

Олексій
КОРЕПАНОВ

ЗВИЧАЙНА ПРОГУЛЯНКА

Фантастична повість

Олексій Корепанов

ЗВИЧАЙНА ПРОГУЛЯНКА

Фантастична повість

Уночі чи вранці, – зараз не збагну, – мені скляним оком підморгнув тролейбус, я – йому. Мордою квадратною сутінки розтовк, мікрофоном пробурчав щось гордо, та й пішов.

Неправда. Все це було не зовсім так. Втім, викривлення фактів (в інтересах того ж таки читача) – то не найгірше з усього, що відбувається в континуумі.

Кон-ти-ну-ум. Смачне слово. Опукле, тверде, поважне. Можна сказати, зарозуміле. Бундючне. Так-так, саме – бундючне. Надимається від гордощів за свою неординарність і поглядає зверхньо на всі боки – чи всі дивляться віддано, чи всі тремтять?

Кон-ти-ну-ум. А тільки й того, що якісь там зовсім необов'язкові виміри.

Взагалі, якщо говорити... А якщо не говорити? Так, краще не говорити. Не потопати в трясовині слів.

Тролейбус напівсонно завмер біля замкненої сірої будки для продажу квитків і, щоб збадьоритися, поблимав світлом у круглих скляних очках. Брязнули, відчиняючись, двері. Гордо буркнув мікрофон. Саме гордо і саме буркнув. Він увійшов до змерзлого після недовгого деповського сну салону, сів біля вікна. І тролейбус вирушив у дорогу.

Куди саме – пояснювати не будемо, бо нема нічого гіршого від пояснень. Спробуємо якось обійтися без них. Поїхав собі чоловік – то й поїхав. Тим більше, поки ми розмірковуємо, він уже приїхав туди, куди йому було потрібно, і вийшов. Вийшов – і оглядівся.

Тепер стало цілком зрозуміло, що в навколишній природі наступає саме ранок, а не вечір, бо згасло бліде світло довгошійх штучних ліхтарів, і за будинками мав незабаром з'явитися денний, природний ліхтар, тобто сонце. Він закурив і Поволі пішов асфальтованою доріжкою до однакових п'ятиповерхових будинків. Вночі було нижче нуля за Цельсієм, тому асфальт укрив тоненький шар льоду і подошви ледь ковзали. Лід нетерпляче дожидався денного потепління, щоб розтанути і влитись у природний кругообіг.

Він ковзав по доріжці, і ніхто його не наздоганяв, і ніхто не йшов йому назустріч. Ранок був суботній і надто ранній, багато хто ще спав. Щоправда, власники собак уже повиводили своїх вихованців на прогулянку. Один такий вихованець вимчав на доріжку з ближніх кущів, заковзав усіма чотирма кошлатими лапами по ранішньому льодку, що поривався до природного кругообігу, висолопив від щастя язика й галопом помчав до пісочниць.

Днина обіцяла бути погожою. Він увійшов до під'їзду й почав підніматися сходами. Стіни під'їзду були покриті до половини темно-зеленою фарбою, а вище – на побіленій частині – нашкрябано було різні написи. Вони являли собою лаконічні інформаційні повідомлення або, скажімо, малі посилки силогізму з чітко визначеним суб'єктом і предикатом судження. Один із написів понад сходами, що вели на площадку третього поверху, змусив його зупинитися.

“Валька – дурепа” – безапеляційно проголошували руни. Нижче зазначено підпис: “Екклезіаст”.

Може бути, що Екклезіаст справді повідав щось подібне до цього в якомусь там апокрифі. Може бути, що й проголосив. Бо ж проголосив Ісус перед смертю: “Ви всі – придурки!” – тільки це зволили пропустити повз вуха й ніяк не відобразити в євангельських текстах. Звучав цей вираз дуже вже негарно. Непоштиво.

Він подзвонив біля дверей і став чекати наслідків. Двері були оббиті коричневим дерматином на підкладці, тож були досить пухкі на вигляд, продірявлені “очком” і спіймані в тенета сіті обліку двома жовтими цифрами з магазину “Тисяча дрібниць”. За дверима не чути було ані звуку.

Сама ідея споруджувати перепону біля входу до житла мала дві мети: збереження тепла і захист від небажаних гостей. Котра з них первинна, а котра вторинна – сказати важко. Можливо, вони з'явилися водночас, хоча це ніким не доведено. Як, власне, й протилежне. Ідея перепони біля входу до житла могла виникнути в наших пращурів під час споглядання неба, тобто атмосфери закритих дверей, що перешкоджають вторгненню космосу на планету. Але з таким самим успіхом вона могла й не виникнути, бо у пращурів навряд чи був час, а то й здатність обмірковувати такі речі. Хоча хто його знає, що вони там обмірковували? Може, додумалися й до ідеї континуума, і до Ілема, і до можливості (але не конечної потреби) розумного життя в інших світах, і до законів діалектики, тільки потім усе позабували, оскільки писемність іще не з'явилася, а переказувати з покоління в покоління міркування про такі абстрактні речі не було сенсу. Хоча хто знає... Може “піфагорові штани”, формула Ейнштейна і закон Бойля-Маріотта з'явилися не як наслідок роздумів індивідів, котрі сповістили якимось усьому світу, що сума квадратів катетів дорівнює квадрату гіпотенузи, що енергія – це m , помножене на c^2 і таке інше, а були закладені в їхній генетичній пам'яті. Хто знає...

Він ще раз натиснув на дзвоник. Крізь дерматин з підкладкою просочилося мелодійне дзеленчання. За дверима ніяк не реагували.

У під'їзді стояла тиша. Відносна тиша, бо в трубах парового опалення обурено сичала вода; десь угорі чи внизу раптом загудів чи то пилосос, чи то випромінювач антиматерії і жіночий голос віддалік виразно прогорлав: “Відійди від холодильника, паскудо!”

Він задумливо потер підборіддя, посіпав шнурки на куртці й штовхнув двері.

Як правило, за будь-якими дверима на нас щось чатує. Несподіванка, щастя, неприємність, зустріч, телевізор, бесіда, сварка, поцілунок, сіцілійський захист, ляпас з правого чи з лівого боку, прочуханка, зрештою – склянка чаю. Ще одне припущення на додаток до тих, що були висловлені попереду: перепона біля входу до житла споруджена для того, щоб за нею на нас щось чекало. Гарне чи погане. В гіршому випадку – нейтральне. Все залежить від безлічі факторів, перераховувати які немає ні можливості, ні – а це найголовніше – бажання.

А що ж чекало за цими дверима?

За дверима був передпокій, дзеркало на стіні, вішалка, телефон на поличці, щітки для взуття та одягу та інший дріб'язок.

Він перетнув передпокій і зазирнув до кімнати. На дивані лежала відкрита книжка синьою обкладинкою догори, проте на обкладинці не було назви. На столі стояла чашка. Над нею підіймалася пара, але чашка була порожня. Шафа була повнісінька книжок, але на них так само не було написано ні їхніх авторів, ні їхніх назв. На підлозі коло крісла лежав зошит, і він уже знав, що сторінки його були чисті. В кімнаті була іще кришталева ваза без квітів і багато інших безликих речей, котрі чи то існували насправді, чи то робили вигляд, що існують. А деякі, можливо, навіть і не робили вигляду. Не завдавали собі зайвого клопоту.

А в чому, власне, різниця між існуванням і начебто існуванням? Адже в цьому випадку все відносне, все залежить від досвіду, настрою, пори року й часу доби, температури, атмосферного тиску й сонячної активності. Власне, головне – від уявлення. Від уявлення.

Можливо, це була *уявлювана* кімната. Уявлювана квартира. Уявлюваний тролейбус. Можливо.

Він походив трохи по кімнаті, зачіпаючи та переставляючи існуючі, ті, що здаються існуючими, і навіть ті, що не здаються існуючими, речі, закрив книжку з чистими сторінками, що лежала на дивані, і поставив її до шафи, поправив на стіні гравюру, що нічого не зображувала, і підійшов до вікна.

З вікна до кімнати падало світло, проте за вікном нічого не було. Так, сіра порожнеча. Щоправда, незабаром у порожнечі з'явилося двоє людей (чи нелюдей, кому як зручніше), проте вони пройшли собі на рівні його очей з правого боку в лівий і зникли. Може, вони йшли до тролейбусної зупинки. А може, на прогулянку серед кілець Сатурна. По диску Керра. По його краєчку. Щоб погуляти в часі собі на втіху.

А гарно було б погуляти в часі.

Він, напевне, довго стояв би біля вікна, роздивляючись порожнечу, але в передпокої задзеленькотів телефон, задзеленькотів не мелодійно, як нещодавно дзвоник, а вимогливо, настійливо, нетерпляче, начебто мав на це якесь право.

Він трохи зачекав, проте в цій квартирі, очевидно, ні на які дзвоник не озивалися. Телефон тіпався в істериці.

Він перетнув кімнату, на ходу підштовхнувши рукою велику стрілку настінного годинника без циферблата, взяв трубку і обережно підніс до вуха.

– Слухаю.

– Прогулянки в часі неможливі, – діловито сповістила трубка трохи хрипким, хоч і не позбавленим приємності голосом. Дзвонили, мабуть, здалеку, бо у трубці щось потріскувало і голос звучав не дуже розбірливо. – А втім, не зовсім, – трохи подумавши, додав голос.

– Я знаю, – відповів він і поклав трубку.

Він знав, що передбачалася відповідь про невичерпні можливості уяви, про найкращу машину часу, завдяки якій можна водночас перебувати і в майбутньому і в минулому. І, звісно, в сьогодні.

До речі, такий парадокс: якщо зустрінуться Вчорашній, Сьогоднішній та Завтрашній і добряче посваряться, а тоді Завтрашній уб'є Вчорашнього – Сьогоднішній залишиться. І якщо Вчорашній уб'є Сьогоднішнього – Завтрашній залишиться, хоча це й здається невірогідним. І хоч які варіанти розглядай, а завжди одна з трьох, так би мовити, іпостасей залишиться неушкодженою. Неймовірно? Але ж парадокс на те й парадокс, щоб здаватися неймовірним. *Здаватися*. Не вірите – спробуйте. А це ж поки що на рівні арифметики.

Іти звідси йому не хотілося, хоча треба було йти, бо за спиною, в кімнаті, з легким шарудінням відбувалися якісь метаморфози, і хто знає, чим усе це могло скінчитися. Розшукуй тоді дорогу, чіпляючись за хвості супутних комет!

Він повагом поправив шарф, застібнув куртку і, не озираючись, вийшов у передпокій.

У передпокої все якось дивно змінилося. Стеля втекла вгору, стіни розсунулися, поличку з сірим телефоном ледь видно було на обрії, дзеркало, наче далека зірка, відбивало ранішнє світло, а вішалка висіла десь угорі, наче непізнаний літаючий об'єкт.

До речі, непізнані літаючі об'єкти ми не можемо пізнати не тому, що це зробити неможливо, а тому, що ми не хочемо їх пізнавати. Погодьтеся, адже нудно жити в світі без таємниць. І навіть якщо кінець кінцем одні з них будуть твердо ідентифіковані як кулі-зонди, інші – як частини наших космічних апаратів, що згорають в атмосфері, треті – як кульові блискавки, а четверті – як хмари, однаково завжди знайдеться хоча б один НЛО, який зостанеться загадковим. Інакше не можна. Інакше буде надто сумно.

Можливо, передпокій був такий самий, просто він сприймав його інакше. Адже багато що залежить від сприйняття. “Все, що тут написано, дуже цікаве”. – “Ну що ви, така нісенітниця!” Ось де ключ.

Праворуч від полички з телефоном на візерунчасто-зеленому шпалерному горизонті наче крізь тьмянний серпанок маячіло місто. Місто здавалося іграшковим, бо шпилясті вежі увінчані були напівзабутими флюгерами: стрілками, півниками, прапорцями, вітрильниками, чоловічками. Всі вони, певна річ, показували різний напрямок вітру, і всі морочили голову, бо ніякого вітру не було й сліду. Так іноді промайне легенька хвиля, від котрої ледь помітно гойднуться квіти, зображені на листівці з золотим написом “Вітаємо!”, що лежала на підлозі під вішалкою. Листівка так само морочила голову, бо нікого не вітала.

Він неквапливо йшов до іграшкового міста, насвистуючи щось невігадливе, зрідка позираючи на всі боки й усміхаючись. Далека дзеркальна зірка згасла, і навкруги посутеніло.

Як же кривдно бачити невідповідність між реальністю справжньою і позірною. Може, давно-давно згасли всі зірки цього світу, а ми все ще бачимо їх і поночі гуляємо під всіяним зірками небом, і складаємо вірші під зоряним небом, І Просто спимо під зоряним небом, спокійно спимо, бо певні: небо – *зоряне*. А воно, цілком можливо, здавна вже нас дурить, здавна тільки здається, і не існує в природі ніякого зоряного неба. Кривдно. Краще вже одразу жити в темряві, аніж стривожено чекати, коли ж ця темрява настане. Вдвічі кривдніше, бо ми укладаємо якісь плани, сподіваючись на зоряне небо, мріємо і нетерпляче дожидаємося майбутнього, і не знаємо, що цілком можливо – в майбутньому на нас не чекає ніщо добре.

А як же змінився б образ нашого мислення, якби ми з самого початку знали, що небо ніяке не зоряне. Як би ми доглядали себе! А так ми втішаємо себе надіями і зчудовані тим, чого насправді, можливо, й немає. Послухайте, як самовпевнено звучить:

“Внаслідок величезної роботи, здійсненої астрономами ряду країн, ми багато що дізналися про різні властивості зірок, про природу їхнього випромінювання і навіть еволюції”.

А яка поважна назва: діаграма Герцшпрунга-Рессела! Ой, зірки...

Гаразд. Поставимо крапку. Розділовий знак. Тобто, певна річ, знак продовження. Бо іграшкове місто вже зовсім поруч.

Як виявилось, зблизька місто було аж ніяк не іграшкове. Флюгери досить високо застигли над землею, точніше – над підлогою. Будиночки були двоповерхові, різнокольорові, затишні на вигляд, з різьбленими вікнами, балкончиками, черепичними покрівлями, вищезгаданими флюгерами, рельєфними стінами, трояндами у висячих палісадничках і з телевізійними антенами індивідуального користування на кожному балкончику. Вулиці були забруковані гладенькими кругляками. На розі стояла стандартна будка телефона-автомата. Ненова вивіска над зграбними дверима одного з будиночків повідомляла: “Комбінат побутових послуг”. Вивіска не світилась.

І було безлюдно.

До речі, час уже дати ім'я нашому героєві. Займенник “він” зрештою набридає, і може навіть спричинитися до плутанини, якщо “він” зіткнеться з кимось іншим, так само безіменним, і досить довго матиме з отим, так само безіменним, справу. “Він узяв пістолет, оцінюючи зважив його на долоні, підійшов до бар'єра, – він був за десять кроків, – ретельно прицілився, вистрілив, – і він упав”. Хто впав: бар'єр, пістолет, той, у кого стріляли, чи той, хто стріляв, бо інший випередив, – не зовсім зрозуміло. Отож потрібно нарешті визначитися.

Здавалося б, саме час замислитися про значення назви того чи іншого явища континуума, про роль, яку відіграє слово “троянда”, щоб троянда справді стала трояндою, – та ми не будемо замислюватись. Досить того, що світ заповнено визначеннями явищ. Варто лишень дати визначення – і на душі спокійніше. Зрозуміліше, може, й не стає, але – спокійніше.

Отже, його звали Едгар. Звісно, цілком навіть можливо, що його звали аж ніяк не Едгар, та хіба про це йдеться? Визначення дано – отже, можна сміливо рухатися далі. Бо що таке дати назву якомусь явищу? Домовитися, що називатимемо його саме так, а не інакше. От і домовимось.

Отже, його звали Едгар.

Едгар підійшов до дверей найближчого світло-коричневого будиночка з трикутною вежею і флюгером у вигляді лука зі стрілою й підняв руку, щоб постукати. Та не постукав, бо побачив застромлений до дверної ручки згорнутий папірець. Виявилось, що то коротка записка.

“Несправджені сподівання” – було написано в ній.

– Несправджені сподівання, – тихо проказав Едгар, склав записку й застромив її туди, де вона була досі.

Йому не хотілося зустрічатись із несправдженими сподіваннями. Погодьтеся, ви учинили б так самісінько. Історичні паралелі небажані, а все ж згадаймо Наполеона.

Хоча, з іншого боку, якщо сподівання справдилися – це вже геть не цікаво. Тут навіть прикладів наводити не треба. Тицьни пальцем у будь-яке місце континууму – і вже маєш приклад.

Біля входу до наступного будиночка Едгар вирішив не стукати. Він просто відчинив двері й опинивсь у невеликій затишній залі. Сходи – спіраль з дерев’яними поручнями – вели нагору. У залі стояло кілька вигадливо оздоблених крісел, низька канапа, великий круглий стіл із темно-червоного дерева на вигнутих ніжках, стіни були завішані гобеленами із зображеними на них пастухами, пастушками, драконами й батальними сценами, у простінках між невеличкими віконцями з білими серпанковими фіранками висіли великі кольорові фотографії, що зафіксували перший візит землян до Місяця (“Ми прийшли з миром від імені усього людства!”), а в кутку, за тумбою із солідним старовинним (або стилізованим під старовину) годинником з ординарним написом на циферблаті “Vulnerant omnes, ultima necat”, що означало “Ранять усі, останній убиває”, стояв лицар у повному блиску свого обладунку, зі списом, затиснутим у масивній рукавиці, якийсь месір Івейн, славний син Урієна, короля землі Горр, або ж месір Говен, славний син Лота Оркнейського. Це Едгар так його класифікував. Більш нічого вартого уваги в залі не було.

Власне кажучи, лицар мав би сказати хоча б слово чи якимось інакше відреагувати на появу Едгара, але він чомусь ніяк не відреагував. Тоді Едгар сів на канапу і заходився роздивлятися фотографії Першої Місячної експедиції, чекаючи, коли ж месір зволить заговорити.

І месір зволив. Він відкинув забороло, важко переступив з ноги на ногу, заскреготав латами і ввічливо попросив закурити. Едгар підійшов, подав йому пачку “Опалу”, проте месір ніяк не міг дістати з неї сигарету – заважали рукавиці, які він або не хотів, або не міг зняти.

Едгар устромив сигарету між розчепірені лицареві пальці і, трохи збентежено спостерігаючи, як вона, піднесена до шолома, зависла в порожнечі під заборолом, витер сірника.

– Дякую вам, – мовив голос із порожнечі.

– Прошу, – озвався Едгар, влаштовуючись у кріслі поблизу.

Месір курих, не випускаючи списа, інколи застуджено покашлював і з вишуканим недбальством (скільки це було можливо в його латах) струшував попіл просто на годинник із сумним надписом. Спершу Едгара трохи бентежила порожнеча під заборолом, але згодом він оговтався.

– Ви самі в будинку? – спитав нарешті Едгар, щоб почати розмову, бо славетний син Урієна цілком, здавалося, поринув у процес, шкідливий для здоров'я, як було зазначено на пачці “Опалу”.

– Ні, чому ж, – озвався лицар. – Нас двоє.

Едгар ще раз оглядів залу, але, певна річ, нікого більше не виявив.

– На другому поверсі чи так само невидимий? – поцікавився.

– Чому це? – знов озвався месір. – Я мав на увазі вас, добродію.

Може, це був жарт у дусі товариства, що збиралося колись за круглим столом, може, месір прагнув якнайбільшої точності у відповідях. А може, розумів усе надто буквально.

Едгар не знав, про що нейтральне можна ще питати, – ну, не розмовляти ж їм справді про погоду! – а ставити прямі запитання якось не наважувався.

Якийсь час у залі панувала мовчанка, яку тільки зрідка порушувало лицареве покашлювання. Оскільки над месіровим шоломом коливалися розкішні блакитні пір'їни, називатимемо його Блакитним Лицарем. Бо ж він цілком міг і не бути Івейном, Говеном, точнісінько як і Кліжесом, Персевалем, Ланселотом і Ескладосом Рудим. Інших Едгар просто не згадав.

Едгарів погляд знов зупинився на фотографії Нейла А. Армстронга та Едвіна Е. Олдріна на тлі місячного відсіку “Орел”.

– Звідки тут ці фотографії?

Блакитний Лицар кинув недокурк на паркет і з гуркотом наступив на нього. Раптом, немовби розбуджений цим гуркотом, заграв запорошений попелом старовинний годинник. Він попереджав, що завдано буде ще однієї рани. Грав він досить мелодійно й довго, а потім почав вибивати години і робив це досить промовисто, так, що погойдувалися й подзенькували підвіски на величезній люстрі під стелею й тріпотіли ніжні білі фіранки. Вибивши шістнадцять ударів, годинник угамувався.

Едгар не знав, чи варто перепитувати ще раз, бо Блакитний Лицар опустив забороло й застиг у звичайній позі музейних лицарів. Певне, звик так стояти. Едгар, повагавшись, вирішив піднятися нагору, але біля спіральних сходів з дерев'яними різьбленими поручнями його зупинив голос Блакитного Лицаря. Слова з-під забороло долинали невиразно, проте досить голосно.

– Не раджу вам ходити туди, добродію, – мовив Блакитний Лицар, і над його шоломом заколихалися блакитні пір'їни, – Можете теє... спізнитися... е... на роботу.

Попередження було цілком аргументоване. Едгар зупинився.

– До того ж телевізор там не функціонує, – провадив далі Блакитний Лицар. – Згоріли запобіжники. А щодо фотографій, то вони, – тут він трохи затнувся, – ну-ну, скажімо, залишені тут як подарунок.

– Кому?

– Звичайно, мені, – з гідністю вимовив Лицар і переступив з ноги на ногу.

– А ким? – допитувався Едгар.

Блакитний Лицар нервово струснув списом.

– Послухайте, добродію, адже я не запитую, хто ви і що ви тут робите? – Наконечник його списа черкнув у повітрі загрозливу дугу. – Тож я ні про що вас не запитую!

Нерви в Блакитного Лицаря вочевидь були підточені втомливими турнірами. Напевне, йому часто доводилося сурмити до бою.

– Вибачте мені, – миролюбно сказав Едгар.

– Приймається, – пробурчав Блакитний лицар.

– Я, мабуть, піду, – сказав Едгар.

– Ідіть, мабуть, – пробурчав Лицар.

І Едгар пішов.

Отакі бувають часом зустрічі. Наче й говорили, перемовлялися, а про що – хтозна. Проте в континуумі і не таке буває.

В місті панували стійкі сутінки: було не те, щоб дуже ясно, але й не так, щоб дуже темно. Джерело світла неозброєним оком не спостерігалось, а над головою в Едгара тяглася стеля із жовтуватими підпливами – певне, сусіди поверхом вище якось пішли, забувши закрити воду. Цілком звичайна для відповідальних квартиронаймачів історія.

Едгар зупинився на перехресті вулиць і закурив. Поки він стоїть, прихилившись до жовто-червоної будки міського телефону-автомата й випускає дим у напрямку непізнаного літаючого об'єкта, тобто пізнаного і нелітаючого, тобто вішалки, можна зауважити таке: неонові

вивіска “Комбінат побутових послуг” засвітилася тремтливим синім світлом, причому букви “м” і “т” у слові “комбінат” та буква “л” у слові “послуг” не виявляли жодних ознак життя, а перше “о” у слові “побутових”, навпаки, було життєрадісне до стану безперервної пульсації, начебто воно уявило себе певною мірою пульсаром, що, зрештою, ніхто нікому заборонити не може. Адже можна видавати себе за будь-що, аби лишень це не вадило навколишнім.

Флюгери на всіх будиночках враз, начебто за командою, повернулися на сто вісімдесят градусів, і це збіглося в часі з собачим гавканням на сходах. Слід наголосити: “збіглося в часі”, а не повернулися через собаче гавкання, бо вищезгадане гавкання могло й не спричинитися до такої поведінки флюгерів.

На тлі шпалерного обрію у напрямку до кухні над містом пролетів літальний апарат у формі перевернутої догори дном тарілки. Але ми вже зверталися до цієї теми і намагатимемося надалі її не торкатися, хоча обіцяти нічого не будемо.

Едгар кинув недокурок в урну для сміття, глянув ліворуч, ступнув на бруківку, глянув праворуч і подався до будиночка з пульсаром у вигляді літери “о”. Він не даремно дивився ліворуч і праворуч – над бруківкою з обох боків тяглися тролейбусні дроти і що кожні кілька десятків метрів стояли бетонні стовпи, призначені для кріплення вищезгаданих дротів. Хоча наявність дротів і стовпів ще не засвідчувала безперечну наявність тролейбусів.

За скляними дверима висіла табличка “зачинено”, але двері були не замкнені, отож Едгар увійшов і опинивсь у звичайному, перегородженому бар’єром приймальному пункті служби побуту. Через бар’єр могли провадити дуель клієнти і обслуговуючий персонал.

На відвідувачів чекали обшарпані крісла і столик з трьома заялженими журналами, а також перелік послуг у лакованій рамці під склом, косо розіп’ятий на гвіздку за два з половиною метри від покритої жовтим лінолеумом підлоги. За бар’єром стояв стіл із канцелярськими книгами і купою квитанцій, та кульковою ручкою, прив’язаною до гвіздочка в бар’єрі волосінню, що цілком згодилася б для полювання на кашалотів; на стіні висів календар Аерофлоту; в одному кутку стояла ще одна жовто-червона телефонна будка, а у другому – сейф, обклерний фотографіями кіноакторів, а поряд із сейфом – невеликий електрокамін на коліщатках. Прочинені двері вели в надра Комбінату побутових послуг.

Едгар поклав руки на бар’єр, потягнув волосінь, вивудив ручку й голосно постукав по сірому потрісканому пластику. Це скоро подіяло,

бо за прочиненими дверима почулася легка хода, під стелею засвітилися лампи денного світла, і до приміщення зайшла Юдіф. Складалося враження, що вона нещодавно залишила рідну Ветулію й улаштувалася на роботу до Комбінату побутових послуг, бо на ній було те ж саме вбрання, в якому її зобразив Джорджоне, а жінки, як відомо, не довго носять одне й те ж убрання. Меч, котрим вона упокоїла Олоферна, напевне, залишивсь у підсобному приміщенні. Тут Юдіф устигла вже придбати червоні кімнатні капці з кокетливими пухнастими кульками.

– Читати вмієте? – нелюб’язно поцікавилась Юдіф, не дивлячись на Едгара й мимохіть підтверджуючи поширену думку про те, що там, де закінчується культура поведінки, починається культура обслуговування.

– Власне, я тільки... – почав Едгар, але Юдіфин палець невблаганно вказував на перелік послуг під стелею. Олоферну свого часу явно не поталанило.

Едгар мав досить добрий зір, щоб розібрати нижні рядки реєстру послуг, віддрукованого на машинці з поганющою стрічкою. “Прийом надій. Очищення душ. Охолодження сердець. Ремонт уяви. Розмова з Марсіянським Сфінксом”.

Остання послуга його зацікавила. Він, чарівно усміхнувшись, повернувся до Юдіф.

– Хотілося б порозмовляти зі Сфінксом.

Юдіф чомусь зніяковіла, але, подивившись на Едгара, теж усміхнулася й легко провела рукою по брунатному волоссі. Контакт було налагоджено.

Вона швидко відсунула стілець, сіла до столу й бісерним почерком виписала квитанцію. Едгар милувався її рівеньким проділом, гладеньким чолом і ніжними округлими плечима.

– Взагалі у нас перерва, – співучим голосом мовила Юдіф, подаючи йому квитанцію. – Але ж не клієнт для нас, а ми для клієнта, адже так? Та й до відкриття залишилось якихось сім хвилин. Розпишіться, будь ласка.

Вона ласкаво усміхалася до Едгара, і йому залишалося тільки гадати, чи не внаслідок того, що вона пройшла відповідну підготовку для роботи в Комбінаті побутових послуг, чи... Едгарові хотілося саме другого “чи”. Він розписався і вийняв гаманець, але Юдіф підняла руку.

– Ні-ні, оплата потім. А зараз, будьте ласкаві, почекайте кілька хвилин. Можете почитати журнали.

Вона ще раз чарівливо посміхнулася своєю незбагненною напівпосмішкою, що її так тонко зумів зобразити великий Джорджоне, і підвелася.

– Скажіть, ви давно з Ветулії? – не стримався Едгар.

Юдіф подивилася йому в очі.

– Бачите, любий Едгаре...

Авжеж, вона сказала саме так, і це було тим більш дивно, що ім'я в нього було, можливо, зовсім інше. А втім, хто поручиться, що її ім'я Юдіф?..

Отже, вона сказала:

– Бачите, любий Едгаре, як давно, так і недавно, це, погодьтеся, відносні поняття.

Вона ковзнула до дверей і додала, обернувшись і знов обдаровуючи Едгара своєю напіврадісною-напівсумною напівусмішкою:

– Можливо, ми поговоримо про це після вашого спілкування зі Сфінксом.

І зникла, залишивши Едгара по той бік бар'єра.

Вона, звичайно, мала рацію, бо недавно прибути з Ветулії, віддаленої від нас сотнями років, мабуть-таки, неможливо. Проте й давно влаштуватися на роботу до “Комбінату побутових послуг” вона

теж не могла. В цьому випадку єдиним і абсолютно достатнім і неспростовним аргументом було її вбрання. Можна й далі поміркувати про зміст понять “давно” і “недавно” – ця тема досить плідна для роздумів, і поняття ці відіграють у континуумі неабияку роль. Але Едгар уже сів на краєчок обшарпаного крісла й узяв журнал.

Юдіф підійшла до бар’єра й відчинила дверцята.

– Прошу.

Едгар поклав журнал на столик і пройшов за бар’єр. Юдіф вказала на будку телефону-автомата.

– Заходьте, сідайте, знімайте трубку, чекайте сигналу. – Вона говорила як стюардеса перед початком польоту на борту повітряного лайнера. – Почувши сигнал, задавайте запитання і чекайте відповіді. Візьміть, будь ласка.

Юдіф простягла Едгарові гарно віддрукований проспект із кольоровою фотографією Марсіянського Сфінкса, зробленою з борта “Вікінга-1”, і текстом російською, англійською та французькою мовами.

Едгар відчув легке розчарування. Він сподівався на ближче спілкування зі Сфінксом, хоча й знав, що зазначений у переліку послуг Сфінкс не давній знайомий з Єгипту, а Сфінкс Марсіянський. І все-таки... Мабуть, розчарування написано було у нього на обличчі, бо Юдіф усміхнулася напівусмішкою, ніби вибачаючись, опустила очі, ніби дивилася на голову безталанного воєначальника і тихо промовила:

– Вибачте, любий Едгаре. Наш комбінат тимчасово може запропонувати населенню лише обмежену послугу зі Сфінксом з огляду на те, що... На те, що... – Обличчя Юдіфі зашарілося. Їй було ніяково й прикро за свій комбінат. – Одне слово, Сфінкс відмовляється виконувати трудову угоду.

– А чому? – лагідно спитав Едгар. Спитав лагідно, бо ветулійська героїня заслуговувала на те, щоб до неї зверталися саме так.

Юдіф ледь стонула плечима.

– Розбираємося. Поки що він згоден лише на телефонні розмови. Звичайно, виникає велика кількість незручностей. Очікування відповіді. Відсутність безпосереднього спілкування. Клієнт нервується. Якби ви почитали книгу скарг!

Їй було соромно, вона гнівалася на Сфінкса. Цілком можливо, що й через преміальні.

– Дарма, – заспокійливо мовив Едгар. – Власне, ще десять хвилин тому я взагалі не розраховував ні на які розмови.

Він підбадьорливо усміхнувся до Юдіф, відкрив двері телефону-автомата і, повагавшись, додав:

– А втім, як на мене, то найкраща послуга вашого комбінату– це спілкування з вами.

Юдіф усміхнулася, показавши, що оцінила комплімент, і знову зникла.

А взагалі, вони забагато усміхалися одне одному. Майже весь час усміхалися. Усмішки пурхали по приміщенню “Комбінату побутових послуг”, випурхували у вікна та злітали під стелю неосяжної вітальні. Важко сказати, наскільки щирі були Юдіфині усмішки, але Едгар усміхався від щирого серця, бо йому хотілося усміхатися, а ще – йому було приємно, що він перебуває у товаристві біблійної красуні. Зрештою, йому була приємна сама надана можливість спілкування.

Бо ж спілкування справді стало розкішшю. Що далі, то важко в життєвій метушні побачити одне одного, поговорити одне з одним, знайти одне одного. Звичні вже нарікання, що, проте, не стали від того менш справедливими.

Виявилось, що в будці, крім самого таксофона й гачка для підвішування ручного вантажа, було ще відкидне сидіння. Таксофон, звичайний, зі щілиною для вкидання двох копійок однією монетою або ж двох монет по одній копійці, було розміщено досить низько, щоб можна було розмовляти сидячи. Стіну будки прикрашав написаний білою фарбою трафарет – фірмовий знак у вигляді праски й ножиць та розміщених акуратним півколом великих літер “К”, “П” і “У”.

Едгар сів згідно з отриманим інструктажем, зняв трубку й приклав до вуха. У трубці щось шаруділо. За кілька секунд почулося коротке “ту-ту”, й шарудіння стихло. Едгар і Марсіянський Сфінкс перебували на різних кінцях довжелезної, в мільйони кілометрів, осі, що пронизувала земну атмосферу, простяглася за орбіту Місяця, протикала комети й упиралася просто у вухо невдоволеного Марсіянського Сфінкса, що ігнорував трудову угоду. Едгар віддав належне масштабам наданої послуги й аж тепер згадав, що не продумав майбутньої розмови.

Він подививсь у проспект і на Сфінксову фотографію й сказав у трубку, намагаючись чітко вимовляти слова:

– Добридень. Якщо це можливо, скажіть, будьте ласкаві, про що ви думаєте марсіянськими ночами?

Слова полинули в космічну далину, й Едгар, чекаючи на відповідь, почав читати англійську частину проспекту. У відповідній графі особистої справи, що зберігалась у відділі кадрів, його рукою було

зроблено запис: “російською володію вільно, англійською – читаю і перекладаю зі словником”, проте й без словника Едгар зрозумів, що Марсіянський Сфінкс мешкає у північній марсіянській півкулі, в районі Нідонії, за дев’ять кілометрів на схід від міста пірамід, тобто кам’яних утворень, подібних до єгипетських пірамід.

Він іще переклав, іноді зазираючи до російської частини тексту, що Сфінкс завдовжки півтора кілометри, заввишки сягає п’ятисот п’ятдесяти метрів і що зорієнтовано його за марсіянським меридіаном.

У двобої з текстом Едгар зумів також одержати інформацію про те, що піраміди, темне кільце і Сфінкс утворюють упорядковану систему, і що осі Сфінкса (котрий, звісно, ніяких осей насправді не мав) і головної піраміди зорієнтовані на північ, а осі трьох інших пірамід обернуті до меридіану на кут альфа. Йому не пощастило дізнатися більше, бо в трубці знов почулося “ту-ту”, і спокійний, майже неживий голос проголосив із космічних глибин:

– Аіу утара шохо, дація Тума ра чео Телуетл. Шохо тао тавра шохо ом.

Після недовгої паузи Сфінкс додав:

– Ііу ту іра Хасхе, Аеліта, – після чого Едгар марно чекав іще кілька хвилин.

Потім він поклав трубку на важіль і вийшов з телефонної будки.

Сфінкс явно і, можна сказати, з задоволенням порушував трудову угоду. Халтурив. Без сумніву, КПУ найближчим часом повинен був докопатися до причин такої безвідповідальної поведінки одного із підрозділів.

Едгар трохи зачекав і вирішив зазирнути до підсобки. Виявилося, що підсобка – то ніяка не підсобка, а довгий коридор, що упирався в скляні двері. Юдіф у коридорі не було. Едгар пройшов коридором, зупиняючись і смикаючи ручки численних дверей, – усі вони виявилися замкненими. Він повернувся до вихідного пункту, постукавши дорогою в кожні двері – ефективність його дій як була, так і зосталася нульовою. Він постояв у коридорі, реально вивчивши настінний екран соціалістичного змагання, стенд народного контролю, перелік узятих на квартоблік, стенд “Наші привітання”, куточок юриста, порожню вітрину стіннівки “За високу культуру обслуговування”, дошку об’яв, яка пропонувала членам товариства книголюбів терміново сплатити внески в бухгалтерію, графік відпусток, соціалістичні зобов’язання, три почесні грамоти та паспорт комсомольсько-молодіжного колективу.

Юдіф не з’являлася.

Едгар знов дійшов до кінця коридору й подивився крізь засклені двері. Двері виходили на вулицю до сусіднього дому з флюгером у вигляді літака і також були замкнені.

Юдіф, певне, вкрай зніяковіла від вибрику Марсіянського Сфінкса, що своєю суттю суперечив заголовку стіннівки. Едгар зрозумів, що йому навряд чи пощастить виманити зі схованки вірну дочку міста Ветулії, але йти не збирався.

– Я однаково не піду, не заплативши, – гучно мовив він до усіх дверей одразу. Хоча залишати Комбінат побутових послуг йому не хотілося не лише з цієї причини.

І в цей час за скляними дверима на вулиці з'явилася захекана Юдіф. Клацнув замок, і вона упурхнула до коридору, намагаючись сховати за спиною поліетиленовий кульок із зображенням пишнокосої зірки естради. З кулька віроломно визирали опуклий кінчик батона і горловина молочної пляшки.

Едгарове серце розтануло. Він ступив назустріч Юдіф.

– Дозвольте, я вам допоможу.

Юдіф, зніяковівши, іще погарнішала, хоча більше вже й не можна було. Вона збентежено віддала Едгарові кульок і прошепотіла:

– Вибачте... Я не думала, що ви так швидко.

– Дрібниці, – відповів Едгар. – Я тільки-но закінчив розмову. Дякую вам.

Юдіф вдячно поглянула на нього, і в Едгара стислося серце.

Адже він знав, що місто безлюдне.

Тут, мабуть, ішлося про те, що “бути” і “уявлятися” – два абсолютно різні поняття. Можна бути, а можна просто уявлятися, що ти є. Але якщо ми віримо в те, що нам уявляється, отже, воно для нас є? І якщо ми говоримо про те, що нам уявляється, як про таке, що воно є насправді, іншим, отже, воно стає таким, що є насправді для інших? Хіба не так?

Юдіф відімкнула одні з дверей.

– Заходьте.

Едгар зайшов і опинився в невеликій кімнаті з трьома звичайнісінькими канцелярськими шафами, набитими такими ж сірими канцелярськими папками із шворочками. На вішалці висів рушник, на підвіконні стояли карафка, склянка і радіо. Ще були стільці.

– Спасибі і ще раз вибачте, – мовила Юдіф, забравши в Едгара кульок і поставивши його біля столу. – Чим ми ще можемо вам прислужитися?

– Взагалі-то я хотів заплатити за послугу, – відповів Едгар і знову сягнув рукою по гаманець, але Юдіф, як і перед цим, зупинила його.

– Пізніше. У нас так заведено.

Вона наголосила на “у нас”, знов легко провела рукою по волоссю і обеззброююче усміхнулася.

Едгар хоч-не-хоч мусив послухатися.

Він стояв поруч неї і вагався, а треба було говорити, бо до “Комбінату побутових послуг” з хвилини на хвилину могли завітати інші відвідувачі. Той-таки Блакитний Лицар, приміром, щоб здати до хімчистки обладунк. Або загострити списа.

– Щодо Ветулії, – нерішуче почав Едгар, дивлячись у трохи сумні прегарні Юдіфині очі.

– Ви помиляєтесь, любий Едгаре, – тихо відповіла Юдіф. – Значно ближче.

І Едгар зрозумів.

Ступиш ліворуч – побачиш на обличчі переможну посмішку, ступиш праворуч – побачиш смуток. Трохи відійдеш – не видно обличчя, заважають відблиски світла ламп на склі. А за спиною – відлуння ходи і захоплений шепіт. І стоїть, стоїть, дивлячись на голову ворога, закута в раму, і їй важко дихати під склом, а ввечері усі йдуть і гасне світло, а зранку приходять щоразу нові й нові, і довго стоять, але їй не можна підняти голови й поглянути в їхні обличчя, і усміхнутися до них, і поговорити з ними. Заважає рама, заважає скло, заважає пильна доглядачка на стільці біля дверей.

Едгар зрозумів Юдіф.

– А як же?.. – запитав він, і Юдіф так само зрозуміла його.

– Не хвилюйтеся, – відповіла вона. – Там також усе гаразд.

Це була властивість континуума, що живе за своїми законами або позбавленого таких законів, що так само, по суті, є законом. Непогана, до речі, властивість.

Юдіф ледь помітно зітхнула, й Едгар зрозумів, що йому пора йти. Навіть тут він не міг нічого змінити. Усі точки континуума рухалися за своїми траєкторіями.

У другому кінці коридору, в приміщенні для відвідувачів, гучно застукали ручкою по бар’єру.

– Ми ще зустрінемося, – пообіцяла Юдіф і доторкнулася пальцями до Едгарового плеча. – Неодмінно зустрінемося, любий Едгаре.

Біля дверей вона озирнулася, й Едгар квапливо запитав її:

– Вам подобається тут працювати?

– Можливо, це моє покликання, – усміхнувшись, відповіла Юдіф і заквапилася на нетерплячий стук клієнта.

Едгар задумливо пройшов уздовж столів, зупинився, неуважно позираючи на невиразне відображення у склі канцелярської шафи.

Покликання...

Хочете невелику історію про покликання? Про те, що ми робимо і що покликані робити. Заперечувати марно, бо історія вже почалася.

Життя в одного чоловіка, назвемо його, скажімо, Марковим (як назвали того, що сів уранці в тролейбус, Едгаром), так от, життя в Маркова склалося дуже невдало. Він ніяк не міг знайти себе. Як був малий, йому водночас хотілося бути льотчиком, мандрівником, водієм автобуса, художником і міліціонером. У школі він по черзі відводив собі роль нового Архімеда, Льва Толстого, Георга Вільгельма, Фрідріха Гегеля, Альберта Ейнштейна і Вячеслава Старшинова.

А вступив Марков до педагогічного інституту на філологічний факультет, бо там був не дуже великий конкурс, а твори він писав майже без помилок.

Кінчаючи другий курс, Марков зрозумів, що не хоче бути вчителем. Однак він відпрацював належний термін у сільській школі, куди потрапив за розподілом.

Більше Марков не мав стосунків зі школою. В наступні роки йому довелося працювати методистом заводського Будинку культури, співробітником багатотиражки, лаборантом в інституті, коректором у друкарні, вихователем у молодіжному гуртожитку і навіть начальником районного управління “Спортлото”.

Проте все це його не задовольняло.

Розпорошеність інтересів, а вірніше, їхня відсутність, дуже давно непокоїла Маркова. Він твердо засвоїв, що більше успіхів у будь-якій сфері домагається лише той, хто відразу намічує собі мету в житті й уперто, долаючи всі перешкоди, прямує до її здійснення.

А в Маркова такої мети не було. Жодна робота, до якої він брався, не давала йому цілковитого задоволення.

Марков був також твердо впевнений у тому, що кожна людина може зробити дуже багато, якщо лишень знайде своє покликання. Марков знав, що він здатен на дивовижні діла, якщо тільки йому підкажуть, у чому мета його життя.

Коли Марков пішов з посади начальника районного управління “Спортлото”, то зрозумів, що далі так тривати не може. Він втомився підшукувати роботу до душі і гірко думав про те, як марнуються здібності в нього від народження. А щодо наявності здібностей, Марков

не сумнівався, бо почував у собі силу необмежену, яка сховалася десь до часу. Потенціальну силу. І боявся він, що так і пропаде ця сила, не знайшовши собі належного застосування.

І так йому стало прикро за себе, за своє безглузде життя, в якому йому не підійшли посади, починаючи від учителя і кінчаючи посадою начальника управління “Спортлото”, що прийшов він якось додому, кинув на стіл трудову книжку, ліг на диван і почав серйозну розмову з небесами.

“Чому життя моє минає марно? – питав він у стелі і в понурій люстри. – Чому я такий безталанний? Людина може бути щаслива тільки тоді, коли робить справу, що ідеально відповідає її здібностям, бо будь-яке відхилення, будь-яка невідповідальність породжує невдоволення. В чому ж моє покликання? В чому?”

І, знаєте, Маркова почули, видно, дуже вже палко виливав він свою кривду. Вмить зазирнули до його душі і дізнались, у чому його покликання, і припровадили до місця роботи.

Тепер Марков перебуває в далекій зоряній системі Великої Зеленої Риби. Він працює крутильником на всіх п'яти рівнях з підключенням і душі не чує у своїй роботі. Всі, хто тепер знає Маркова, не можуть ним нахвалитися й одностайно вважають, що він ідеальний крутильник. З ласки, як кажуть, самого Господа Бога.

Така от історія.

Може, її придумав Едгар, поки неуважно роздивлявся своє невиразне відображення у склі канцелярської шафи, де громадилися сірі канцелярські папки з зав'язками...

А може, й не Едгар.

Не має значення, *хто* сказав. Головне, мабуть, що сказав. Едгар кинув погляд на кульок із зображенням пишноволосої зірки естради, батонем та пляшкою молока і вийшов з кімнати канцелярії. Він тихо пройшов по коридору і зазирнув до приміщення для відвідувачів. Юдіф сиділа біля столу спиною до нього і виписувала чергову квитанцію, а за бар'єром, нетерпляче постукуючи шариковою ручкою, стояв... Едгар.

Так, Едгар, тобто той, кого ми домовилися називати Едгаром, у куртці захисного кольору з блискучими застібками і шнурками, з червоно-синім шарфом на шії, з волоссям невизначеного кольору, довгастим обличчям і легкими зморшками біля очей.

Едгар – *наш* Едгар – розгублено завмер у дверях.

Тут ми впритул підійшли до проблеми двійника. Чому виникають двійники? Чому – хоч би куди ми дивилися, хоч би з ким ми зустрілися

– ми часом скрізь бачимо тільки себе? Дзеркала, звичайно, не враховуємо.

Ви не задумувалися над цим?

Подумайте. Щодо цього існує навіть ціла теорія.

Едгар – *той* Едгар – байдуже дивився зверху вниз на Юдіфіне каштанове волосся й постукував ручкою по бар'єру. Напевне, він приніс до пральні білизну.

Едгар – *наш* Едгар – із сутіні коридору сторожко спостерігав за ним.

Едгар – *той* Едгар – поклав, нарешті, ручку на бар'єр і став відчужено роздивлятися жовто-червону телефонну будку, сейф із фотокартками кіноакторів, електрокамін та Юдіфіні плечі.

Едгар – *наш* Едгар – поривчасто ступнув уперед.

Юдіф озирнулася, і в її очах наш Едгар побачив розгубленість.

Він ступив іще крок, – той, за бар'єром, поволі повернув голову в його бік...

За дверима на сходах він виявив невисокого, але дуже поважного молодика у замшевій куртці, неосяжній пухнастій шапці і з чорним портфелем типу “кейс”, або, по-нашому, “дипломат” у руці.

– Із жеку, – понуро сповістив замшевий молодик. Або ж, як кажуть тепер, “із жеу”.

Едгар відступив, пропускаючи його до передпокою. Передпокій знов змінився, набувши нормальних, відповідних до типового проекту розмірів, і тільки під поставленою на місце вішалкою, ніби нагадуючи про те, що сталося, валявся іграшковий флюгер-півник.

Чоловік із жеку діловито пройшов на кухню, гучно ступаючи чобітками на грубих підборах по запорошеній підлозі. Едгар пройшов за ним. У кухні полилася вода. Чоловік із “кейсом” перевіряв крани. А може, мив руки. Едгар поткнувся був на кухню, але поважний замшевий чоловічок уже з виразом бридливості на обличчі подався до ванної. Едгар відступив – у ванній так само полилася вода. Після цього профогляду було піддано бачок у туалеті.

– Розпишіться.

Чоловічок із жеку дістав із “кейса” тонкий шкільний зошит, простяг ручку, і Едгар покійно розписався.

– Прокладку можна замінити, – заявив замшевий, озираючись на порозі. – А можна й не міняти.

І щез, хряснувши дверима. Злетів підхоплений поривом повітряних струменів флюгер-півник і впав, завмер під вішалкою. Едгар постояв у передпокої і раптом помітив на полиці з телефоном

маленький кишеньковий календар. На календарі, що закликав користуватися послугами Держстраху, було зображено Юдіф. Маленька копія з картини Джорджоне. Едгар узяв календар, подивився, що в нього на звороті. Календар був торішній. Едгар поклав його в гаманець і відчинив двері до другої кімнати. В кімнаті ліниво розлігся диван, застелений барвистим пледом. Ще в кімнаті були крісло, стіл, книжкові полиці і телевізор. Може, там було щось іще, але поки що його було не видно. Адже все залежало від кута зору. Від позиції спостерігача. Від його положення в континуумі.

Едгар навіщось увімкнув телевізор – кольоровий, марки “Рубін” – і опустився на яскравий плед, що своїм забарвленням дуже скидався на будки телефонів-автоматів *там...*

Де? Де стояли ці будки? Де вони стоять? Можна порозмірковувати і навіть, можливо, спізнати істину. А якщо ні? А якщо спізнаєш – а то ніяка не істина?

Краще не розмірковувати.

Тим більше, що по телевізору в кольоровому зображенні йшов фільм. У суботу вранці інколи показують фільми. Для тих, хто не спить.

Едгар розстебнувся, кинув шарф на визивно жовто-червоний плед і зрозумів, що він є головним героєм фільму.

Та й чи то фільм був? Хто читав програму передач телебачення на той день? Ви читали?

В тому-то й річ.

А фільм уже почався. А може, не фільм. Бо у фільмі неможливо показати розмірковування. Їх неможливо відобразити на екрані. Їх можна втиснути в екран тільки за допомогою авторського тексту. Або роздумів героїв.

Проте щось уже почалося. І Едгар виступав у ролі головного героя, і він уже був на екрані. Не двійник – сам Едгар.

Отже, інтродукція.

Відгуркотіла луна посадки, і в рубці управління настала тиша. Приголомшлива тиша. Деякий час вони мовчки дивилися на екрани зовнішнього огляду. Екрани були сліпі від куряви, яку зняли гальмівні двигуни. Куряву відносило вітром, і поволі в мареві стали проступати незрозумілі контури.

– Кладовище? – ніби запитуючи, мовив Командир (це був Едгар, незграбний у важкому скафандрі) і, обернувшись, по черзі поглянув на всіх десятих членів екіпажу, що півколом розмістилися в антигравітаційних кріслах у нього за спиною.

– Схоже на те, – невпевнено озвався Інженер.

Так, це було щось схоже на кладовище. На рівному, порослому невисокою рудою травною плаці акуратними рядочками виступали довгасті пагорки. Їх увінчували приземкуваті, складені з жовтого каміння надгробки. Вузька стежка бігла від пагорків, таких схожих на могили, до гайка високих покручених дерев і зникала в ньому. Блідо-голубе небо за гайком перекреслював навскоси звичний чорний силует.

– Корабель! – майже в один голос сказали Програміст і Помічник Командира.

– Корабель, – мовив Едгар.

Буре листя коливалося на вітрі, весь час змінюючи відтінки, звихрена курява мчала понад стежкою, довгі тіні від надгробків лежали на пагорках, залиті світлом припалого до обрію чужого сонця.

Експедиція поверталася з багаторічного польоту до далеких світів. (Це вже були думки-міркування Командира-Едгара. Вони аж ніяк не відбивались на екрані, який довго показував кольорову панораму інопланетної рівнини). Зовсім небагато за космічними мірками залишалось до земних лук, коли через пошкодження в маршових двигунах Штурманові довелося терміново прокладати новий курс до найближчої зоряної системи. Пошкодження було не дуже серйозне, хоча для того, щоб його усунути, треба було витратити чимало часу і праці роботів та людей, та не вона непокоїла Командира. Адже, зрештою, знайшлася планета, де можна було не кваплячись взятися до ремонту, планета давно відома, вивчена, описана й під відповідним порядковим номером занесена до земних каталогів, планета звичайнісінька, подібна до сотень розкиданих у Всесвіті планет.

Командира й увесь екіпаж непокоїло інше. Їх непокоїла тривала відсутність зв'язку з Землею. Радист утратив спокій, вкотре вже перевіряючи й налагоджуючи апаратуру, та безуспішно – Земля не озивалася на послання міжзоряного корабля.

Мовчання в рубці порушив Планетолог.

– Там має бути селище, – він показав на бурий гайок. – Я певен.

– Подивимося, – мовив Командир.

Він схвально глянув на Планетолога, бо зрозумів хід його міркувань. Вони збігалися з міркуваннями самого Командира. (Це знов міркував Едгар, що водночас перебував і на екрані, і в кімнаті). Космічний корабель, що навскоси ввіткнувся в неяскраве небо за гайком та кладовищем могли означати лише одне: колись сюди прибула експедиція з Землі. Люди жили тут довго і, якщо зважити на кількість пагорків, їх було багато, а жити вони могли тільки в селищі, розташованому в гайку, бо довкруги, аж до обрію, то ледь знижуючись,

то плавно здіймаючись до неба, пролягав голий бурий степ. Селище напевне містилося в гайку – не було сенсу тулитися в кораблі, бо повітря планети майже не відрізнялося від, земного.

Незрозуміло було тільки, чого стежкою з бурого гайка ніхто не поспішає їм назустріч, чого не привернув нічиєї уваги гуркіт двигунів і збурена курява, чому мешканці селища байдуже відреагували на посадку космічного корабля. І це кладовище...

Командир повагом розстебнув важкий скафандр. Решта так само порозстібували скафандри. Командир, зважуючи, іще раз обвів поглядом людей, що сиділи в кріслах. Лікар... Механік... Інженер... Програміст... Біолог... Лінгвіст...

– Підуть четверо. Я, Планетолог, Лікар... – командир затнувся, перехопивши погляд Лінгвіста. Лінгвіст поки що не міг похвалитися практикою – віддалені світи виявилися безлюдними. – Лінгвіст, – підводячись, закінчив Едгар.

Четверо людей в однакових голубих комбінезонах та прозорих шоломах по черзі спустилися вузькою металевою драбинкою, що вела з люка корабля. На шоломах наполог Лікар, занепокоєний великою кількістю могил. Важкі черевики занурилися у сірий попел від спаленої при посадці трави. Командир махнув рукою і перший рушив до пагорків з жовтими надгробками.

Авжеж, це таки були могили. Люди не поспішаючи йшли закуреною стежкою поміж порослих бурою травою могил і читали імена, викарбувані на жовтих каменях. Камені були м'які й написи проступали невиразно, як стародавні письмена.

“Юджін Пітерсон”... “Роберт Шервуд”... “Герда Свенсон”... “Шарль Дом’є”... “Річард Адамс”... І багато, дуже багато інших імен.

Вони презирнулися, мовчки ступили на стежку і зайшли в бурій гайок, в хаос покручених стовпів, покритих шерехатими червоними наростами. Гілля росло майже від самого коріння і тяглося вгору. Листочки добре було видно на екрані кольорового “Рубіна” – гладенькі, широкі, з пощербленими краями, вони весь час дрібно-дрібно тріпотіли, і то темнішали, наче наливаючись бурим соком, то світлішали, отож, окові важко було призвичаїтися до цієї зміни кольору.

Хтось гучно завовтузився в переплетеному гіллі над стежкою, і зверху посипалося листя. Усі четверо враз підняли карабіни и скам’яніли, вдивляючись у бурій підморок над головами. Шамотня вщухла, і лише листя так само падало на стежку і, летячи, вкривалося лабіринтом білих ламаних ліній.

– Стріляти в крайньому випадку, – нагадав Едгар і рушив далі, уважно роззираючись на всі боки.

А проте, який випадок вважати крайнім?

Стежка круто звернула ліворуч. Командир розсунув гілля, обережно ступив уперед і махнув рукою до своїх супутників. Перед ними відкрився неглибокий кар'єр, повний уже знайомих жовтих брил. Біля однієї з них, на купі битого каміння, лежав відбійний молоток.

Вони постояли трохи край кар'єра, мовчки перезирнулися й рушили далі. Стежка і далі вела їх у глиб гайка і привела нарешті до ручая, що вибігав з-під переплетених гілок. Темною водою пливло, кружляючи і натикаючись на береги, лапате листя. А на другому березі стояло звичайнісіньке відро. А ще далі визирала з-за дерев оранжева стіна будиночка.

– Селище, – ледь чутно мовив Планетолог.

...Так, вони були першими гостями закинутого селища, згадував потім Едгар, повертаючись на корабель і водночас сидячи біля телевізора. Так, вони були першими гостями маленького куточка Землі, що опинивсь у запаморочливій далині від зелених земних лук. За дві години вони багато що побачили і зрозуміли.

І те, що вони зрозуміли, було сумне.

Серце стискалося від вигляду затишних оранжевих будиночків, що стояли посеред незнайомих дерев, забивало дух, коли дивитися на клумби, де буяли айстри та жоржини, і земний бузок сплітався з бурим гіллям дерев чужої планети, і на грядках картоплі лежало чудне буре листя, помережане лабіринтом білих ліній, і такі домашні ромашки погойдувалися над бурю травою...

Вони мовчки йшли селищем і дивилися, дивилися, дивилися... Біля одного будиночка глибоке протинавантажне крісло, атрибут рубки управління космічного корабля, а в кріслі – дротики для плетіння. Напівпрочинені двері й біля порога – старенькі домашні капці. Військовий гусеничний всюдихід, що приткнувся біля сучкуватого стовбура. Мотузок, протягнений поміж дерев, і на мотузку – злиняла чоловіча сорочка. Занедбані городи. Лопата, що лежить біля с'як-так збитого ослінчика під кушем бузку. Чималий жовтий куб корабельного синтезатора і поруч перехняблений стіжок бурої трави. Завислий на гіллі смугастий пакет. Ще одне крісло біля клумби.

Будиночків було двадцять чи двадцять п'ять, стандартних, з однаковими столами і стільцями, і ложками, і тумбочками, і фіранками, і стінними шафами. В будиночках були книжки й вази з давно засохлими квітами, були порожні, вкриті пилом пляшки і пакетики

жувальної гуми, гральні карти й шахи, армійські автомати і цигарки, жіноча білизна й гітара, флакони з парфумами і старі-старі газети...

А за вікнами лежало на клумбах і грядках чуже буре листя.

...За дві години вони знайшли те, що шукали. В будиночку, що притулювався на пагорку край селища.

Потім вони, не змовляючись, посідали на перехняблений ослінчик неподалік від тих останніх дверей. Хтось ножем вирізьбив ледь помітні літери на сірій потрісканій дошці.

“Р. А.” Річард Адамс. Чи Роберт Апстайн. Чи Рональд Андерс. Чи ще хтось із тих, що перетворилися на невисокі пагорки з жовтими надгробками.

В тому останньому будиночку лежали двоє. Їх нікому було поховати.

Останні двоє.

– Спробую визначити причину смерті, – сказав Лікар, киваючи у бік дверей, які він щойно обережно зачинив, і з виразу його обличчя було видно, що йому не хочеться повертатися туди.

– Це можна буде зробити й трохи згодом, – мовив Командир. На те він і командир, щоб уміти розуміти інших. – Краще пошукаймо бортжурнал.

Вони йшли ледь помітною колією, залишеною гусеницями всюдихода, в бік давно покинутого земного корабля і тихо, щоб не наполохати тишу мертвого селища, перемовлялися.

– Судячи з обладнання, вони стартували пізніше, ніж ми, – сказав Командир, копнувши черевиком шматок обгортки, що валялась у траві.

– І жили тут досить довго, – додав Планетолог.

– Певне, місцевий вірус, – задумливо мовив Лікар. – Ланцюжком...

– Певне, так, – погодився Лінгвіст. – Устигали ховати.

“Крім отих двох”, – певне, подумав кожен.

Міжзоряний корабель, глибоко забувшись кормовими дюзамі в розкиданий ґрунт, наче Пізанська вежа, нависнув над бурою рівниною неподалік од селища.

Фільм уже не був фільмом, бо Едгар цілком перенісся туди, на буру рівнину, і кімната розчинилась у тьмяному світлі чужого сонця.

Зореліт здавався чужорідним наростом на тілі планети. Пандус нижнього вантажного люка був відкинутий, біля нього валялися пошматовані аркуші пакувального матеріалу. До сірого, вкритого глибокими борознами стабілізатора притулювався ще один всюдихід; на тлі корабля він нагадував комашку, й Едгар уявив собі, як велетенська

вежа падає і чавить його своїм тисячотонним втомленим тулубом. Густа бура трава кошлатими віями облямовувала фари всюдихода.

Люди неквапливо піднялися пандусом і пірнули в напівморок корабля, майже інстинктивно втягуючи голови в плечі. Едгар раптом чітко відчув вагу свого тіла, черевиків і карабіна. Йому здалося, що додаткової ноші, яку прийняв на себе старий корабель, достатньо, щоб порушити нестійку рівновагу, і що під поривом вітру сталевий велет ось-ось похитнеться й упаде, з гуркотом занурившись у ґрунт чужої планети, і поховає їх серед вічної темряви.

Вони стояли в порожньому вантажному трюмі, де гуляв вітер, і дослухалися до тихих зітхань і шерехів, що долинали з надр корабля. Стояли дуже довго, подумки рухаючи хвилини, аж поки Едгар, озирнувшись на люк, за яким простяглася байдужа бура рівнина, сказав:

– Ходімо!

Це було схоже на скорення гірської вершини. Вони видиралися по тросах у шахтах підйомників відпочивали у порожніх коридорах, знову хапалися за триси й ґратки загорож, лізли вгору, давно покинувши карабіни, що відтягували їм плечі, і знову відпочивали в чийось каютах, піднімалися дедалі вище й вище, до командної рубки, сподіваючись знайти пояснення, бо не могли піти звідси, не довідавшись, хто, коли й навіщо покинув зелені луки Землі, щоб залишити після себе під чужим сонцем самі лишень жовті надгробки.

І вони знайшли пояснення.

...Знесилені лежали вони на траві біля гусениць всюдихода, біля стабілізатора зі слідами міжзоряного пилу, і Едгар тримав у руках бортовий журнал, який повідомляв не лише дату їхнього старту, склад екіпажу та реєстрував усі події довгого шляху – він повідомляв про щось значно більше. Про щось значно більше й невиправне.

Корабель не був розвідником, не був звичайним трудівником міжзоряних шляхів. Корабель не був Колумбовою каравелою чи Магеллановим судном.

Корабель був ковчегом. З тих, що відомі людям з біблійних часів. Тільки рятувався він не від потопу й не від мору, й не від сарани єгипетської, й не від п'ятьма триденної, та й не від інших майже кумедних своєю безневинністю дрібниць.

Він рятувався від Війни.

Рятувався від Війни.

Від Війни.

Корабель був побудований на кошти людей, наляканих цією війною. Власне, не самою війною – її можливістю.

І час старту настав, і втікачі покинули зелені земні луки й подалися в мандри, щоб на чужих бурих рівнинах разом радіти тому, що вони виявилися далекогляднішими, ніж ті, хто залишився на неспокійній Землі на порозі війни.

І чужа, така далека від усіх земних бід рівнина прийняла їх, і розступилася під ними і знов зімкнулася над їхніми тілами, укрившись легенькими брижами пагорків із жовтими надгробками.

Четверо людей лежало на бурій траві, й Едгар боявся висловити те, про що думав дуже давно, може, відтоді, як Земля уперше не озвалася на їхні сигнали, й інші так само боялися...

Чуже сонце важко занурилось у траву, чуже небо набрякало густою темрявою, і на ньому проступали чужі зірки.

Біля самісінького Едгарового вуха пролунав голос:

– Як справи, Командире?

Це запитував Помічник, що сидів у далекій рубці, і голос у нього ледь тремтів від хвилювання.

– Як справи? – задумливо перепитав Едгар і замовк.

Він відклав убік бортжурнал, дістав із кишені цигарки й підвівся. Він підвівся, розпростуючи зсудомлені плечі, і тоді попідводилися й решта всі. Ледь чутно шелестіло в гаю листя, дедалі яскравішали в небі чужі зірки, і велетенська вежа космічного корабля тьмяно відбивала їхнє сяйво.

– Як справи? – іще раз перепитав Едгар і поглянув на своїх супутників. – Будемо ремонтуватися. Ретельно ремонтуватися.

Він поплескав рукою по дверцях всюдихода – всюдихід озвався тихим сумним звуком – і неквапливо додав:

– Доведеться долати дуже довгий шлях.

А хочете почути одне невеличке висловлювання, можливо, не зовсім доречно, а втім, досить переконливе? І не вигадане, а цитоване. Без посилання на джерело, бо наша розповідь не монографія, а... А що! Важко визначити...

Так от, цитата:

“Людина живе і функціонує не лише у просторі й часі реального фізичного суспільного світу, а ще й у своїх особистих просторі й часі, в просторі й часі, що залежать від неї, нею-таки й обумовлених, без неї неможливих, проте об’єктивно реальних так само, як об’єктивно реально існує сама людина”.

Переконливо?

Едгар сидів на дивані й про щось міркував, а на екрані вже йшла передача “Нумо, дівчата!”, й чарівні та привабливі дівчата, сліпуче усміхаючись, змагалися – хто швидше приготує пельмені, і вічно молодий ведучий коментував їхні спритні рухи.

Едгар просидів іще трохи, потім виключив телевізор і вийшов з кімнати. Постояв трохи в передпокої, начебто сподівався на щось, та намарне.

– Вперед! – неголосно мовив він і пішов з дому.

Слово “вперед” у даному випадку анічогісінько не означало, бо він точнісінько так само міг би сказати “назад”. І щодо часу, і щодо простору. Або – “вбік”.

Неподалік від дому був досить великий парк культури й відпочинку, й Едгар подався саме туди.

Вже зовсім розвиднілося, синіло небо, світило сонце, рінь на стежечках була мокра, і геть усього навкруги доторкнулися метаморфози, тож саме час було б подібно до Овідія (“подібно”, певна річ, за формою, а не за силою виразу) розповісти “про тіла, в нові форми обернені”, – та з цим можна зачекати. Їй же богу, нікуди квапитись.

І Едгар не квапився. Він проминув “Чортове колесо” й атракціон “Автодром”, що не працював цієї ранньої години, проминув літню естраду й гойдалку, почитав газети на стенді й сів на лаву, де було сухіше, підсмикав шарф на підборіддя, застромив руки в кишені й хтозна про що задумався, дивлячись на червоні пелюстки, що пообпадали з чийогось букета на мокру рінь. Мабуть, ішов хтось раненько в гості й насмітив пелюстками.

А може, Едгар задумався саме про пелюстки.

Так кортить поміркувати про вірогідність тих або інших подій у континуумі, та навряд щоб це вийшло, бо за деревами з’явилась якась особа з відбитком похмільного страждання на обличчі, і особа ця неодмінно підійде до Едгара й попросить закурити і, напевно, поскаржиться на нелегку долю – й історію про пелюстки так і не буде розказано.

Виникнув якимось в одній з точок континуума дуже непривітний ранок. Небо без будь-якого просвітку безнадійно сірішало, вогкий вітер брижив руді плями калюж, а негустий гайок на пагорку здавався вицвілою картиною, намальованою пензлем нездарого художника. Була звичайнісінька похмура Днина. Була осінь.

Дощ не склепив уночі очей і перетворив путівець на два нескінченні ланцюжки калюж. Між калюжами розгасло коричневе болото, і йти можна було тільки порослим жухлою травою узбіччям.

Він так і йшов. Він ішов осіннього похмурого ранку, шулячись від вітру, раз у раз послизаючись і сповзаючи чобітьми в коричневу грязюку, йшов, неухважно позираючи на гайок, ніби намальований нездарим художником.

Він ішов, не маючи певної мети. Був у відпустці. Попрощавсь із співробітниками, переночував у своїй холостяцькій міській квартирі, а вранці сів до керма й приїхав сюди.

Чого сюди? Та, певне, того, що колись давно, років дванадцять тому, ще студентом, він, як то кажуть, брав у цих краях участь у сільськогосподарських роботах. Стояла така ж похмура осінь, дощило, та тільки був він тоді не сам, а було їх п'ятеро хлопців і п'ятеро дівчат, і ввечері, повернувшись із картопляного поля і нашвидкуруч поївши чогось, вони ходили сільськими околицями й співали під гітару або танцювали в непоказному клубі, такі незграбні в чоботях і ватянках...

Він найняв кімнату в тієї ж таки бабки Шури, якій колись рубав дрова й носив воду, і вона, звісно, його не впізнала. Та час – великий майстер гратись у зміни.

Вранці він вештався навколишніми путівцями, ішов до понурого лісу, не кваплячись перетинав голі, набряклі від безнастанних дощів, поля. Машини він не чіпав – вона так і стояла біля хвіртки, за якою починався бабин город, невесело дивлячись мокрими фарами на почорнілі жердини. Якось він надібав перехняблену стодолу і з задоволенням полежав на прілому сіні. Колись він уже був у цій чи дуже схожій на цю стодолі і так само лежав, поклавши руки під голову, а по покрівлі лопотів дощ.

Ще йому подобалося ходити дорогою, що дерлася вгору, на пагорб за околицею села. На вершині пагорба, оточена невисокими березами, здіймалася в небо струнка дзвіниця. Всередині в ній було тихо й трохи урочисто. За дзвіницею, серед низьких колючих чагарів, в усі боки стирчали з землі сірі гранітні надгробки і де-не-де чорніли ветхі хрести. А далі, за пагорбом, простягалися голі поля, і сіра смуга лісу зливалася з сірим небом.

В усьому пейзажі вчувалось якесь запустіння. Невлаштованість. Може, саме тому він і приїхав сюди тієї дощової осені.

Він зійшов з узбіччя і повернув у поле, важко витягаючи ноги з липучої землі. Віддалеки загуркотів трактор, і гуркіт той застудженим відлунням озвався від недалекого лісу.

Він ішов і пригадував, як тоді, дванадцять років тому, таким самим гуркотом вони наполохали лиса, і рудий клубок метнувся до лісу, а вони, підстрибуючи в причепі, свистіли йому вслід. І згадував він лося, котрий на мить виступив з розсунутих ялин й одразу ж, приголомшений гуркотом картоплезбирача, сахнувся назад, ніби розчинивсь у темних хвилях дерев. А картопля весь час повзла й повзла по безконечній стрічці транспортера, слизька від налиплої землі і гуркіт линув над полем, наче урочистий марш.

Він неквапливо вмовився на сіні у своєму сараї...

– Земляче, пригости цигаркою.

Особа з відбитком похмільного страждання на обличчі дочапала-таки до лави, де сидів Едгар і, крякучи, сіла поруч. Особа була екіпірована в сіре пальто зі слідами побілки на рукаві (певне, внаслідок зіткнення зі стіною під'їзду), в цілком пристойну шапку, в сірі, трохи зім'яті штани і в добротні зимові черевики, облямовані засохлою грязюкою. Мнучи цигарку, особа морщилась і спльовувала.

Сірники, як виявилось, особа мала свої. Запаливши і випроставши довгі ноги, особа пошкребла щетину на підборідді і, зважаючи на деякі ознаки, збиралася віддячити Едгарові розповіддю про історію своїх страждань. Едгар усе так само задумливо роздивлявся пелюстки, що, цілком можливо, свідчило про його індіферентне ставлення до свого сусіда по лаві.

А сусід притьмом повернувся до Едгара і, скривившись, промовив невиразним голосом кілька фраз. Ось що промовив Едгарів сусід по лаві:

– Колись у сутіні в закуренім підвалі до нього вона сіла напідпитку, – а він сидів, замислившись, знесилений вином. Крізь димну млу, хитаючись, спливали тіні, брязнувши – й не раз – липкими і щербатими склянками. “А хочеш, я тебе навчу твої бажання справджувать ураз?” – спитала в нього раптом. Він, проте, очима її змірявши, подумав: “Таки навчить... Аби я дав їй згоду!” А мляве світло з димом залізло в очі. Сказав, безсило глянувши на склянку: “Не треба. Сиди собі та пий. Не каламуть тут воду. Нічого я не хочу”.

Ось що сказав Едгарові сусід по лаві.

Сказав, сплюнув, підвівся й пішов до найближчого ларка, де від самого ранку торгували пивом (тоді подібні факти ще траплялися), пішов, намагаючи в кишені дрібняки й навіть не вибачився за те, що перебив Едгарові думки.

А Едгар із засмученою усмішкою дивився йому вслід.

Слова, що їх вимовив чоловік з відбитком похмільного страждання на обличчі, були знайомі Едгарові. І чоловіка цього він, цілком можливо, знав. Зустрічав досі.

Та не в тім річ. Нехай п'є собі на здоров'я своє пиво – на похмілля це буває, либонь, не так уже й корисно, але поліпшує самопочуття. Тут головне – не перебрати міри.

Едгар знову перевів погляд на пелюстки. То що ж там далі?

А так: він неквапливо простягся на сіні у своїй stodолі і заклав руки за голову. Стебельця трави лоскотали йому шию, та він не поворухнувся. Він лежав, роздивляючись шпарини у ветхій покрівлі й слухав хрипкий гуркіт трактора.

Хрипкий гуркіт... Хрипіння підсилювачів, хрипкуватий голос співака. На вільному від столиків просторі в різноколірних променях танцюють пари. А навпроти, дуже близько й дуже далеко, відгороджене від нього безконечністю малесенького столика – її обличчя. Вона дивиться повз нього у величезне вікно, підклавши під підборіддя долоню, і в її очах міниться барвами липневий вечір.

Він роздивлявся шпарини у ветхій покрівлі і звично перебирав у пам'яті уривки спогадів. У чомусь звичайних, пересічних спогадів.

Танці й гомін, що лине над столиками, – й ось уже тиха вулиця із традиційними ліхтарями. І звичайно, він трохи проніс її на руках. А потім, біля самісінького її дому, далекі очі на мить стали близькі – і все.

Він зазирнув у ці очі, занудьгував і промовив: “На добраніч”. І пішов, жодного разу не обернувшись.

Бий тебе сила божа, невже минули часи Аеліт?! Де той голос, що, задихаючись, кличе крізь неозорі простори, і єднає світи, і вселяє надію? Де те обличчя, незбагненне й мінливе, спокійне і жагуче, де та *неповторність*, про яку мріялося ночами?

“А хіба ти збираєшся чекати на Ту, що біжить по хвилях?” Це якось несподівано – запитання з уст друга.

І не завжди бувало так, що перший ішов він. Траплялося, що йшли від нього, – ховалися за рогами вулиці, зникали в тролейбусі у вуличній метушні, у під'їздах багатопверхових будинків, за вітринами універмагів.

Та не було Аеліти. Не було Тієї, що біжить по хвилях.

А ще в нього завмирало серце від такої назви: “Летюча зірка Барнарда”. Він ніколи навіть не пробував пояснити собі цього, та й чи потрібні були пояснення. Він не дошукувався ніяких зв'язків між собою і цими трьома словами, не творив ніяких образів (скажи, осяйнокрила зоре, що вабить і куди тебе?..”), а серце все ж якось чудно завмирало, як

завмирало воно, коли бачив у Ермітажі схилену голову Юдіф. У світі стільки непояснених речей, і всі спроби препарувати їх за законами логіки такі ж недоречні, як недоречно й навіть жорстоко з'ясовувати, чи могла проспати сто років красуня, наколовши пальця веретенем, або які компоненти входили до складу згубного для Ізольди і Трістана напою.

Отже, невлаштованість. Не гризся він, звісно, нікчемними роздумами, не терзався й не збирався грати дешеvu роль героя заяложеної трагедії, такої схожої на життя, як схожі на нього лубочні картинки зі славнозвісними лебедем і Ледою. Просто інколи надвечір, коли на стіни кімнати лягало світло міських вогнів, йому ставало незатишно. Може, й схожі були ці вогні на зірки, та хоч як вдивлявся він у їхні візерунки – не бачив там Летючої зірки Барнарда, від самої назви якої завмирало серце. Чи там не було такої зірки, чи він не міг її дошукатися.

Минали роки, але Летюча зірка Барнарда ще жодного разу не зазирнула до нього у вікно.

Небо сердите насуплено втупило погляд у місто під ним. Вулиць тисяча, сто тисяч будинків. Вікон мільйони понурих. Шерхіт невпинний підшов, скрегіт гальм, гул моторів, скрізь одягу барвисті оберемки, плями реклам і світлофорів. І над асфальтом, бетоном, сталлю у неозорій високості чорні птахи відлітають, не знаючи, куди саме. Земля, мов твердою п'ятою, причавлена містами.

Хіба ж відшукаєш у безликій навалі під'їздів омріяні двері, за якими сховалась вона? Хіба серед байдужих бетонних озій, у нетрях квартир і підвалів, у сходових прірвах ти здатний знайти оту, що кожного ранку кличе тебе у снах? Надії тікають, летять – не знати куди саме. Руйнуються всі марення камінними скам'янілими містами.

Багато років проблукав він у надрах велетенських будинків і розшукав нарешті ті заповітні двері. Довго дзвонив і стукав, у безлюднім під'їзді дні незліченні й ночі безконечно довгі ждав, марно надію плекаючи, і аж тепер зрозумів, що двері ті не відчинити – замкнено їх назавжди.

Він повагом підвівся і вийшов під мжичку, піднявши комір пальта і насунувши на лоба капелюх.

Добре було просто ні про що не думати. Просто вештатися по путівцях, просто гуляти в лісі, просто сидіти на колоді, прихилившись спиною до парканчика і дивитися на курей, що порпаються у грязюці. Добре було ще зайти ввечері до того таки занедбаного клубу, сісти собі в куточку й дивитись, як танцюють під несподівано новеньку, з полірованими боками, радіолу.

Назавжди загубилася у марсіянських пустелях Аеліта, в сонних водах океану зникла Та, що біжить по хвилях, згасла Летюча зірка Барнарда і прекрасна Юдіф байдуже наступила ногою на голову вбитого ворога.

Все це було зрозуміло й цілком визначено – і все ж, хай йому чорт, невже минули часи Аеліт?!

Він знову вийшов на дорогу і, повагавшись, повернув назад, додому.

Аж до пізнього вечора колов він дрова, весело й бездумно змахуючи сокирою, потім повечеряв з небагатослівною бабцею Шурою й ліг на прохолодне простирадло, підтикавши з усіх боків ковдру. За вікном ледь чутно нашіптував вечірні казки дрібний дощ, з клубу долинала музика, і негучно цокав на столі будильник.

Коли він прокинувся вночі, дощу й музики вже не чутно було, і лише будильник квапливо відраховував час, відраховував машинально і розмірено, хтозна для кого й нащо.

Він сидів, обхопивши коліна руками, сидів у цілковитій темряві й милувався прекрасним обличчям. А тоді обличчя щезло, і він зрозумів, що воно йому приснилося. І, зрозумівши це, він згадав сон, власне, не сон, а той його уривок, який тільки й здатна втримати пам'ять, адже все інше неодмінно забувається, тільки-но прокинешся.

Уривок сну був чіткий і виразний. Йому щойно снилося прекрасне жіноче обличчя, схоже на обличчя Юдіф, яким зобразив його великий Джорджоне.

Він згадав слова, що їх прошепотіли Юдіфіні уста.

“Я – Летюча зірка Барнарда”, – прошепотіли Юдіфіні уста.

Він сидів у темряві й сумно усміхався. Він знав, що ці уста могли вимовити й інше ім'я. Аеліта. Або Та, що біжить по хвилях. Адже уві сні все можливе. Уві сні ми прилучаємося до клаптиків якоїсь іншої реальності, яка тільки в них і здатна виявити себе, щоб зникнути вранці.

Він сумно усміхався, втупивши погляд у темряву. Ранок був такий же сірий, як і вчора, він поволі просочувався до кімнати, витіснивши темряву, і небо іще щільніше притулилося до землі, начебто прагнуло розчинити її у своїй сірості.

Він попрощався з бабцею Шурою й відчинив дверцята автомобіля. Мотор радісно загурчав, а потім замуркотів тихо й задоволено.

Він їхав звідси без жалю.

Він дивився тільки на дорогу, на коричневе болото, що його розпорскували колеса “Москвича”. Він не хотів уже бачити далекої смуги лісу, не хотів бачити незатишні голі поля й забризкані грязюкою

колгоспні ваговози. Щоправда, попереду його не чекало ніщо обнадійливе, та місто є місто: воно одразу задурманить наркозом своїх вулиць і кінотеатрів, обплутає тенетами телефонних дзвінків, прив'яже до себе тисячами очей, заморозить випадковою зустріччю у трамваї, коли в тіснєві задньої площадки стоїш обличчям до обличчя й нікуди не дінешся, втопить у безтурботних сутінках, розцяцькованих вогнями реклам. Місто запропонує себе як ліки, може, трішечки гіркі, але надійні. Місто є місто, хоча інколи від нього доводиться втікати.

Вибоїстий путівець доповз нарешті до шосе. Едгар виїхав на мокрий асфальт і з почуттям полегкості надав швидкості.

Й одразу ж зрозумів, що не слід було поспішати. Бо на шосе, просто перед “Москвичем”, що набирав швидкості, стояла та сама, схожа на Юдіф, якою вона уявлялася великому італійцеві, та сама, що прошепотіла вночі кілька дивовижних слів.

Він устиг загальмувати й різко повернути кермо. Машина ковзнула до узбіччя, пірнула в кювет. Він боляче вдарився грудьми й на якусь мить знепритомнів.

Коли він розплющив очі, та, що називала себе Летючою зіркою Барнарда, нерухомо стояла на безлюдній дорозі в ролі Юдіф: голова трохи нахилена до плеча, очі затуплені в мокрий асфальт.

Він вийшов під дрібненький осінній дощ і подивився навкруги. Поля, поля, безлюдне шосе й низькі хмари. І вона. Стояла в позі Юдіф у білому вбранні, що приховувало обриси її фігури, і лише обличчя чітко вирізнялося на тлі білої хмари, такої чудної у сірому світлі полохливого ранку.

В грудях боліло, і він сперся рукою на мокрий капот.

– Ну, то й що? – неголосно спитав він.

Він не сподівався, що почує якусь відповідь – бо ж летючі зірки не розмовляють з людьми.

– Я шукаю Ельзору, – відповіла вона. Відповіла, начебто проспівала три слова з невідомої пісні.

– Нащо? – знов спитав він, жахаючись на саму думку: зараз вона щезне – й доведеться їхати далі, до надійного наркозу міста.

– Я дуже давно шукаю Ельзору, – залунала журлива музика, складаючись у свідомості в слова. – Дуже давно. Кожен повинен знайти Ельзору. Де вона?..

– Ельзора... – мовив він. – Певне, там же, де й Ельдорадо. Навіть назви схожі.

– Не розумію... Не розумію, – співала біла хмара з приголомшливим людським обличчям. – Я збилася з дороги й дуже давно шукаю Ельзору. Де вона?

Він з тугою, що враз різонула його по серцю, подумав, що закуняв за кермом і треба якомога швидше загальмувати. Поки не сталося лиха...

– Я не знаю, – втомлено відповів він.

А хмара співала й співала про довгі блукання, про холод космосу й тепле дихання далеких планет. Про те, як тяжко й сумно шукати, шукати безнастанно й довго, шукати і не знаходити. Про те, що треба шукати. Що треба, неодмінно треба знайти, знайти, знайти...

Він слухав і думав, що колись вона вже була тут і співала великому італійцеві про невідому Ельзору, і той так само не зміг нічого їй відповісти.

Голос співав про незмірні простори і час, про бездонні безодні й пустельні порожнечі – й летіли, летіли в сірий ранок червоні пелюстки, випурхували з білої хмари, падали на мокрий асфальт і танули...

– Знайти, знайти, знайти... Знайти, подолавши бездонні безодні й пустельну порожнечу. Знайти.

Пелюстка впала біля самісіньких його ніг. Він зітхнув і спитав, кинув у сірий ранок безнадійні слова, гостро відчувши всю їхню невичерпну безнадійність, нахилився і підняв пелюстку.

– Ти – Летюча зірка? – спитав він.

Він спитав і підняв пелюстку, і на мить відвів очі від тієї, що явилася колись Джорджоне.

Потім він іще раз обвів поглядом поля й безлюдне шосе і знову зітхнув. На дорозі не було нікого, а пальці стискали звичайнісіньку мокру стеблинку.

Було сіре пустельне небо, було мокре безлюдне шосе й була непоказна стеблинка, що виросла тут одного забутого весняного ранку.

– Ти – Летюча зірка? – прошепотів він і прислухався.

З сірого неба діловито знявся звичайний дощ – і він відчинив дверцята, щоб їхати далі.

Марсіянські піски поховали Аеліту, морські глибини поховали Ту, що біжить по хвилях, і не було в безконечному небі ніякої Летючої зірки...

І все ж, він іще раз обернувся, Обернувся – і завмер. Біля його ніг у мокрій траві жеврів червоний промінець.

...Він дуже довго не відводив погляду від пелюстки, боячись, що блідий вогник погасне, а тоді обернувся обличчям до дощової мжички й усміхнувся сірому небу.

Едгар підняв голову й усміхнувся погідному вранішньому небу. Сонце докладало всіх зусиль за себе й за Немезиду, що умчала в космічні глибини, і не його провина, що не настала ще пора спекотного літа. А взагалі – надходила зима, хоча сніг поки що не випав. Сонце вигнало в парк життєрадісних молодих мам із різноколірними візочками, веселих юнаків у джинсах, куртках, кошлатих шарфах і плетених спортивних шапочках із написом “adidas”, статечних пенсіонерів і тих, кому за тридцять.

В парку стало досить людно. Задзижчали машинки в атракціоні “Автодром”, знехотя почало обертальний рух у вертикальній площині “чортове колесо”, зарипіли гойдалки, з репродукторів залунала пісня про досить таки велику кількість червоних троянд, що ними такий собі художник, примудрившись продати водночас і дім, і все, що було в ньому, намагався домогтися прихильності такої собі служительки Мельпомени, котра любила квіти; почала діяти залізниця з маленьким, але цілком справжнім локомотивом; заклацали постріли в тирі. Забігали по доріжках малюки – то той, то той падаючи на мокру рінь.

Громадяни йшли гуляти в парк. Погода цьому сприяла. Піднявся з лави й Едгар, маючи намір простежити дальшу путь свого недавнього сусіда по лаві. До речі, Едгар тільки на перший погляд здається трохи... ну-у... пасивним, чи що. Начебто спостерігачем. Просто день суботній, дотримується відповідна заповідь, і Едгар здійснює прогулянку.

Звичайну прогулянку.

Отож не будемо з одного лишень дня робити висновок, що собою являє особа Едгара. Того, кого ми домовилися називати цим ім'ям. Просто так уже виходить, що нам випало бачити лише одну грань. Один вимір.

Склепик містився в безпосередній близькості від парку культури й відпочинку під майстернею по виготовленню ключів та бюро ритуальних послуг. Ті, хто не мав бажання зранку прогулюватись у парку культури й відпочинку, відпочивали в склепику. Склепик називався “Склепик” і справді знаходився у склепику, являючи собою добрий приклад єдності символу й сутності. Адже будь-хто з нас без великих зусиль може згадати не один десяток закладів з назвами на зразок: “Пінгвін”, “Маяк”, “Весна”, “Сонце”, “Вербичка”, “Світанок”, “Ромашка”, “Політ” і таке інше – суть яких перебуває у кричущій невідповідності з кожною із вищезгаданих назв.

“Склепик” був приємним винятком.

Біля “Склепика” було аж ніяк не безлюдно. Стояли групками, курили, обговорювали шанси московського “Спартака”, перспективи тривалого ірано-іракського конфлікту, розмовляли про чвари на роботі, повідомляли останні відомості про реліктового гомініда, обмінювалися думками про Бермудський трикутник, обговорювали вірогідність перебування чужопланетного космічного корабля в сніговому осередді комети Галлея, що наближалася до Землі.

День був суботній, погода сприяла – отож і обговорювали то те, то се, час від часу пірнаючи до “Склепика”, щоб узяти ще пива.

Едгар смикнув за велику, врізану в двері “Склепика” дужку й зійшов сходами до його надр. Надра були вражаючі: стіни, розфарбовані під червону цеглу, намальований камін, Широкі дерев’яні столи й полиці для кухлів, вмуровані в стіни керамічні посудини для квітів, довгий прилавок з трьома кранами, застережні таблички “Не курити”, “Приносити й випивати спиртні напої суворо забороняється”, “Особи в робочому одязі не обслуговуються”, “Пиво видається тільки в комплекті з закускою”, піраміди кухлів на тацях, портативний телевізор під боком у бармена і сам бармен – розкішний лисий красень двометрового зросту, що недбало жонглює кухлями, паперовими грошовими знаками, закусками й дрібняками. “Склепик” був сповнений гомоном, поспиравшись на полиці, смітили риб’ячою лускою, цмулили пиво, сміялися, ходили взяти ще по одній, здійснювали той до біса складний ритуал, який приховують за собою прості, здавалося б, слова “випити пива”.

Едгар постояв скільки годилося в черзі, взяв кухоль пива й рушив уздовж столів, шукаючи поглядом Похмільну Особу, І, звісно, скоро її виявив. Особа привітно махнула майже порожнім уже кухлем і посунулася, звільняючи простір, і тим самим претендуючи на те, що забере якийсь час. Едгар прийняв запрошення.

Втім, Особа була вже не похмільною, а просто неголеною. Відбиток страждання розтанув під впливом пива, як тане під промінням сонця відбиток з воску.

Як тануть відбитки з воску, Едгар, чесно кажучи, не бачив ніколи, та припускав, що саме так вони й тануть.

– Непогане пивце, – зауважила Похмільна Особа (так уже й називатимемо її). – Щойно завезли, я бачив.

Едгар надпив ковток і кивнув на знак згоди.

– А чиї ви тоді вірші декламували? – поцікавився він, щоб підтримати розмову. Хоча він, певна річ, знав, чиї то були вірші.

Похмільна Особа поставила кухоль, стелула плечима й байдужісінько вирекла:

– Свої, звісно. А чий ж іще? Чужі вірші нехай актори декламують.

– Хоч би й погані, та свої, – резюмував Едгар, неуважливо позираючи навкруги.

В “Склепику” стояв гомін голосів, дзенькіт кухлів, над прилавком височів бармен, примудряючись водночас керувати знаряддями виробництва і дивитися телевизор, під стелею зависнув тютюновий дим, застилаючи табличку “Не курити”, крадькома, озираючись на всі боки, наливали червоне (у ті часи таке було ще можливе), і стара жінка з тацею, щось невдоволено бурмочучи, змітала зі столів і полиць луску” клапті газет і корки.

До речі, Інопланетний Розум, що довгенько спостерігав за нами і чимало про нас зрозумівши, спасував перед за* гадкою “Вербичок” та “Світанків” і, лайнувшись, відбув собі у свої зоряні сфери, бо виявилось, що дечого в нас йому не вгризти.

П. О. ще раз припала до кухля і хитрувато зиркнула на Едгара.

– Як ти ставишся до масок, земляче?

– А! – Едгар кивнув, що розуміє, про що йдеться. – Можна. Залюбки послухаю. Збоку ж це цікавіше.

Він навіть заплющив очі, приготувавшись слухати.

– Рано-вранці, підвівшись, перед дзеркалом ставши, тручи скроні свої, він завжди в задуму тяжку поринає, роздивляючись маски, що висять просто поряд: він їх мовчки вивчає, – ну й проникливий погляд: може, ця ось підійде? Легковажна? Як же вибрати, – адже, може, таки поважна? Чи без роздумів обирати байдужість? Ну, сьогодні чай у поета, вдягну цю, буде добра прикмета, – філософську: на чолі всі надії пусті і недужі. Та ще й профіль так гарно різьбили. “Завтра ту я побачу, з балету. Спокуса. Ні, ліпше дрібку кохання й трішки муки в житті пустому. А для тої, що вчора була, личить більше утома”. Невелике зусилля – і маску потрібну вдягнув.

...Пізно ввечері маску скидає і, знесилівши, в задумі стає перед дзеркалом: прикипить до люстра на стіні, ніби щось шукає в далині. Може, мовчки замість маски прагне щось знайти? Бо ж де маска була – там ніщо. Порожнеча...

Ці слова Едгар, напевне, згадував, бо коли він розплющив очі, то виявив, що П. О. вже пхається без черги по пиво.

– Добре пиво, земляче, – знов сповістила П. О., повертаючись на своє місце. – А вчора я перебрав якоїсь гидоти. Ну, справжнісінька тобі хроносинкластична інфандибула в голові утворилася!

Хроносинкластична інфандибула – це з роману письменника Курта Воннегута-молодшого “Титанові Сирени”. Гарно звучить. Соковито. Майже як континуум.

– Справжнісінька хроносинкластична інфандибула! – ще раз смачно мовила П. О. – Випадання з простору і часу.

І, подумавши трохи, гірко додала:

– З неодмінним випаданням по якомусь часі.

Едгар спокійно пив пиво. Розмірено, з паузою після кожного ковтка.

– Продаю сюжетець, – раптом довірчо, розстебнувши пальто і збивши шапку на потилицю, повідомила Похмільна Особа. – За троячку. Задурно. Можна з прологом і епілогом. Можна без. Можна у віршах. Рими гарантую.

Едгар зацікавлено поглянув на сусіда, пошукав у кишені, дістав і поклав на стіл зелененьку троячку. П. О. бридливо взяла її двома пальцями й засунула до кишені.

– Незцілених скорбот нема, і тому не сумуй, поете. Стулити вмій рота і знай одно: що глибша скорбота, то ближче дно.

– Щодо мовчання, то це ви даремно, – зауважив Едгар.

– Ні, ні, я не про те, – заспокоїла його П. О. – Зараз викладу сюжетець.

– А бригадирові я сказав усе, що думаю про нього! – вигукнув хтось збоку й торохнув кухлем по столу.

Чоловік, який говорив те, що думає, шукаючи підтримки і співчуття, повернувся до них, і обличчя його розпливлося в усмішці.

– Привіт! – вигукнув він, адресуючись до Похмільної Особи. – Теж не від того? А ми оце дружним під’їздом. – Він зробив широкий жест, повівши рукою до своїх компаньйонів, що смачно сьорбали пиво, й закушували стравою з безлічі плавлених сирків. – Поки що пиво, а там побачимо. Приєднуйтеся?

П. О. запитально глянула на Едгара.

– Утримайтесь, – мовив Едгар. – І так добре.

– Везе людині! – заздрісно вигукнув чоловік, який говорив те, що думає.

– Ми ще побачимося, – вибачаючись, мовила П. О. – Борг за мною.

Едгар мовчки кивнув, поставив кухоль і став протовплюватися до виходу зі “Склепика”. Він знав, що П. О. не підведе. Вірив їй, як самому собі.

Він вийшов зі “Склепика” і виявив, що сонце заховалося за лісом, але світла смуга дороги все ще ясна в сутінках,

Дорога втомлено розштовхувала поле й неквапливо вбігала під сосни, щоб десь далеко-далеко, вигнувшись сотнями заворотів і перелізши через десяток дерев'яних місточків через лісові ручаї, допровадитися нарешті до бетонного чуда – шосе. Зчудована, вона завмирала там, дослухаючись до сирен автомобілів, що мчали хтозна-звідки й куди, і її тепла, всипана глицею і шишками, піщана шкіра перетворювалася раптом на холодний бетон, байдужий до доторку коліс.

Та все це було дуже далеко, за лісом, а сюди не долинав гуркіт двигунів. Він губився серед сосон, ущухав у заростях папороті, потопає у болотцях – і в полі під темніючим небом було тихо. Довгі тулуби автомобілів зі свистом стелилися понад бетоном там, за сотнею заворотів і десятком місточків, а тут, на піску, ще не просохлому після недовгого літнього дощу, чітко відбилися сліди кінських копит.

Він присів, обережно помацав слід. Пісок слухняно піддався пальцям, пісок був шерехатий і вологий, піддатливий і прохолодний. З такого піску можна було легко спорудити на дорозі вежу, – а тільки біда! – при сонячному світлі вежа ця попливла б сипучими струменями до свого підніжжя.

Едгар... Даруйте, може, й не Едгар. Просто – він. Він бережливо наклав долонею подаровану йому дорогою гравюру, випростався й поволі пішов далі. Пропливла мимо стодола, в якій водилися кажани, стебла пшениці знов стиснули дорогу щільними пружними валами. Пшениця застигла у надвечірній непорушності, та спокій її був оманливий: вона просто чекала, коли зовсім поночіє, щоб обернутися морем і вихлюпнути до зірок моторошний силует “Летючого голландця”. І кожна сосна прикидалася, ніби вона тишко, шаруділа, ніби очерет, а сама нетерпляче поривалася до неба, мріючи ракетою шугнути вгору, тільки-но згасне бліда смужка на обрії. І навіть стодола була не від того, щоб прикинутися таємничим островом, що заховався десь у безтурботних морських глибинах.

Він ішов затишною дорогою, перекинутою через Всесвіт, і трохи напружено усміхався, і чекав. Він відчував, що ось зараз, зараз!..

Слабість... Доводиться знесилено опуститися на дорогу. Він стиснув голову руками. Крізь поштовхи крові у скронях просочилося глузливе перешіптування сосон.

Невдача. Знову невдача... Але ж можна, він певен, що можна, треба тільки захотіти ще трохи сильніше, треба тільки ступнути ще один крок...

Уперше... Понад тихою набережною просочувалося крізь зелене шумовиння листя світло ліхтарів; сімнадцятирічний хлопець лежав на схилі, поринувши в тьмяне золото кульбаб, слухав плескіт хвиль, дивився в небо.

Ви бачили колись зоряне небо в місті? Світло зірок? Холодна блакить ліхтарів, що вигнулися над закинутим обличчям. Спалахи неону, що осявають вулицю квапливою барвистістю слів. “Зберігайте... користуйтеся... Літайте... Дзвоніть... Хвиля... Турист... Зберігайте... Користуйтеся...” Миготливі червоні вогні літаків, що зникають у ночі. Інколи, хтозна-звідки і чому, тривожні розчерки зелених ракет, що безгучно падають у заграву небокраю. Ліхтарі, сяйво вікон і блимання неону, вогні і ракети... а зірки?

Так – у глибокому колодязі подвір’я. Високо над гіллям тополь у віддаленому кутку міського парку. На схилі біля річки, що перетнула розмірену ходу ліхтарів по асфальту.

Непрístupні... І хіба стануть вони ближчі навіть у добу зорельотів? Зовсім інші масштаби. Що означали колись сто вісім хвилин? Некваплива прогулянка понад річкою або через ліс від селища до селища. Тепер – виток навколо планети, що перетворилася з площини на шкільний глобус. А далі, до Марса, Юпітера, найближчих зірок? Ці хвилини загубляться, розчиняться в нескінченному стрибанні стрілок по колу циферблата. Тисяча разів по сто вісім, і ще тисяча, і ще...

Зовсім інші масштаби. І людське життя таке недовге для космічних просторів.

І хоч би до велетенських розмірів вирости башти космічних кораблів, хоч би що далі то більше міцності ховалося в їхніх надміцних корпусах, а все ж навіть до найближчої зірки – три роки і назад – три роки, а на Землі п’ятнадцять років... А це ж усього лишень сусідка, перша приміська станція на шляху до Великого Космосу. Отже, попереду червоне око світлофору? Три роки заради зустрічі з такою ж порожнечою... Величезні, незбагненні відстані – і недовге людське життя, і не рятують жодні надшвидкості, і на доріжці космічного стадіону світловий промінь завжди випереджатиме найшвидший корабель.

Самотні й безсилі перед обличчям космосу... Але чи з тими мірками підступаємо ми до зовсім інших відстаней? Земля величезна,

коли йти нею, трохи менша під копитами коня, ще менша під колесами автомобіля і зовсім маленька, коли мчиш над нею в літаку або космічному кораблі. Отже, треба якомога швидше рухатись у просторі і далеке стане близьким? Але космос – не Земля. І чому неодмінно – “в просторі”?

Стародавні греки, геніальні діти людства, мали космос за живу істоту. Живий космос... Але людина – його часточка, і чи не слід їй неодмінно знати, що відбувається в будь-якому куточку космічного тіла без важезних, потужних і водночас таких безсиливих і крихких коробок зорельотів, що плазують крізь порожнечу? А що, коли людині треба тільки навчитися використовувати свої ще не розкриті здібності – і вона зможе вмиль опинитись на котрійсь із зірок?

Авжеж, отакі думки снувалися тоді в голові у хлопця, що зоставсь сам-на-сам із зірками в тихому закутку великого міста. І щось тоді змінилося в світі, де повільно бігла річка, що спіймала віддзеркалення зірок. Загорнулись в імлу й розчинилися в ній багатоповерхові будівлі на другому березі, й наче порив вітру увірвалися в тіло дроз і п'янка невагомість. Тільки ланцюг тримав іще міцно, а зірки, сполохані гітарами на лавах набережної, прикинулися раптом блакитними ліхтарями.

Хлопець пірнув у неоновий танок – “Зберігайте... Користуйтеся... Телефонуйте...”, але здатність доторкнутися на мить до серпневої мрії не щезла назавжди, а причаїлась у ньому до якогось часу.

До північного селища з дерев'яними хідниками й величезними темними хатами, що вільно розляглося на пагорбах понад швидкою холодною річкою. Річка вдень і вночі несла на сірій спині вервечку колод, і на зворотах течія прибивала сучкуваті тулуби до берега. Вряди-годи уздовж річки, обережно ступаючи по кам'янистому дну, проходили люди з очепами й зіштовхували неоковирні колоди назад, у невисоку непривітну хвилю. Біля рипучих причалів тулилися баржі, вантажники у злинялих сорочках, перевальцем ступаючи по хистких трапах, тягали ящики до грузовиків. У піщаній улоговині громадилися бетонні плити й нудився на сонці підйомний кран, а далі, зовсім уже далеко від річки, лежав на боці буксир, виставивши чорно-руде облуплене дно до поораного гусеницями тракторів підніжжя пагорба. За селищем ішло велике будівництво.

Тоді, того вечора, щойно від'їхав останній самоскид. Він скинув на дерев'яний поміст рідку, ще теплу бетонну кашу і, підстрибуючи на вибоїнах, поповз на пагорб. Червоні зірочки стоп-сигналів згасли, потім

ледь помітними цяточками з'явилися на наступному пагорбі, начебто там ішли якісь двоє й курили цигарки.

При світлі прожектора вони швидко залили бетон в опалубку й полягали тут-таки, на риштованні. Руки відпочивали від вібраторів, погас прожектор – і залягла темна тиша.

Справжня тиша, без гуркоту далеких поїздів, несподіваних автомобільних сирен, пахання річкових буксирів. Справжня тиша, бо довкруг на десятки кілометрів простяглися ліси, річкою тільки зрідка, та й то лише удень ходили судна – за течією швидко, а проти – не дуже, а десь ближче до витоків і досі виступає над водою величезний плаский камінь, на якому, як кажуть, пив чай сам великий цар Петро.

Ед... Він зійшов майже до води і знов, як колись, ліг на узгірку. Тільки на цім узгірку, біля цієї річки не було кульбаб, а росла жорстка темно-зелена трава і в невеличкій піщаній ямці, дбайливо прикритій шматком фанери, ховалося джерельце з прозорою й дуже холодною водою.

Тут зірки були чистіші й ясніші, та й якісь ближчі... Їх не могли сполохати ні гучні голоси, ні коловорот електрогітар з танцмайданчика, ні зойк пожежних машин. Тут були тільки він та зірки. Нечутно тріпотів живий космос, і знов щось, ніби промайнувши, змінилося в світі. Тіло поривалося догори, прагнучи доторкнутися до зіркового пилу, розчинитись у тиші, що перетворилась на тишу космічних глибин, шерех близького лісу злився з голосами далеких світів, що линули Всесвітом, – і він мало не заплакав з досади, коли виявилось, що скутість не зникла.

А проте впевненість, що він зможе, хоч і не тепер, а однаково зможе, ще більше зміцніла в ньому.

Він примружив очі – й сріблясті ниточки простяглися між його обличчям і небом і зірки враз прикували його до себе. Світ звично змінився, перетворившись на своє ледь розпливчате відображення, змістилися й затремтіли контури сосон, а павутина зірок сповивала його дедалі міцніше й міцніше. Скоряючись її притягання, він підвівся й скам'янів, усім тілом пориваючись угору.

І – сталося! Він навіть не здивувався, бо надто часто і виразно уявляв собі цю мить. Він не відчував уже під ногами землі й начебто чимраз вище й вище піднімався по тонкій, але дуже міцній нитці, пронизував простір, збігав невидимим руслом у чорну долину.

Як це, виявляється, просто! Треба було давно-давно здогадатися примружити очі, щоб зірки притягли його до себе. Як просто!

Куди щез земний вечір? Він бачив світ начебто крізь тонесенькі червоні пелюстки, що тріпотіли в нього перед очима, лагідно торкаючись до обличчя. Ось воно – неземне... За пелюстками він, примружившись, розгледів химерне море блідо-червоних квітів, що линули в зеленавій неяскравості чужого неба. Навкруги – то тут, то там – спалахували багрянні кулі; вони то з'являлися, то зникали, розтікалися колами, мінилися, як візерунки в калейдоскопі...

Не втримавшись, він широко розплющив очі, хоча звідкись знав, що робити цього не можна і блідо-червона долина враз потьмяніла, зжужмилась і стала розчинятись у мороці, який наринув невідь звідки. Він квапливо нахилився й зірвав блідо-червону квітку, пальці його стислися так, що ніяка сила не здолала б видерти з них тоненьку стеблинку.

І все. Казкова долина щезла, очі заплющились, і до повік доторкнулася спершу миттєва минущість холоду чорних порожнеч, а тоді – тепле, просочене запахом живиці, повітря.

– Що ви робите тут, любий Едгаре?

Голос був ласкавий і стривожений.

Він здригнувся й розплющив очі. Й роздивився в сутіні знайому сукню та невиразні обриси здивованого обличчя.

– А ви? – помовчавши, спитав він, і далі стискаючи тоненьку стеблинку.

– Гуляю, – відповіла Юдіф. – Я люблю тут гуляти.

Він стояв мовчазний, дослухаючись до шереху зірок.

– Що з вами, Едгаре?

Він повільно підняв обличчя до неба.

– Щойно я був серед зірок...

Юдіф зачала подих.

– Я був десь там. Там квіти. Багато квітів, ти ж знаєш. Твоїх квітів. Аж до обр'ю. Дивись...

Він навіть не зауважив, що перейшов на “ти”, і підніс їй до обличчя руку з неземною квіткою, і Юдіф, подавшись уперед, втупила погляд у те, що стискали його пальці.

“Та це ж звичайнісінька волошка”, – скаже вона зараз. Скаже трохи розчаровано.

– Так це ж звичайнісінька... – почала була Юдіф і враз замовкла, пильно подивилася на нього, перевела погляд на його розкриту долоню – і раптом ніжно провела рукою по його щоці.

І – відсторонилася, і відвернулася, і пішла змережаною копитами піщаною доріжкою, і зникла в теплій сутіні.

Він випустив тонку стеблинку й прошепотів, відчуваючи на щоці миттєвий доторк ледь шерехатої долоні:

– Юдіф...

Тихо шелестіли сосни. А може – зірки.

Посвітлішало, за спиною в Едгара гучнішав гул тролейбусів, і цокотіли по асфальту підбори, і грюкали двері магазину.

Він стояв проти свого відображення в дзеркальній вітрині гастронома. Відображення кивнуло йому й усміхнулося кутиками уст. Едгар, схиливши голову набік, роздивлявся його, а Відображення й далі ледь помітно усміхалося. Відображення виказувало задоволення Едгаром.

Відображення дуже схоже було на того, кого ми домовилися називати Едгаром. Воно носило таку саму захисного кольору куртку з блискучими застібками, такий самий червоно-зелено-синій шарф і так само було простоволосе. Відображення споріднювало з Едгаром худорляве обличчя, маленькі акуратні губи, ніс, що схожий був у профіль на качачий, глибоко посаджені карі очі і радше темне, аніж ясне волосся. До особливих прикмет Відображення й Едгара можна віднести таку деталь: одна повіка в них опускалася нижче, ніж друга,

тільки у Відображення це стосувалося лівого ока, а в Едагара – правого. Як Відображення, так і Едгар мали десь близько тридцяти років; радше – понад, аніж – до. На такі літа вони виглядали, і такий був їхній біологічний вік.

На мить Едгарові здалося, що там, у дзеркальній вітрині, перебуває не Відображення, а Двійник, котрий нещодавно в “Комбінаті побутових послуг” байдуже роздивлявся плечі Юдіф, та він одразу ж збагнув, що помилився. У вітрині перебувало саме Відображення, і воно привітно, з розумінням усміхнулося, й Едгарові раптом закортіло потиснути йому руку. І викурити з ним по сигареті.

Він запрошувально кивнув і оглядівся: люди йшли кожен у своїй справі, штовхались у гастрономі; тролейбуси, зачепившись рогами за дроти, діловито бігли по мокрому асфальту; не там, де годилося, переходив дорогу старезний дідуган у червоно-синій спортивній шапочці “adidas”; на розі жваво торгували морозивом і лотереєю “Спринт”; на балконі третього поверху, над гастрономом, стояла дама в барвистому халаті, задумливо вдивляючись удалину, задумливо лускаючи насіння й так само задумливо кидаючи лушпиння на голови перехожих; під ринвою вовтузилися горобці; у сквері по той бік вулиці сиділа дівчина з пишними чорними косами, вдаючи, ніби читає “Майстра і Маргариту” М. Булгакова, а насправді спостерігаючи за тим, чи бачать перехожі, а особливо молодики в джинсах, куртках і з підголеними скронями, які сидять навпроти неї, що вона читає “Майстра і Маргариту” М. Булгакова. Загалом кажучи, континуум вирував.

Відображення, наслідуючи Едгара, огляділося, і, як зважити на його подальшу поведінку, по той бік дзеркальної вітрини все так само було, як і годиться бути. Бо Відображення підморгнуло Едгарові й ступнуло на тротуар перед гастрономом.

Вони перетнули вулицю там, де годиться, переходом типу “зебра”, перед скляними очима тролейбуса, – він так само підморгував Едгарові, бо впізнав його (віз-бо “уночі чи вранці”) – й посідали в скверіку неподалік чорнокосої власниці М. Булгакова. Точніше – книжки М. Булгакова.

Горобці, лементуючи, вовтузились у вербовому гіллі над головою, було дуже затишно, нікуди не треба було поспішати, і Відображення з Едгаром, розімлівши на сонечку, неквапливо курили собі й бесідували.

Бесідували вони просто так, ні про що. Про роботу, звісно, від цієї теми нікуди не втечеш, про шкільних знайомих, про наближення

комети Галлея, про Марсіанського Сфінкса, невдалу гру оленегірської “Зірки” і про події в Новій Каледонії.

Бесідуючи, вони з’ясували, що робота, як тут, так і в задзеркальних просторах, однаково цікава, що комета Галлея існує і тут, і там, тільки наближається до задзеркального спостерігача з іншого боку, що Марсіанський Сфінкс поводить себе так само некоректно в обох світах, що оленегірська “Зірка” безнадійно програє незалежно від просторово-часових координат і події в Новій Каледонії розвиваються так само адекватно і по цей, і по той бік дзеркала.

Бесідуючи, Едгар, крім того, довідався, що не все в задзеркальному просторі й часі відповідає світові по цей бік дзеркала, хоча обидва простори і часові виміри є складовими частинами одного й того ж континуума.

Виявилось, що в задзеркальному просторі вже розшифровано сигнали, які надійшли від зірок Епсилон Еридана й Тау Кита, що в періодиці почалась публікація з продовженням роману Л. М. Толстого “Війна і мир”, політ на Марс експериментально підтвердив гіпотезу про порожнистість Фобоса, що налагоджено контакт з дельфінами, які живуть на Атлантиді, затонулій там, за дзеркалом, неподалік від марокканських континентальних вод.

Виявилось також, що задзеркалля не знає кубізму та твору О. і Б. Стругацьких “Жук у муравлищі”, зате знає неймізм, кінофільм “Кілька слів про потоп” та другу частину повісті “Прогулянка звичайна”, опублікована там, у задзеркаллі, в солідному видавництві “Молодь”.

А взагалі, так воно й має бути – адже дзеркала відображають лише дуже невеличкий шматочок нашої реальності. Теоретично, певна річ, можна створити дзеркало завбільшки в тисячі кілометрів й розмістити його на орбіті ІСВ – та в ньому відіб’ється (в кращому випадку) лише одна частина планети. Можна запустити дзеркало навколо Землі, та чи все тоді стане нам відомо?

Можна прихилитися до будь-якого дзеркала й спробувати зазирнути вгору чи вниз, праворуч чи ліворуч. Що ж ми там побачимо?

Дуже мало ми там побачимо.

Ото й виходить, що нам геть нічого не відомо про життя за дзеркалом, і всі наші висновки про це життя залишаться усього лишень казкою, нехай навіть і талановитою, приміром, як історія про Алісу. І цілком можливо, що герої наших оповідей марно долають космічні простори, щоб на невідомій планеті виявити весь свій героїзм та вміння бути на висоті в нестандартних ситуаціях – варто лишень послати їх у

задзеркальні глибини, в найближче дзеркало, і, повірте мені, на їхню долю випаде не менше пригод.

Бо поруч нас є світ набагато загадковіший, аніж світ далеких планет.

Але це все так, побіжно.

Відображення й Едгар викурили вже по одній сигареті, а бесіда їх не мала кінця. Чорнокоса власниця М. Булгакова давно вже покинула вдавати, що читає “Майстра й Маргариту”, й зацікавлено дослухалась до їхньої розмови, поглядаючи весь час то на Відображення, то на Едгара і навпаки. Молодики її вже не цікавили, бо вони пішли, плюючи собі під ноги й спонтанно гигочучи, а на їхньому місці вже сиділа пенсіонерка, кришила хліб, щоб прикликати горобців.

Відображення й Едгар зауважили нарешті зацікавлення Чорнокосої Власниці, вони перезирнулися, усміхнулись одне одному, і вона одразу ж устряла в їхню розмову, досить безцеремонно бовкнувши:

– Ну й жуйку ви розтягли!

– Чуйне вухо вражає звук таких слів, – галантно озвався Едгар у душі блакитного салону маркізи де Рамбуйє.

– Хоча ви, безперечно, являєте собою екстракт людського духу, – з усмішкою підхопило Відображення.

Нормальною людською мовою це мало означати, що мадемуазель, тобто громадянка Чорнокоса Власниця, дуже дотепна.

– Останнє тим більш чудне, що сніг вашого обличчя ще не почав танути, – провадив далі Едгар.

Чорнокоса Власниця засміялась і зовсім буденно попросила сигарету. Вона справді була дуже молода, дуже нагадувала студентку третього курсу філологічного факультету, джинси на ній були як улиті, холоші вбгані в елегантні чобітки, а біле хутро коміра пухнастої куртки вигідно підкреслювало темний колір її пишних кіс та великих очей.

– Хлопчики, а у вас непогано язики почеплені! – схвально мовила Чорнокоса, елегантно вигнувши руку з сигаретою. – І під близнюків ви нормально працюєте. А за дзеркалом “міні” ще носять? А “метал” іще в зубах не нав’язнув? “Нерв” Висоцького можна дістати?

Відображення докладно відповіло на запитання невгамовної Чорнокосої Власниці й поглянуло на годинник. Годинник у нього був електронний, як у Едгара, тільки цифри, звісно, інші, дзеркальні.

– Пробачте, – відображення підвелось з лави. – Всі запитання до нього, – кивнув він у бік Едгара. – Я, на жаль, мушу покинути вас. Купа роботи за дзеркалом.

Відображення чемно кивнуло спантеличеній Чорнокосій Власниці, потиснуло руку Едгарові, неголосно мовивши: “До зустрічі!” – швидко перетнуло вулицю і, пірнувши в натовп біля гастроному, чи то щезло за дверима відділу молочних продуктів, чи то стрибнуло в дзеркальну вітрину.

Едгар теж не відмовився б від прогулянки по задзеркальних просторах, та йому незручно було отак несподівано покинути Чорнокосу, та й він знав, що Задзеркалля будь-коли прийме його.

Отож він залишився.

Чорнокоса спершу трохи засмутилась, та незабаром пожвавішала, потяглась іще до однієї сигарети, похапцем виклала своє життєве кредо, розповіла про складнощі в навчанні, про проблеми із залицяльниками (власне, з тим, що їх забагато) і запропонувала спершу піти в кіно, а тоді ще кудись, ну, хоча б у магазин “Мелодія”.

Ці об’єкти не входили до Едгарових планів, тому він, як міг делікатно, відмовився.

Чорнокоса спершу трохи обурилась, потім з деяким презирством глянула на Едгара, потім їй здалося, що до її особи ставляться байдуже, та, зрештою, полагіднішала, записала Едгарові своє ім’я й телефон на аркушику, видертому із зошита з конспектами лекцій з стародавньої російської мови, домоглася від нього клятви неодмінно дістати Висоцького, подзвонити й домовитися про зустріч (клятви такої Едгар, звісно, не дав) – і пішла, помахуючи знову вийнятою книжкою М. Булгакова, а Едгар залишився на лаві, й було йому дуже сумно.

Бо крізь туш на віях, і рум’яна на щоках, і помаду на губах, і пудру на обличчі, крізь дим сигарети побачив він інше обличчя. Побачив-таки інше обличчя, й упізнав його, хоча воно дуже змінилося.

І все-таки він упізнав його, не зразу, але упізнав, обличчя, ще трохи схоже на те, яким воно було чотири роки тому.

І смуток огортав його від цієї зміни, і знав він, що ніколи не подзвонить по телефонному номеру, записаному на аркушику з зошита й не попросить покликати Інгу, бо та, що її він бачив чотири роки тому, стала зовсім іншою.

А тоді, того літа, все складалося для нього дуже щасливо. Відпустку йому дали в липні – кращого й не побажаєш! – квиток на літак він дістав, простоявши в черзі якісь там три години, і погода на півдні, за повідомленням інформаційної програми “Час”, мала бути якнайкраща.

Коли політ на невеличкому Ан-2 минувся без звичної хитавиці, Едгар (його тоді, зрозуміло, звали не Едгаром) так упевнився у

сприятливому для нього розташуванні світил, що в нього не виникало сумніву щодо успішного розв'язання проблеми з ночівлею. А прибув він до цього невеличкого райцентру на березі моря без путівки, “дикуном”, як порадили йому його співробітники, що відпочивали там торік.

І коли, як йому й казали, на виході з аеропорту його оточили кілька жінок, одна поперед одної пропонуючи кімнату з вікнами на море, він нарешті зрозумів, що в житті настала смуга удач.

Він пройшов з тіткою Ніною безлюдними вулицями, забудованими ошатними одноповерховими будиночками, і опинився в омріяній кімнатці, з вікон якої справді видно було сріблясту морську гладінь.

Він робив абсолютно те саме, що й сотні інших відпочиваючих, що налюдили ошатні будиночки та пансіонати. Він відпочивав, тобто: засмагав, слухаючи транзисторний приймач або читаючи журнал чи книжку, купався, запливаючи до майже невидних з берега оранжєвих буйків, грав у волейбол, катався на теплоході, вранці ходив на базар, стояв у чергах в їдальні, фотографувався на фоні південних рослин та великого дерев'яного орла, а вечорами ходив до “зеленого” кінотеатру, де з задоволенням дивився фільми, що їх через хронічний брак часу не міг подивитись у рідному місті.

Повертався він пізно, коли в містечку стояла густа південна темрява (ліхтарі на вулицях чомусь, як правило, не світилися, окрім одного – біля кінотеатру) і чорними тінями маячили в небі під яскравими зірками тополі. Він обережно відчиняв двері, виходив надвір і сідав на лавку під сплетінням виноградної лози. Лягати він не квапився. Включав транзистор, ловив негучну музику “Маяка” і курив, пихкаючи димом у зоряні візерунки.

Ішов з дому Едгар рано, повертався пізно ввечері і так до пуття й не знав, скільки в будиночку кімнат і хто, крім тітки Ніни, в них мешкає. Втім, це його мало цікавило. Він приходив тільки щоб переночувати, а решту часу безоглядно віддавав свіжому повітрю, морській воді й палючому сонцю.

Повернувшись одного вечора, він виявив, що на лаві хтось сидить. У темряві біліла сукня. Придивившись, Едгар зрозумів, що це не тітка Ніна.

“Певне, ще комусь кімнату найняла”, – подумав він і, сказавши: “Доброго вечора”, – ступнув на ганок, маючи намір захватись у своїх апартаментах, з яких видно було море. Та його зупинили.

– Ти поспішаєш?

Судячи з голосу, запитувала дівчина років двадцяти.

Він не встиг здивуватися дещо незвичному “ти”, бо біла сукня на лаві поворухнулась, і дівчина знов заговорила:

– Такий вечір гарний, теплий... А ви, диваки, все квапитесь якомога швидше спати вкластися.

Едгар був тямовитий, а тут і не треба було бути особливо тямовитим. Повагавшись якось мить, він не поспішаючи рушив до лави.

“Справді, так можна геть усе проспати, – думав він. – Чому б не посидіти часину під тихими зірками з дівчиною, яка теж сама (а може, з батьками, що вже сплять? Або, може, з приятелькою, яка не повернулася іще з вечірньої прогулянки?) приїхала до моря і якій не хочеться спати, а кортить помріяти з кимось темної південної ночі?”

Щоправда, її несподіване “ти” спонукало до деяких роздумів...

Він зупинився біля лави. На обличчя дівчини падала тінь виноградної лози. Вона мовчала і він мовчав, дещо розгублений. Що ж воно далі буде?

Дівчина тихо засміялася й посунулась.

– Сідай, не бійся.

– А я не боюся, – стенивши плечима, буркнув Едгар і сів. Така манера розмови не дуже йому сподобалась.

Він крадькома зиркнув на дівчину й одразу ж відвів очі. Було темно, та все ж дещо він устиг роздивитися. Дівчина напрочуд скидалась на гоголівську панночку, яка буквально півгодини тому на екрані “зеленого” кінотеатру довела до летального кінця бідолашного філософа Хому Брута у виконанні артиста Л. Куравльова.

Що все ж таки може зробити темрява, яскраві зірки, курортний настрій і враження від фільму!

Він усміхнувся, поклав ногу на ногу, намагаючись робити все недбало, і спитав, уже з неприхованою цікавістю глянувши на дівчину:

– Відпочивати приїхали?

Але щось від панночки в ній таки було.

Дівчина похнюпилась і стала гойдати босими ногами. Тоді, несподівано зітхнувши, сумно повідомила:

– Нудно самій у колодязі. А з цією, – кивнула вона в бік будинку, – розмовляти неохота. Нецікава вона.

“Ага!” – подумки мовив Едгар.

Він усе зрозумів. Дівчина теж дивилася гоголівську історію, тільки повернулася раніше. Приїхала вдень, сходила до моря, а ввечері – в

кіно. Як і належить. І силкується бути оригінальною, а це пробачається громадянам до двадцяти років.

– А чого це ви думаєте, що я – цікавий?

Отак, ниточка тяглася. Слово по слову, слово по слову – так, дивись, і вечір минув не без приємності.

– Просто ти нова людина. Якби посидів стільки, як я, у колодязі, – теж, либонь, заговорив хоч би до кого.

Він уже став звикати до її досить-таки далекої від етикету манери спілкування. А колодязь був серед високої трави за душем, і тітка Ніна ним, здається, не користувалась, бо на подвір'ї був водогін.

– І давно ви в колодязі? – усміхаючись, поцікавився Едгар.

Дівчина перестала гойдати ногами і зітхнула:

– Не знаю. Скільки себе пам'ятаю – весь час у колодязі. А як там опинилась, за що, і де я доти була – і гадки не маю. Хоча здогадуюсь.

Вони помовчали. Він шукав, на що б його таке більш цікаве перевести мову, але дівчина його випередила.

– Ох і нудота ж там! Сидиш на дні, висиджуєш, нема з ким словом перемовитись. Ще добре, що радіо голосно говорить... Ну, й коли тепло, вийдеш інколи ввечері. Літом гарно. Відпочиваючі різні, як ти ось, наприклад, хоч погомоніти можна...

– А чого ж би то на танці не піти, в кіно?

Дівчина знов зітхнула. Дуже вже часто вона зітхала.

– Не можна. І вдень не можна, і вночі далі, як оця лава, не підеш.

– Магічне коло, – мовив він, згадавши ту панночку з мертвими очима у виконанні артистки Н. Варлей, котра весь час силкувалася дістати Хому, та без сторонньої допомоги не могла.

– Еге ж, – підтвердила дівчина. – Хотіла – не виходить.

Вона, як здалося Едгарові, хитрувато глянула на нього, і очі її несподівано зблиснули у світлі зірок.

– Хто повірить мені, той і коло розірве. Шкода, ніхто не вірить.

– Ну, що ви? – легко заперечив він. – Я ж бо вірю. То ви просто під водою живете?

– Просто під водою, – сумно відповіла дівчина і ще раз зітхнула.

Едгар обхопив руками коліно, ненароком доторкнувшись до її сукні. Сукня чомусь була волога.

“Невже вона в сукні купалася?” – зчудувався він.

– Сиджу в криниці й думаю, думаю... Згадую, мабуть... Степ, степ... Безлюдно. Дракон зрідка пролетить, ну, як тепер літаки, і знову нікого. Річка якась тече. Тече собі й тече, а ти чекаєш не дочекаєшся, коли той білий човен припливе. Начебто теж колись таким човном

плавала. Місто згадую, хрести золоті. Тільки невиразно-невиразно... А потім усе степ та степ, та річка...

– Спогади дитинства?

Дівчина стонула плечима.

– Мабуть...

Вони знов трохи помовчали. Едгар не знав, як підтримувати цю трохи чудну розмову, а дівчина замислилася, похнюпила голову, і довгі чорні коси впали їй на обличчя. Коси, до речі, теж, здається, були мокрі.

– Думала я, думала й придумала, – повагом мовила дівчина. – Певне, зачарували мене колись і кинули в ту річку. А тоді сюди, в цей колодязь. От тільки за що?..

Він довго вагався, а тоді вирішив нарешті, що непоганим продовженням розмови було б знайомство.

– Познайомимось! – запропонував він і назвав своє ім'я.

Дівчина зітхнула. Може, фільм їй не сподобався, а може, побачення не відбулося?

– А я не знаю, як мене звать.

За низьким парканчиком пройшли, перемовляючись у темряві, відпочиваючи. М'яко стукнуло, впавши з гілки, яблуко, щось прошаруділо в кущах. Напевне, кішка.

– Ну, гаразд, – мовила дівчина. – Бачу, що не віриш ти мені і коло моє не розімкнеш. Я більше з тобою не зустрічатимусь.

Він усміхнувся. Хіба ж можна не зустрічатись у цьому тісному містечку, де за якийсь день уже кожного в обличчя знаєш!

– Вірю, – відповів він. – Так буває. Підете ви завтра до моря, позасмагаєте – і все минеться. Настрій-то ж річ нестала. Ви сама приїхали?

Дівчина знов саянула на нього очима і поволі піднесла руки.

І якоюсь чудною здалася Едгарові її розкрита долоня. Було в ній щось надто недоречне, так начебто в одеському порту з'явився примарний “Летючий голландець”.

Він не встиг до кінця осягнути цю думку, бо дівчина тихо промовила:

– Добраніч.

Мовлено це було так, що він одразу ж підвівся і невпевнено відповів:

– Добраніч.

На лаві за спиною в нього було дуже тихо. Він штовхнув двері, навшпиньки пройшов до своєї кімнати з вікнами на море і, не роздягаючись, уместився поверх укривала.

...Приймач не вгаваючи награвав бадьорі мелодії, за вікном світало. Він довго вагався, може, йому вийти надвір, подивитися на лаву, та, зрештою, вимкнув приймач і заснув. І снився йому степ, спокійна річка і золоті хрести на білих соборах.

Минуло два дні після чудної розмови у володіннях тітки Ніни. Він, як і досі, ходив на пляж, пив тепле пиво з дрібними креветками, бився навиліт у волейбол на піщаній площадці, всіяній гострими скойками. Як і досі, в їдальні, на базарі й перед касою кінотеатру він бачив знайомі обличчя – але гоголівську панночку не зустрів жодного разу. І це його якось непокоїло.

На третій день він порушив звичайний розпорядок. Він не пішов зранку на пляж, дочекався тітку Ніну, яка прийшла з базару, тягнучи величезну сумку з написом “Олімпіада-80”, і просто спитав:

– У вас є ще квартиранти?

Тітка Ніна обережно поставила сумку на прокладену до ганку асфальтовану доріжку, випросталась, поправила хустку і заперечливо похитала головою,

– Ні, голубе, я більш нікого не брала. Самотніх поки що немає, а з сімейними я не зв’язуюсь. Вони почнуть газ вимагати, почнуть сніданки й обіди собі готувати – клопоту не оберешся.

– А дівчат гарних тут по сусідству немає?

Тітка Ніна сіла на лаву, задумливо розвела руки і з розумінням усміхнулась.

– Та нібито, голубчику, немає. – Вона співчутливо глянула на Едгара. – От хіба що Світланка з двадцять п’ятого поверху, але ж вона в будівельний загін подалась, аж на північ.

– Гарна? – допитувався він.

– Та хіба тепер утямиш, які вам подобаються! Начебто нічого. Кирпатенька така підстрижена коротко, в джинсах ходить. Мабуть, гарна.

Все. Він подякував тітці Ніні за інформацію й пішов до моря.

І минув ще один ясний спекотний день, а ввечері, повернувшись після чергового кіносеансу, він посидів на лаві, невиразно сподіваючись на щось, а тоді підвівся і тихенько пішов до колодязя.

Знов шелестіло щось у кущах і падали на грядки тверді яблука. Певне, все це збоку виглядало досить безглуздо: скрадався подвір’ям дорослий чоловік, так начебто фрукти-ягоди збирався красти.

Він намацав рукою шерехатий бік колодязя й неголосно, трохи затинаючись від збентеження, сказав у нічну глибину:

– Ау! Може, ви вийдете?

В криниці було тихо.

– Дівчино! – Не вгавав він. – Виходьте!

У колодязі начебто легенько зітхнули, але промовчали.

Він квапливо випростався і швидко пішов до дому.

“Комедія! – думав він і чомусь сердився. – До якої містики можна докотитися темними ночами, та ще надивившись заздалегідь різних фільмів-казок! Прожити на світі понад чверть сторіччя, закінчити вуз, регулярно читати брошури товариства “Знання”, дивитися телевізор – і стояти над колодязем, викликаючи істоту з царини міфології й народних переказів! Таке можна було б пробачити забитому дореформеному селянинові з якоїсь там Олонецької губернії, але щоб молодий фахівець у часи НТР... Годі!”

Еге ж, у ті роки Едгар не завжди все розумів як слід. Хоча не слід гадати, що тепер він усе розуміє.

...Відомо, що час у відпустці біжить швидше, ніж на робочому місці. Якось, певно, цей факт пов'язаний з ейнштейнівською теорією (хапайте, мисливці за темами для наукових робіт!). Хоч би там що, а дні бігли що далі, то швидше, бігли безтурботні дні, запрограмовані геть однаково – пляж, море, волейбол, черга, кіно – тільки вечорами він довше, ніж досі, сидів на лавці, одчайдушно смалячи й пускаючи дим у зоряне небо.

А одного разу йому навіть здалося, що він упізнав її, Серед засмаглих тіл, у блиску моря, у срібних бризках. Може, він помилився. Надто багато там було людей.

І от одного чудового, але трохи сумного ранку він з дорожньою сумкою в руці востаннє пройшов по подвір'ю. Підійшов до хвіртки, він усе ж не витримав і, подумки глузуючи з себе, повернув до колодязя.

Вода була спокійна, в ній відбилося його збентежене обличчя. Він стояв над колодязем і напружено вдивлявся у глибину. Під чорним шаром води, біля самісінького дна, лежала бліда тінь. Самотня сумна тінь, відображення випадкової хмарки, що заблукала в неозорому небі.

...А коли літак, розвертаючись, похилившись на крило, пішов понад морем, він нарешті дотумкав, що ж саме чудне було в тій піднятій до неба долоні.

Крізь долоню світили яскраві зірки. Атож, він не знайшов більше часу, щоб поїхати в те містечко. Але ж, певне, повірив хтось їй, і

розімкнув коло, і опинилася вона в іншому місці, і мала вже ім'я, і телефон, і залицяльників, і ось що з усього цього вийшло.

Перетворилась на звичайну Чорнокосу Владарку.

До речі, правдивість усієї цієї історії зі степом, річкою та золотими хрестами підтвердив Едгарові Дракон. Під час однієї з неквапливих суботніх бесід на подвір'ї автотранспортної установи Едгар при нагоді розповів Драконові про ту давню зустріч біля моря, і Дракон не дуже охоче, ухильно і, мабуть, багато чого обминаючи, усе ж розповів, що справді, в ті роки, коли він був молодий, жила така собі чорнокоса, що потрапила потім до річки. З досить-таки невиразної напіввідвертої Драконової оповіді Едгар з'ясував не все, а проте, він зрозумів, що Чорнокоса стала жертвою якоїсь інтриги, в яку були втягнуті її родичі, головним чином брат-лицар, котрий не догодив чимось тамтешнім чаклунам, і її кинули на покуту спершу в річку, а тоді в колодязь, з гуманних міркувань залишивши все ж шанс на порятунок. Шанс, яким вона, зрештою, і скористалася.

Дракон також був причетний до цієї інтриги – такого висновку дійшов Едгар внаслідок своїх спостережень за його дещо винуватою поведінкою – і виступав ВІН у ті стародавні часи аж ніяк не на боці братика-лицаря. Це, звісно, можна було зрозуміти, пам'ятаючи про споконвічний антагонізм між лицарями і драконами.

Вперше Едгар побачив Дракона з вікна своєї кімнати торік улітку. Тоді він, певна річ, не знав, що це Дракон. Щодня проповзав Дракон дорогою попід Едгаровими вікнами, сумлінно тягаючи на спині блоки чийхось квартир (він працював на будівництві нового мікрорайону), ревів на поворотах, чадів у небо сизим димом з вихлопної труби, скреготів гальмами перед вибоїнами, одне слово, викладався як міг.

Одного суботнього дня, гуляючи біля будівництва, Едгар виявив, що потужна машина стоїть перед недобудованою восьмиповерховою коробкою з великих блоків, замість переднього колеса спирається на товстезну колоду. Машині було сумно марнувати вихідний день отакою усіма покинутою – Едгар зрозумів, у якому вона стані, й почав з нею розмову.

Отак вони познайомились, і так Едгар довідався, що це Дракон. Дракон виявився досить-таки цікавим і балакучим співрозмовником (окрім тих випадків, коли мова заходила про його давнє минуле), захоплювався літературою, знався на Ренесансі, сам, коли випадала вільна хвилина, брався до писання, відпочиваючи після роботи на подвір'ї автотранспортного підприємства.

До речі, під час останньої зустрічі він дав Едгарові почитати свій рукопис, що його Едгар поклав тоді до внутрішньої кишені куртки і який і тепер був там. Дракон безперечно прагнув мати свого читача, і це бажання було цілком природне.

Едгар подумав, що добре було б звести для розмови Дракона й Марсіянського Сфінкса та й подивитись, що з того вийде. Має ж бути в них щось споріднене?

Він дістав із внутрішньої кишені списані розгонистим Драконовим почерком аркуші, із виправленнями, вставками, стрілочками і галочками, розгорнув їх і хотів був розпочати дослідження Драконової творчості, аж тут за його спиною пролунав Хрипкуватий, Але Не Позбавлений Приємності Голос.

– Не забудьте про вкрай Потрібні Речі, – мовив голос.

Едгар обернувся, а проте нікого не побачив. Та й не міг нікого побачити, бо лавка стояла по той бік галереї стендів з детальною інформацією про спектаклі драматичного театру сусіднього обласного центру. Стенди заступали півнеба, і тільки присівши навпочіпки, можна було роздивитися ноги тих, хто цікавився театральним репертуаром.

Едгар не став сідати навпочіпки. Він силкувався пригадати, де і що він міг чути про *Потрібні Речі*. В Едгара не було сумніву, що він десь чув або бачив щось, що якимось пов'язане з Потрібними Речами. Йому навіть здавалося, що якийсь із епізодів, пов'язаний з Потрібними Речами, стався в континуумі не давніш, як цього ранку.

А втім, пам'ять не бажала братися до діла, як годиться, певне, з огляду на неробочий день, і Едгар вирішив не перенапружуватись, з досвіду знаючи, що потрібне однаково колись пригадається. А він поки що не мав підстав, щоб квапитись.

Розв'язавши проблему в такий мудрий спосіб (власне, відклавши розв'язання проблеми в такий мудрий спосіб), Едгар кинув поглядом довкола скверу – там усе було гаразд – і знов підставив обличчя під сумлінне сонце.

...Вулиця – в сонце занурилась. Минають, минають... На лаві сидить, розімлівши, на статую схожий. Днина гожа. В континуумі пробоїна – рана невігойна...

Стоп! Знову брехня. Знов спотворення фактів. І навіть не в інтересах читача, а заради абичого. Щодо поганої днини все правда, а от, що в континуумі пробоїна – то тут перебрали міру. Поки що ніяких зустрічей не спостерігається.

Едгар розрівняв на колінах списані з обох боків аркуші й почав розбирати Драконову базгранину. З кривулями доводилося миритись,

беручи до уваги, як важко було Драконові водити ручкою, затиснувши її в кігтисту лапу. І взагалі, Едгар просто милувався ним – настільки вухаста драконяча голова, луската спина, величезний довгий хвіст і важкі крила відповідали Едгаровому уявленню про драконів. Його приятель був *типовим* драконом.

Прочитавши кілька рядків, Едгар виявив, що Дракон, по-перше, пише сам про себе, і по-друге, пише про себе чомусь у третій особі. Можливо, Дракон намагався таким чином замаскувати тотожність літературного героя й автора.

Звісно, можна заперечити, бо дракони, мовляв, не пишуть. Це по-перше, а з цього випливає “по-друге”: не пишуть про себе; і, по-третє, не пишуть про себе в третій особі. Але стривайте: звідки ми знаємо, на що здатні дракони? Коли ваш хатній дракон вміє лишень нахабно тягати фарш з холодильника, це ще не доказ обмежених здібностей інших драконів. Слід також мати на увазі, що Едгарів приятель був до того ж іще спеціалізованим вантажним автотранспортним засобом. Хоча, певна річ, це нічого не пояснює.

Але геть сумніви! Дракони бувають різні. Почнете заперечувати? Спробуйте. А ми рушимо далі. *Per aspera* сюжету.

Ось що писав Дракон:

“Дракон повз осінньою грязюкою мимо однакових будиночків. Будинки зацікавлено роздивлялися його десятками блискучих очей. Дорога була розбита колесами самоскидів, залита калюжами, і дорога для пішоходів від тролейбусної зупинки до нового мікрорайону перетворилася на складну проблему.

За будинками простяглися жовті поля, поки що незайняті, та місто тяглося вже й туди, пославши в розвідку вагончики будівельників. Підйомні крани, наче незграбні чудовиська, дерлися в темне небо, і ліхтарі на їхніх простягнених стрілах освітлювали недобудовані білі стіни, оранжеві перехрестя віконних рам, чорні провалля на місцях, де мають бути двері. Дракон полохливо позирав на непорушних велетнів, прихилиючи вухасту голову до дороги, аж болото набивалося до його чуйних ніздрів”.

Едгар читав і усміхався. Дракон вочевидь писав мемуари. І, схоже було, когось наслідував.

“Він доповз до околиці міста з жовтого поля, ледве викараскавшись з печери в глибокому яру. Дракон був старезний і багато років не залишав свого лігвища. Він лежав, куняючи, у вогкій темряві, здригаючись від гудіння літаків і стривожено стріпуючи ослабленими крилами, що не могли вже піднести його в повітря”.

Прочитавши цю фразу, Едгар зрозумів, чому Дракон не запропонував своїх послуг Аерофлотові.

“Він не відав, скільки літ минуло, як він востаннє пролетів над степом, а проте полюбляв згадувати молодість, коли теплий вітер ніс його вперед, гордо шаруділи крила, в його скляні очі било сонце і величезна тінь легко мчала по землі через пагорби й улоговини – що далі, то ближче підлітаючи до шестикутника фортеці. Фортеця височіла на пагорбі, оточеному ровами з водою. На схилах пагорба тулилися біленькі хатки, кривулясті вулички пірнали в білі хмари яблуневих садів, а далі, аж до обрію, до далекого моря, простягся степ. Кружляв він над степом, і його рожеві, схожі на дві величезні морські мушлі, вуха вловлювали страх, що линув повітрям від маленьких недоладних створіннячок, які розбігалися на всі боки. Створіннячка ховалися в хатках, падали в траву, під дерева, затуляли голови німічними кінцівками, і дракон задоволено бурчав, неквапливо кружляючи над ними в хмарі піску, куряви й зірваного листя. Його скляні очі вибирали собі жертву, шерехатий язик тріпотів, наперед смакуючи м'ясом і кров'ю...”

Едгар скривився й похитав головою. Дракон перебирав міру щодо натуралізму. І, очевидно, дуже вже йому потрібен був читач, якщо він не посоромився віддати Едгарові на суд свій натуралістичний опус, в якому до того ж ніщо не трималося купи. Звичайно, Дракон порівнював свої чудові вуха з морськими мушлями, для очей знайшов означення “скляні”, а тим часом начебто” не знав, що “маленькі недоладні створіннячка” називаються людьми. Втім, Едгарові сподобалася Драконова манера письма. В ній відчувалася свіжість сприйняття, а також те, що писав не просто свідок, а й учасник.

“І от одного разу, – розповідала базгранина, – під час чергового наскоку на фортецю, дракон уже випустив свої кігті, збираючись шугнути вниз, на дорогу, де застигло перелякане створіння, – аж тут шию його шпигонув гострий біль, Дракон заревів, і від того ревища похилилися до землі дерева і солома посипалася зі стріх.

Створіння кричало й шарпалося, силкуючись видертися з його кігтів, а він важко летів назад, до печери, й від болю чорними здавалися йому небо і сонце. Він не зауважив вершників, що мчали навздогін йому степом, і знов заревів від болю в крилі. Наче смерч, шугнув дракон до землі, і вершники метнулися урозтіч, з жахом поприхилявшись до ший своїх коней.

Крило й горло проймав страшний біль, та він усе ж дотягнув до печери і, сичачи від болю, заповз під чорне склепіння. Розлючено

вдаривши крилом у стіну, він зламав застряглу в ньому стрілу, та біль не минув. Він роздер кігтями здобич, але не зміг проковтнути й шматка – друга стріла застрягла в горлі.

Відтоді дракон не міг уже літати. Коли голод ставав нестерпним, він виповзав у степ і пробував ловити маленьких в'юнких звірят. Та рідко коли випадала удача, бо непотрібні крила тяглися за ним по землі, роблячи його неповоротким і безпорадним. Дракон жадібно ковтав річкову воду, на якусь часину задурюючи шлунок, але ставав дедалі слабшим і слабшим. Від кволості він засинав і спав майже не прокидаючись, бо вві сні гамувався голод і трохи вщухав біль. То був навіть не сон, а тяжка напівдрімота, що змотувала в безконечний одноманітний ланцюг літо й осінь, зиму й весну... Навесні дракона будила тала вода, що збігала до печери. Інколи з водою припливало різне степове стерво, і він гидливо поглинав його, і болісний рев далеко линув понад згаслим степом.

Драконові вже доводилося житися стервом. Було це давно-давно, коли над балкою цілий день іржали коні, з лунким тупотом гасаючи по полю, войовничо кричали люди і брязкала, брязкала криця. Він принишк у своїй печері, та знайомий дух крові примусив його насторожитися. Надвечір, коли ущухли тупіт і крики і не чути вже стало брязкання мечів, він виповз із печери й угамував голод іще не остиглим м'ясом. Він повзав полем, сичав від збудження, і не міг припинити бенкетування, і в очах його відбивалося місячне сяйво, а черево шкрябали уламки списів і стріли, що ними був устелений степ.

Такі бенкети випадали не часто, і він чекав на них роками, збуджено роздуваючи уві сні ніздрі.

Сни відносили дракона в ті роки, коли він міг цілісінський день, не знаючи втоми, мчати понад землю. Був він тоді молодий та дужий і до заходу сонця легко досягав широкої річки. На її високому березі над порослими лісом схилами стояло біле місто, що піднесло до неба дзвіниці своїх соборів. Золоті хрести лагідно сяяли в промінні призахідного сонця, і лункий подзвін линув далеко над водою. Дракон хмарою падав на місто, хапав здобич, жадібно, просто в повітрі роздирав її на шматки і, наївшись, неквапливо летів назад, нечутно линути в чорному небі.

Слід сказати, що дракон не часто відчував потребу в їжі”.

Едгар мугикав. Автор, відчувши нарешті, що перевантажив твір гастрономічними подробицями, став на захист літературного героя. Тобто, спробував якось себе виправдати.

“Найчастіше дракон просто ліниво кружляв над селищем і страх, що струмував з землі, солодким дрожем проймав його вкрите лускою тіло. Йому просто подобалося *лякати*.

І все це перекреслили зловісні стріли. Синє небо і степ, що збігав до обрію, заступила вогка понура печера.

Болючий нарив у горлі якось прорвало, і разом із гноем вийшла нарешті колюча стріла. Проте дракон не міг позбутися кволості...”

Едгар, трохи зморений Драконовим життєписом, котре було бідне на події або через те, що особливих подій і не траплялося, або (найпевніше саме так) через те, що Дракон з певних міркувань обминав у своїх описах деякі факти, а також міркування з того чи іншого приводу.

Едгар відклав убік кільканадцять сторінок і перебіг очима дещо невиразне закінчення.

Ось воно:

“На балконах стояли люди, розмовляли, сміялися, і нікому не було діла до старого дракона, що полохливо повз дорогою, розбитою колесами самоскидів. І тільки маленький хлопчик, угледівши внизу дракона, захоплено гукнув:

– Мамо, дивися, дракон повзе!

Жінка вийшла на балкон, відкидаючи рукою своє пухнасте волосся, глянула на дорогу. В калюжах скалками відбивалося місячне сяйво.

– Який дракон, синку? Знов на будівництво щось везуть.

Жінка махнула рукою в бік підйомних кранів і пішла. Хлопчик перехилився через поручні, мовив за нею розчаровано: “Везуть щось...” – і задумливо сперся щокою на руку, стежачи поглядом за потужною машиною, що, ревучи, поповзла через баюру.

А хлопець, що йшов від тролейбусної зупинки, відступив на узбіччя, даючи проїхати форкаючому велетню, який засліпив його фарами, глянув на забризкані грязюкою штани й вилаяв шофера.

Отак і сталася метаморфоза, отак і відбулась обіцяна розмова “про тіла, що набули форм небачених”.

Едгар закінчив знайомство з драконовим витвором якраз у слушну мить. Бо тільки-но він перевів погляд з Драконової праці на блакитне небо, як побачив, як над дахами пройшов і щез за двоповерховим магазином “Дитячий світ” отой самий НЛО у вигляді перекинутої догори дном білої з синьою смужечкою тарілки, яка спустилася на траву в мить Едгарового квапливого виходу з Міста Флюгерів.

Едгар поклав рукопис до внутрішньої кишені куртки, підвівся з лави і спробував з виразу облич перехожих визначити їхнє ставлення до появи НЛО. Та перехожі йшли собі кожен у своїй справі, або не помітивши появи вищезгаданого НЛО, або звикнувши вже до численних появ НЛО у різних точках земної кулі.

Упевнившись в індиферентному ставленні перехожих, Едгар перетнув вулицю й рушив до того місця, де мав сісти НЛО.

Незаперечним є той факт, що непізнані літаючі об'єкти, вони ж таки літаючі тарілки, стали відчутно докучати землянам близько чотирьох десятиріч тому, коли їх уперше побачив американець К. Арнольд. З кожним роком їх дедалі більше і більше. Їх бачать не лише неозброєним оком, а й на екранах радіолокаційних станцій. Вони заважають літати цивільним літакам землян. З їхньої вини за сигналом тривоги в повітря здійснюються військові літаки землян. Вони лякають пілотів своїми еволюціями, різкою зміною напрямку руху, переслідуванням, лобовими атаками і, нарешті, дійшли до того, що стали ночами з п'ятдесятикілометрової висоти освітлювати надпотужними (за нашими мірками) прожекторами будинки, не даючи нам як слід відпочити перед трудовим днем. Вони так заповнили небо, що ми вже майже не звертаємо на них уваги, як не звертаємо уваги на голубів, ворон, на падаючі з космосу станції "Скайлеб" та метеорити.

Вони вже нав'язли в зубах, вони стали невід'ємною прикметою нашого існування, його, можна сказати, атрибутом. Вони вже не являють собою тему для розмов. Ними займаються комісії, діяльність яких навряд чи цікавить когось.

Вони стали *побутовими* літаючими тарілками.

Що воно таке? Літальні апарати, згустки не відомих нам поки що полів, локальні збурення континуума, проекції, що їх передають на Землю апаратурою чужопланетного космічного зонду, що давно вже метляється десь неподалік Марса І, як відомо, розважається, створюючи славнозвісну радіолуну.

Суто земні, не вивчені ще феномени нашої багатостраждальної атмосфери?

Безперечно, хотілося б тішити себе думкою, що нас спостерігають з інших планет. Якщо спостерігають – отже, ми цікаві! Нас засмучує, певна річ, відсутність будь-яких спроб контакту, але ж ми так само не шукаємо контакту, скажімо, з кропивою чи бабками, і не тому, що вважаємо їх дурнішими від себе, а тому, що нам і на думку не спадає спробувати налагодити з ними контакт. Можливо, Інопланетний Розум бачить у нас усього лишень цікаве (а може, й не дуже цікаве) явище

природи, і йому навіть ненароком не спадає на думку побудувати зі своїх літаючих у нашому небі тарілок теорему Піфагора й почекати, якою буде наша реакція на таке.

Шкода. Ми б уже відповіли...

Ми обурено женемо від себе думку про те, що сонми непізнаних об'єктів можуть виявитися усього лишень породженням суто наших земних умов, ми пхаємося в надра віків і видлубаємо звідти щоразу нові й нові відомості про палеоконтакти, про допотопні відвідини (або палеовізиту, як модно тепер казати), ми знаходимо сліди цих відвідин, де тільки можна знайти, і радісно піднімаємо їх на щит, ми порпаємося в біблійних текстах та давньоіндійських казаннях, ми витлумачуємо у зручний для нас спосіб наскальний живопис, ми пристосовуємо до потреб нашої мрії Баальбек та острів Пасхи, пустелю Наска й плато Тассілі.

А які удари змушена витримувати мрія! Впали Баальбек і Тассілі, дістали своє земне пояснення птахи, риби, павуки та ящірки пустелі Наска. Суто земне пояснення. Послухайте.

“Стародавні мешканці пустелі Наска створювали їх для своїх богів або душ померлих родичів. Це цілком правдоподібно, оскільки такі ж зображення тварин і птахів трапляються й на посудинах, що їх вони клали з небіжчиками в могилу”.

Кривдно? Кривдно. Хоча тут можна й посперечатися.

Далі з гуркотом повалилась іще одна гіпотеза. Гіпотеза переконувала, що камінних ідолів острова Пасхи створили неземні скульптори, переконувала на тій підставі, що ніякі людські сили не могли б доставити вісімдесятитонних гігантів від кар'єру до місця установлення. “Дерев'яні котки”, – заперечували опоненти. “Де ви бачите на острові дерева?” – допитувалися прибічники інопланетних скульпторів.

І що ж ви гадаєте? Знайшли-таки дерева! Дісталися до дна кратерного озера і виявили силу-силенну дерев'яного пороху, що невблаганно свідчила про наявність у минулому густих пасхальних лісів.

Щоправда, незрозуміло, чому вони щезли – та це вже зовсім інше питання. А нещодавно, як відомо, й без будь-яких котків потягли ідолів. Як експеримент.

І так хоч би до чого взявся.

Сахнулись у протилежність, дійшли до проголошення нашої унікальності у всесвітніх масштабах, посумнішали й начебто змирилися

й покинули ремствувати, а насправді, певна річ, ні на мить не допускаючи думки про те, що ми самотні у Всесвіті.

І як же парадоксально ми все ж улаштовані! Коли нас атакують навали літаючих тарілок, ми заявляємо, що маємо надто гарний зір, щоб бачити їх, а коли літаюча тарілка зрештою падає в калюжу перед самісіньким нашим носом, забризкавши нам штани, ми сваримося кулаком у бік найближчого магазину для посуду або пункту громадського харчування.

І все ж віримо в пришельців, чекаємо на них і давно вже приготували сотні варіантів привітальних промов на честь відвідин.

А відвідини, може, давним-давно вже відбулися. Думка не нова, та не завжди ненове означає – неправильне. Чекаємо на кораблі, що спурхуватимуть з неба на площі наших міст, передбачаємо мудрих, яснооких, великоголових, що несуть знання, а в дійсності все може бути набагато простіше.

Про Одинцова ніколи не чули? Тоді послухайте, адже це не вигадка, це правда. Він тільки довести нічого не може. Певна річ, спершу пробував: ходив, говорив, переконував, листи писав, а тоді махнув рукою і розводить собі у вільний час акваріумних рибок. А що йому залишається робити?

Й отак завжди: втопимо погляди в небо та й чекаємо не дочекаємося якоїсь там комети Галлея і не помічаємо того, що буквально пролітає перед носом. Таж коли розібратися: що нам до тієї-таки комети Галлея разом з усякими там "Де Кок-Параскева пулос" або ж "Шванеман-Вахман 1"?

Під ноги треба уважніше дивитися. Ну, гаразд, про Одинцова. Поки Едгар шукає вхід до магазину "Дитячий світ". Тому ж кінця-краю не буде. Зупинімося.

Шосе лисніло в світлі фар, наче риб'яча луска, і "двірники" на вітровому склі невпинно займалися ранковою гімнастикою. Крізь мжичку тьмяно маячили освітлені квадрати вікон уздовж дороги – з'являлися попереду, як невиразні видіння, і мчали назад, так наче їх тягнув хтось на мотузочку. Розмірений перестук мотора гіпнотизував, настійливо пропонуючи поринути знов у найсолодший вранішній сон, і Одинцов весь час позіхав, не відводячи, проте, погляду від підступно слизького асфальту. Зустрічні вантажні машини, презирливо форкаючи, пахкали на його "Москвич" клубами синього диму й бігли далі у своїх справах, упевнено налягаючи на дорогу величезними колесами.

Чоловіка, що махав рукою, стоячи на узбіччі, він помітив здалеку, загальмував і почав знову виконувати затяжний позіх. Закінчивши

позіхати й протерши очі, він виявив, що попутник уже шарудить плащем, уможуваючись на задньому сидінні.

– До Москви?

– Так, – не зразу озвався попутник, перестав шарудіти плащем і принишк.

“Москвич” знов набрав швидкості й помчав за відступаючою ніччю, а Одинцов, вирішивши, що розмова – найкращий засіб прогнати залишки сну, почав універсальну метеорологічну увертюру.

– Погодка, бачили таку, га? – кинув він перші слова на конвеєр розмови. – Ще якийсь там місяць і, диви, снігом замете!

Він скрушно похитав головою, подумав про ожеледь і можливий різкий стрибок кривої на графіку дорожньо-транспортних пригод. Попутник мовчав. Одинцов кинув погляд у дзеркальце і виявив, що той скоцюрбився в кутку, піднявши до вух комір плаща.

“Іноземець, чи що?” – здивувався Одинцов, роздивляючись смугле довгоносе обличчя, і квапливо перевів погляд на дорогу – при такій видимості, та ще в дощ, гав ловити не годиться, бо вмить опинишся в кюветі. Як його сусід Іван Федотович. Тільки-но придбав “Жигулі” – гарненьку малинову машинку, іграшку, та й по всьому – перекинувся колесами догори. Сам, хвалити бога, відбувся синцями, але машина, малинова іграшка, ой-ей-ей!

– Мабуть, по квиток? – Одинцов знов пустив у хід конвеєр.

– Що? – не зрозумів незнайомиць.

– Я кажу, що ви, мабуть, до Москви по квиток на хокей? – пояснив Одинцов, обережно виводячи “Москвич” з-за корми автобуса, що повз понад узбіччям. – Якраз до відкриття встигнемо, а то потім черга буде страшнюща.

– Ні, не по квиток, – лаконічно відповів незнайомиць.

Автобус плив ззаду, й Одинцов перевів “Москвича” далі від білої смуги.

– А от я спеціально раненько встав, – повідомив він. – “Спартачок” має сьогодні вклепати отим Збройним Силам.

Помовчавши, він скрушно додав:

– Хоча останніми сезонами щось не виходить.

– Я не на хокей. Мітив просто на Москву, та трохи не розрахував, промахнувся. Багато хто ще помиляється. Адже діло нове. От і добираємось, як хто може.

“Таки іноземець!” – вирішив Одинцов.

– То ви застрягли на наших дорогах? – поцікавився він і додав, як людина бувала: – Зараз на путівці краще не потикатися, хіба що на

тракторі чи на танку. Для “фольксвагена” або ж “ситроена” вони, мабуть, затяжкі. Гірше, ніж ралі Париж – Дакар.

Він смачно вимовив іноземні назви й усміхнувся, задоволений собою.

– Я без машини, – відповів незнайомець.

Одинцов здивовано подививсь у дзеркальце.

“Ото дивак, невже він пішки ходив? А втім, іноземці люди своєрідні...”

– Напевне, до московських музеїв?

– І до музеїв також, – ухилився попутник від прямої відповіді.

Одинцов зменшив швидкість на повороті і прилаштувався за колоною мокрих КРАЗів, що подібно до верблюдів, тягли у своїх містких кузовах гори піску. Замість дачних будиночків обабіч дороги з’явилися заводські корпуси й просторі подвір’я автоколон.

– Пробачте, а звідки ви до нас?

Незнайомець зашарудів плащем.

– Джаньяхара.

“Джаньяхара, Джаньяхара... Може, в Африці? А може, десь поряд з Індонезією! Певне, якась острівна держава. Спитати б, але незручно. Потім, згадуючи мене, темного, судитиме про всіх нас. – Одинцов зиркнув у дзеркальце. – Нехай, повернуся з квитками, в сина спитаю. До речі, квитки. – Одинцов подививсь на годинник. – Саме встигну”, – вирішив він і став неголосно мугикати пісню про чудову п’ятірку і воротаря.

Телевізор – це зовсім не те, навіть, коли він кольоровий. Справжній болільник має бути там, в ревищі трибун, усім тілом мимовільним напруженням м’язів брати участь у тому захоплюючому, поривному діянні, що його звать “хокей”. Здоровенні спритні чорти в яскравих светрах гасають по майданчику в запалі змагання, а під перекриттями шугає луна – це крешуть лід ковзани, це шайба ковзає об бортик, це стукають ключки, це горлають тренери... Справжній болільник має бути часткою того тисячоголосого, несамовитого, що вимагає: “Шай-бу! Шай-бу!” – і задоволено горлає! “Мо-лод-ці!” – або ж свистить, та так, що, здається, – важка покрівля, задвигтівши, от-от злетить і здійметься в небо. Хокей – це...

– Дякую, я тут вийду.

Одинцов отямився від хокейного марення. Його “москвич” біг уже в барвистому потоці машин по проспекту на околиці міста.

– Нема за що!

Він під'їхав до тротуару. Незнайомець вийшов і зупинивсь, обсмикуючи плащ. Одинцов помахав йому рукою і, прочинивши дверцята, гукнув крізь вуличний гамір:

– Повернетесь додому, вітайте від нас ваш народ.

Незнайомець обернувся, теж махнув рукою. Голос його пролунав зовсім близько, ніби він, як і досі, сидів у машині.

– Неодмінно перекажу вітання від землян.

Він заквапився до метро, ховаючи обличчя від дощу, а Одинцов виявив на задньому сидінні дрібничку, що випала з кишені незнайомця. А може, залишена ним навмисне.

Одинцов привіз її додому, і показував її усім, і описував у листах, а тоді її забрав хлопчисько, що прийшов до його онука в гості, коли Одинцов уже повернувся до своїх акваріумних рибок, і ніхто так і не дізнався, що то був портативний чужопланетний аналог нашого поки що не створеного Рогу Достатку.

А втім, щодо того, нібито ніхто не знав, сказано не зовсім точно, бо Едгар все ж дізнався. Але дрібничка вже назавжди загубилась.

Щоб відшукати вхід на подвір'я “Дитячого світу”, Едгарові довелося пройти квартал прямо, а тоді квартал – праворуч. Проминувши похмуру арку, він опинився на подвір'ї.

З затилля “Дитячий світ” мав не такий привабливий вигляд, як з фасаду: перед очима постали стіни з латками облупленого тиньку, запорошені вікна службових приміщень, сірі ворота складу, на яких висів промовистого розміру замок. Перед очима постали також двоє миршавих ясенів і куточок для куріння, що складався зі стовпчиків від лави та вмурованої в асфальт залізної бочки тривожного червоного кольору. Біля кущів стояли набиті сміттям бачки, валялися подерті коробки з-під імпортного взуття, клапті обгорткового паперу з надписами “Дякуємо за покупку” та побиті флакони з відділу “Парфумерія”. Ще на подвір'ї був дерев'яний стіл для гри в доміно і неподалік від сміттєвих бачків – літаюча тарілка.

Біла, обрамлена синьою смужкою тарілка завбільшки як автомобіль “Запорожець”, дуже схожа на тарілки установ громадського харчування, лежала догори дном на асфальті і не виявляла жодних ознак життя, а також нічим не виказувала свого чужопланетного походження. Едгар підійшов до неї, доторкнувся до гладенької поверхні й упевнився, що літаючий об'єкт зроблено з матеріалу, аналогічного, або дуже схожого на той, з якого роблять посуд на наших земних підприємствах. У віддаленому від Едгара секторі верхньої частини тарілки синьою фарбою намальовано було стилізовану ялиночку,

стояла літера “Б”, далі загадковий символ “2-С”, навскоси розташувався рівнобічний трикутник з уписаною в нього цифрою “3”, а навпроти – цифра “5”.

Проаналізувавши цю інформацію, Едгар припустив таке:

ялинка є символом планети і свідчить про те, що тарілка прибула з планети, вкритої глицевими лісами;

велика літера “Б” означає або першу літеру назви планети або саму назву;

символ “2-С” недвозначно вказує на те, що планетна система прибульця має два сонця, а отже, найвірогідніше, візит зроблено від 61-ї зірки Лебеда, що в певний період вселяла людству певні підозри (або надії);

рівнобічний трикутник з уписаною в нього арабською цифрою “3” ніс у собі інформацію про те, що система складається з трьох населених планет (“3”), істоти з якої й виробляли різні чудеса в Бермудському трикутнику (знак “трикутник”), а досить велика цифра “5” (або “відмінно”) бадьоро повідомляла про те, що в системі 61-й Лебеда все гаразд.

Поміркувавши ще трохи, Едгар дійшов висновку, що прибульці з метою камуфляжу могли просто скопіювати умовні означення продукції земного фаянсового підприємства. Наприклад, “2-С”, можливо, вказувало на якість, тобто ґатунок продукції.

Едгар присів і спробував зазирнути під тарілку, сподіваючись виявити двигуни, але тарілка дуже щільно лежала на асфальті. Він обійшов її, шукаючи вхід, входу візуально не спостерігалось. Тарілка здавалася викинутою на помийницю бракованою іграшкою, яка не мала попиту в “Дитячому світі”.

Ходимо ми по землі, а тарілки літають – ось яка, виявляється, чудна штука...

Едгар задумливо посвистів, потім постукав у гладенький бік тарілки, і в ній одразу ж відкрився вхід. Частина боку тарілки відступила назад, від’їхала вбік – і Едгар зазирнув усередину. Всередині знаходилися два крісла, кермо, педалі, схожі на автомобільні, панель приладів зі спідометром, індикатором витрати пального, великою червоною кнопкою запуску і тумблером для перемикання швидкостей. Зсередини тарілка була геть прозора. Над кріслами теліпалися широкі запобіжні ремені. В одному кріслі лежала газета “Радянський спорт”, на другому – аркуш, видертий з учнівського зошита. На аркуші недбалим почерком було написано: “Коли ж ти дістанеш Потрібні Речі?” Підпису так само, як і звертання, не було.

Це вже вдруге йому нагадували про Потрібні Речі. Певне, наступала пора щось зробити, аби знайти їх, та Едгар ніяк не міг пригадати, де йому доводилося стикатися хоча б із Натяком на них.

Проте в ньому міцніла впевненість, що сьогодні вранці він бачив щось, пов'язане з Потрібними Речами. От тільки що? Едгар заліз усередину тарілки, сів за кермо і, недовго думаючи, натиснув велику червону кнопку, забувши пристебнути запобіжні ремені, й одразу ж був покараний. Тарілка різко підскочила й безгучно гепнулась на асфальт, а Едгар перевіряв головою міцність стелі. За пружністю стеля була дуже подібна до фаянсу.

Подальші досліди з кнопкою, педалями, кермом і тумблером не дали жодного позитивного результату. Тарілка підстрибувала (досвідчений Едгар хапався за кермо), та не злетіла. Шістдесятпершозірколебедівці, певне, мали добру звичку: залишаючи засіб до пересування, забирали з собою ключ запалювання.

Едгар задумливо постукував пальцями по панелі приладів і крізь прозорий бік тарілки побачив, як відкрилися двері службового входу і в них з'явився вантажник у фірменному синьому халаті з витонченими білими літерами “ДС” на нагрудній кишені. Вантажник був миловидий, невисокий на зріст, чорночубий, віком десь так під тридцять років. У руці він тримав три чорні коробочки, що їх Едгар упізнав, – то була упаковка французької туалетної води для чоловіків.

Працівник “Дитячого світу” не міг побачити Едгара, та й він, до речі, не звернув ніякісінької уваги на літаючу тарілку з відкритим люком. А взагалі, дивлячись на тарілку, не можна було сказати, що вона літаюча. Вантажник ступив кілька кроків по подвір'ю, зупинився біля залізної бочки і закурив.

Він курив і інколи дивився на годинник, і видивився-таки, бо з-під арки квапливо вийшов такий самий миловидий молодик у джинсах, чорній лискучій куртці і блакитній спортивній шапочці. Молодик дуже якимось по-знайомому покашляв, і Едгар упізнав у ньому Блакитного Лицаря.

Блакитний Лицар діловито підійшов до Вантажника, діловито привітався, діловито поклав гроші в кишеню з витонченими білими літерами “ДС”, діловито дістав з-під куртки поліетиленовий пакет зі знайомою пишнокосою зіркою естради (в Едгара стислося серце, коли він побачив цей пакет, з якого нещодавно визирали батон, горловина молочної пляшки), так само діловито поклав туди коробочки з дефіцитом і хотів був уже попрощатися, та тут Едгар не витримав. Він

вискочив з невпізнаного літаючого об'єкта, що прилетів з планети “Б”, і рушив до місця проведення операції “гроші – товар”.

Завваживши стороннього, Вантажник пожбурих недокурк у залізну бочку і став байдужісінько роздивлятися сміттєві бачки, а Блакитний Лицар насупився. Мав би він списа, то неодмінно підніс би його.

– Добридень, – миролюбно мовив Едгар, підходячи до учасників операції.

– Сторонніх не обслуговуємо, – процідив крізь зуби Вантажник і далі роздивляючись сміттєві бачки.

– Сім днів і сім ночей минули після зелених свят, і простяглась тепер дорога назад, до стародавнього замку Ескладоса Рудого, якого переміг Лицар з Левом у чесному двобої, – ні сіло ні впало протягло мовив Блакитний Лицар. – До речі, інакше ніяк не дістанеш, – додав він, похмуро дивлячись на Едгара.

– Де Юдіф? – навпростець спитав Едгар.

Блакитний Лицар спохмурнів.

– А от про це питати не треба. Не слід. Не годиться. Сім днів і сім ночей мечі брязкали, сім днів і сім ночей коні хропли в Камелоті славному, місті Артуровому, сім днів і сім ночей над столами здіймали келихи важезні з добрим вином, і обличчя красунь усміхами квітли у сяйві смолоскипів, і королева Генев'єра махала білою хусткою...

Едгар спробував докинути своє слово, та Блакитного Лицаря понесло. Вантажник, роззявивши рота, всотував інформацію.

– Хусткою махала королева Генев'єра, – і далі розпатякував Блакитний Лицар, розмахуючи Юдіфиним пакетом, – вітаючи найдостойніших із достойних, найдужчих із дужих, найвідважніших із відважних. Сім днів і сім ночей бенкетували і змагались на лицарських турнірах при дворі короля Артура, і лежав тепер шлях назад, довгий шлях через похмурий Броселіандський ліс, що наче тінь важка, впав на Королівство Артурове...

Нараз він замовк:

– “Юдіфи” немає, – промурмотів Вантажник. – “Клеопатра” є, так її на прилавку навалом, і черга невелика.

– Де Юдіф? – знову спитав Едгар.

Блакитний Лицар усміхнувся:

– Знайдете Потрібні Речі – і Юдіф буде там, де ви забажаєте. Можливо.

Він з гідністю кивнув головою і діловитою ходою пішов у бік арки. Ходив він дуже швидко, певне, що почував себе надзвичайно легко без обладунку.

Едгар очікувально глянув на Вантажника, а той витріщився на перекинуту тарілку, показуючи всім своїм виглядом, ніби він здивований, і запропонував Едгарові сигарету. Вантажник міг досить довго перебувати на холоді, бо під халатом на ньому був пухнастий светр.

Едгар машинально взяв сигарету, ще раз уважно вивчив непроникну фізіономію Вантажника, так наче тільки щойно його побачив, і, усміхаючись, повагом запитав:

– Отже, дефіцит?

– Отже, дефіцит, – підтвердив Вантажник і теж усміхнувся.

Вони постояли, помовчали. Едгар чекав.

І дочекався.

Бо коли чекаєш, завжди чогось дочекаєшся. Нехай не зовсім того, на що чекав. Хоча можна чекати на кінець світу, а дочекатися дощила в четвер.

Або чекати обіцяного, нехай хоч і три роки, а дочекатися, доки свисне отой-таки звичайнісінький рак.

І все ж Едгар дочекався.

– Дещо про дефіцит, – мовив, нарешті, Вантажник. – Наголошую: дещо. Двома словами. Зважаючи онде на ту штукуенцію, – він кивнув на тарілку. – Буквально вчора. Прийшов з роботи, включив у кімнаті світло, а там маєш – прибулець. Сидить, розумієш, у кріслі, кінцівки під себе підібгав і блимає отак собі поволеньки – блакитна зірка, та й годі. Кайф ловить.

“Добривечір, – кажу, – брате по розуму”. – “Здрастуйте”, – озивається. З таким незначним акцентом спікає, гаркавить трохи до того ж, а взагалі прононсейшен – будь здоров! “Пардон, – каже, – за вторгнення”. – “Дарма, – відповідаю. – Будьте, як удома”. Так само сів, запропонував йому закурити. Етикет знаємо.

“Дякую, – каже. – Не курю. – Ввічливо так каже. – А ви, – пропонує, – куріть собі, це ніскілечки не заважає”. Коротше, вихований такий виявився. Все як годиться.

Сидимо, загалом, мовчимо. Я собі димлю, він кінцівками ворушить.

“Здалека до нас?” – це я його запитую. Довідаюсь. “Та це, – каже, – як подивитися. Майже з Центру Галактики”. Класно!

“Край, – кажу, – неблизький”. А він мені: самі, мовляв, розумієте, не на своїх вісьмох. Через простір, отже.

Киваю я йому й далі, отже, бесіду світську проводжу.

“Як, – питаю, – там у вас, у Центрі?” В метрополії, отже. А він раптом аж позеленів геть увесь, від крісла не відрізниш. І кліпавку свою єдину заплющив.

Ну, думаю, собі, погас. Ратиці відкинув. Коли ж чую, ні, відповідає.

“Хріново, – каже, – в нас. Я через те, – каже, – й зважився”, – й усе таке інше. Ну, я одразу: чим можу, мовляв, у пригоді стати? Нічого собі прибулець. Не жлоб якийсь там, Забарвлення змінює і сором’язливий такий. Ну, гадаю собі, треба допомогти дружкові.

Він кліпавку розплющив та й проголосив: “Бачте, – каже, – соку немає в нас ягідного”.

Я отетерів трохи і питаю: “Як немає?” – “Зовсім, – відповідає. – Дощі, мовляв, великі були, лванів розвелось, як бруду. Почали, – каже, – імпортувати з Флавії, а там переворот, завал, кордони закрили і таке інше. А в мене, – каже, – гості сьогодні. Нещодавно дірочку чергову кинули ну, звісно, всіх тузів запросив. Що, – каже, – за гульня без соку? Хобот, мовляв, нічим замочити”.

Плямами увесь вкрився, мені вже здалося, що капець йому, а він: “Спасибі, каже, – підказали мені, що тут буває. Задалеко, звісно, з переходами, та що вдієш? Без соку ж бо – капець!” І знову заблимав блакитною зіркою. “Добре, – каже, – що маршрут сюди закинули в інтересах трудящих”.

І знову знітився.

Я кажу: “Про що йдеться, брате по розуму? В мене того соку – вище голови. Як у вас, лванів. Біжи на кухню й бери, скільки тобі треба”.

Ну, він тоді хіба що тільки бекати з радощів не почав. “Дякую, дякую”, – а сам з крісла, згорнувся клубком, та мерщій на кухню, наче кулька рожева.

Ну, думаю собі, догодив. Приємно, хай йому чорт, виручити когось у важку хвилину.

Повернувся він. Каже, що, мовляв, сік уже відправив, і став знову вибачатись. Але пожовк. Пробач, мовляв, друже, за турботу, напруження полів величезне, перевантаження, тенди-сенди; виповзти, мовляв, тільки в твоїй хаті можна. Про кривизну гіпертунель щось таке варнякав. Мовляв, планували станцію на пустирі, а я тут халупу поставив. Ну, як годиться, вибачався.

“Бога ради, – кажу. – Не варто”. А він посинів та й каже: “Знаєте, в нас мафіки – інших таких ніде немає. Класні. Матимете час, – каже, – забіжіть до нас на Орію, гіпертунель просто біля гнізда виходить”.

Загалом, блимав, синів і нарешті випхався.

Я хап-хап по полицях – сигарет остання пачка. Під три чорти! Треба, виходить, теж пхатися кудись, бо свого ж тютюну немає. Не вирощуємо. Навідуємося тут на одну планетку через підпростір. Аби лишень друзяка Сергій дома був.

Кінцівками передніми сягнув на полицю, шапки для голів прихопив – і сюди!

Вантажник замовк, і Едгар, глянувши на нього, побачив, що з коміра фірменого синього халата вистромилися дві чорночубі голови. Голови покліпали чотирма очима й усміхнулися двома ротами.

– Здоров будь, приятелю! – хором мовили Вантажникові голови і хвацько сплюнули під ноги.

Вантажник підтюпцем добіг до літаючої тарілки, ще раз усміхнувся і мовив:

– А зірочка усе-таки не та, що ти гадав. Шістдесят друга Лебедя.

А тоді додав правим від Едгара ротом:

– Та міркував ти непогано.

Жаргон виказував його з обома головами. Перебирав міру Вантажник із жаргоном. Надто вже під нас підроблявся.

Він зник у тарілці. Люк засунувся, тарілка знялася трохи, повисіла якусь хвилину над сміттєвими бачками і, набираючи висоту, круто пішла над подвір'ям, і Едгар помахав їй услід.

Він іще трохи постояв на подвір'ї магазину “Дитячий світ”, розмірковуючи, хто де може зараз бути. Із його розрахунків виходило так, що Марсіянський Сфінкс розташувався на Марсі, в районі Кідонії, Дракон – на подвір'ї автотранспортної установи, Хрипкуватий, Але Не Позбавлений Приємності Голос перебував десь неподалік, Блакитний Лицар ловив таксі або нудився на зупинці, щоб якось відвезти додому дефіцит, Юдіф... Про Юдіф Едгар наказав собі не думати. Двійник, найімовірніше, сидів у себе на кухні біля вікна і, злорадо усміхаючись, гортав книжку І. С. Шкловського “Всесвіт, життя, розум”, пахкаючи при цьому сигаретою “Опал” і встигаючи озирнути поглядом осіб жіночої статі, що простували проспектом до промтоварного магазину; Похмільна Особа, позбувшись нарешті стану похмілля і перепохмелившись, обговорювала в пивному барі перспективи московського “Спартака” в світлі спроможності суперників, Відображення працювало над третьою частиною повісті “Прогулянки

звичайної”, а Чорнокоса Власниця сиділа в суботній компанії, пахаючи сигаретою і поклавши на коліна книгу М. Булгакова “Майстер і Маргарита”, так, щоб видно було назву.

Хто там іще zostався? Ага, zostався Вантажник, котрий кермував літаючою подобою тарілки, певне, тримаючи курс на 62-гу зірку Лебедя і водночас примудряючись писати звіт про відрядження. Незрозумілою, звісно, була його затримка до суботи, та, певне, він розраховував на відгул у понеділок.

Отож усі були зайняті якоюсь роботою.

Едгар замислено походив трохи між сміттєвими бачками. На подвір’ї “Дитячого світу” було безлюдно, тихо і якимось самотньо.

Безлюдно все довкола серед синюватих снігів – лише в далечині погрожують рівнинні руки покинутих стовпів. Німотно все довкола, давно розтануло шерехтіння слів – лише ледь чутно постукують замерзлі дроти. Нерухомо все довкола. Застигли розчерки слідів, лише лягають на сніги тіні – духи хмар, що повзуть по небу.

Не було синюватих снігів. Так само, як не було дротів, слідів і хмар. Це все вигадав Едгар. І це теж був континуум. Континуум уяви. І не менш реальний, аніж континуум, що претендував на звання єдино реального.

Отож виходило, що можна було зайти до Дракона.

Едгар знову пройшов під аркою, потай сподіваючись почути Хрипкуватий, Але Не Позбавлений Приємності Голос – але не почув. Під аркою не спостеріг нікого, крім хіба що гладкого сірого кота. Сірий кіт явно щось обмірковував – надто вже зосереджений був у нього вигляд. Цілком можливо, що він іще в початкових класах збагнув суть єдиної теорії поля і розв’язав теорему, а люди, на превеликий жаль (на превеликий жаль для людей), не звертали на нього жодної уваги. Нявчить собі щось – то й нехай нявчить. А може, те нявчання містить у собі значущу для нас інформацію. А ми лише зрідка, коли наринуть ніжні почуття, поглядимо носія цієї значущої інформації, а то й каменюкою в нього пожбуємо. А можливо, що вуса – то аж ніяк не вуса, а антени, з допомогою яких кіт спілкується з іншими котами й інформує свою далеку планету про спостереження за нами, аборигенами. Тисячі розвідників кошачої планети шастають по землі, запобігають ласки й довір’я в людей і збирають інформацію про нас-таки, про людей.

А далі? Що далі?

За невідомим для нас сигналом вони в масштабі планети заграбастають у свої лапи владу, поневолять нас і кидатимуть нам

шматки риби (до того ж не найсмачніші і не найсвіжіші), інколи напуватимуть молоком, поблажливо почісуватимуть своїми лапами нас за вухами і...

Битимуть каменяками.

Ось так.

Сірий кіт провів Едгара поглядом, і вуса в нього поворухнулися. Едгар вийшов з арки і мало не зіткнувся з Юдіф. Вуличка була досить вузенька й безлюдна, і легенький вітерець маяв репродукцією з картини “Джоконда”, пришпиленою до дверей тютюнової крамнички.

Юдіф з’явилась у сірому пальті і плетеній шапочці. Вона, не пізнаючи Едгара, глянула на нього й збиралась іти далі у своїх справах.

– Юдіф! – зніяковіло мовив Едгар. – Куди ви?

Юдіф здивовано звела брови і гостро запитала:

– Що вам потрібно?

– Куди ви, Юдіф? – знову спитав Едгар.

Юдіф глянула круг себе, та поблизу не було ні душі, а за шибкою тютюнової крамнички висіла записка: “Буду через годину”. Юдіф відступила на крок і насупилася.

– По-перше, я не Юдіф. – Вона явно мала намір пожбурити чимось у Едгара. – А, по-друге, яке вам діло до того, куди я йду?

– Пробачте, – приязно мовив Едгар. – Просто ви дуже схожі на одну мою знайому, і ми з нею саме збиралися зайти до “Сніжинки”.

Зморщечка між бровами в Юдіф поволі розгладжувалась. Дівчина з цікавістю глянула на Едгара і завагалась.

– Там дуже смачне морозиво, – наступав Едгар. – Недалеко звідси, одразу ж за рогом.

– Гарзд, – погодилась Юдіф, і очі її засяяли усмішкою. – Але ненадовго.

– Ну, звичайно! – весело вигукнув Едгар.

І вони пішли до “Сніжинки”.

В кафе він допоміг Юдіф зняти пальто, і виявилось, що вона в тій самісінькій сукні, в якій назавжди вгамувала Олоферна і прийшла на роботу до “Комбінату побутових послуг”. Вони проминули сонного вахтера, зійшли на другий поверх, перетнули зал і сіли за столик біля скляної стіни кафе. Відвідувачів було не дуже багато, тихо лунала музика, офіціанти в білих фартушках безгучно розносили блискучі вазочки з морозивом – загалом, кафе всіляко сприяло неквапливій, розважливій розмові.

Юдіф нарешті дозволила Едгарові називати себе Юдіф, і вони сиділи, їли морозиво й розмовляли, дивлячись одне одному в очі.

Про що вони розмовляли? Про що розмовляли...

Та чи так уже це важливо?

За скляною стіною в синяві височини сяяло сонце, і вони побачили, як дванадцять лебедів знялися над кінотеатром і розтанули в небі. І ще вони побачили те, що рідко кому щастить побачити: навпроти, в тісному подвір'ячку раптом; розквітнув трояндовий кущ. Подвір'ячко було порожнє, а люди, що йшли вулицею, не могли побачити розквітлик за огорожею троянд, і тільки вони удвох могли згори спостерігати це маленьке чудо.

Мінячись відблисками, біжать від зірки до зірки веселкові дороги. Ми простуємо ними удвох. І якщо нам скажуть, що богів ніде не існує, – ми висміємо невіруючих, бо це наші шляхи і зірки для нас. Нам простувати ними багато років.

Шкода, їм перешкодили. Чого все гарне таке крихке, таке недовговічне? Чого так легко розбиваються кришталеві вежі, чого залишають береги кораблі з червоними вітрилами?..

Перешкодив їм, певна річ, Блакитний Лицар. Він не чекаючи на запрошення, сів до їхнього столика, вмить спорожнив свою вазочку з морозивом і безапеляційно ознаймував, що має намір провадити далі розповідь про шлях через Броселіандський ліс.

Едгар засмутився. Юдіф також.

Вона зітхнула, підвелася й пішла. Едгар поквапився за нею, та встиг лише побачити, як промайнуло внизу сіре пальто. Він вибіг на вулицю в ту мить, коли салатого кольору таксі, набираючи швидкості, рушило до зеленої плями світлофора.

Він повернувся до кафе й сів проти Блакитного Лицаря. На вигляд той не був ані збентежений, ані стурбований, Він спритно поглинав чергову порцію морозива.

– Все, що йде від нас, – повернеться, – філософськи проказав він. – І все, що повертається, раніше чи пізніше – піде. Не варто засмучуватися.

Едгар не мав бажання розмовляти з ним. Блакитний Лицар з'явився дуже не до речі. Стояв би собі за старовинним годинником і розмірковував би собі про свій Броселіанд. Про те, як нехристів-сатаноїдів клав трупами праворуч і ліворуч, та як красунь золотокосих визволяв із зачарованих замків, та як із велетнями бився.

І що характерно: жоден, ну буквально жоден факт не підтверджено історично, а вони вештаються з розмаяними пір'їнами на шоломах, і в кожній пивниці, цмулячи з кухля, вихваляються своїми подвигами. А де, де ж вони, оті побиті нехристі? Де красуні, визволені з

чаклунських чарів? Хто всі ті подвиги бачив, хто протокола складав, хто дописував для нащадків?

Толочили, звісне діло, кіньми флору й фауну, з мечами й списами вправлялися, ніхто не заперечує, цокали підковами під вікнами, безперечно. Роками шукали за лісами й долами Святого Граалю, билися за гріб Господа Бога, й пили неабияк, і поїсти годні були ще й як, але подвиги – до чого вони тут?

Блакитний Лицар поглинав морозиво, а Едгар дививсь у вікно. Не літали вже лебеді, і троянди зів'яли, обернулись у жалюгідні грудочки, і кущ пожухнув, схилившись аж до самісінької землі.

Коли симпатична офіціантка поставила перед Блакитним Лицарем іще три вазочки, обличчя месіра вкривала вже легка паморозь. Блакитний Лицар давився морозивом і, між іншим, щось говорив, дихаючи парою, та Едгар не слухав його. Він думав про те, як відшукати Юдіф.

Блакитний Лицар, певна річ, бачив, що Едгар його не слухає, тому дуже пожвавішав і навіть розстебнув “блискавку” на комірці голубої спортивної сорочки, коли до столика підійшов іще один любитель морозива. Виявилося, що цей любитель – Едгарів двійник. Він сів і зацікавлено вступився поглядом в офіціантку, що підійшла до їхнього столика.

– Одну порцію, голубонько, – протуркотів Двійник і скося глянув спершу на Едгара, а тоді на Блакитного Лицаря, огорнутого клубами пари. – В нього, певне, пташка спурхнула? – спитав він у Лицаря, маючи на увазі Едгара.

Блакитний Лицар повагом кивнув, закашлявся й мовив застудженим голосом:

– Авжеж, нашого друга покинула дама. Красуні ой як часто бувають лихі.

– Всі однакові, – озвався двійник. – Я вчора проводжав одну, анекдотами її розважав, на таксі покатав, а вона біля дверей каже: “До побачення, дуже приємно було познайомитися”. Приємно їй, бачте.

– Списом під ребра, – відреагував Блакитний Лицар і додав без жодного видимого зв'язку з попереднім: – А в Генки чорна дірка в квартирі з'явилася. Спершу краватку, тоді рукавиці для боксу, а тоді й до електрики дійшло, й до магнітофона. Пхнувся він сам до тієї дірки, то лишень учора викараскався у дачному селищі й однаково без магнітофона,

– Все життя наше – суцільна чорна дірка. Вабить усі наші прагнення й бажання, а навзамін – хоч би тобі що! – пробурчав двійник.

– Учора я з тридцяткою до пивниці пішов – і куди та тридцятка поділася... А теж до чогось замолоду поривався. Горів, переживав, міркував про сенс життя, сперечався до хрипоті, до бійок пхався, справедливості вимагав. Паскудства не терпів. Співчуття, бачте, розуміння прагнув знайти. Де там! Потрібен ти комусь зі своїми переживаннями. Кожен про себе дбає і за себе журиться. Тільки за себе. Тільки себе й бачить, тільки себе й чує. Де вони, друзі оті? Таж прикидалися, що розуміють тебе, підтакували. А кралі? Ех, гірш од них нічого не буває! Душу поколупає, наче віником, все вимете – і бувай здоровий! Дякувати, коли кивне потім при зустрічі. Кожен лише в себе дивиться, кожен сам собі чорна дірка або навіть не чорна, а біла – все відтручує...

– Та ви, голубе, так само в себе дивитесь, – зауважив Блакитний Лицар.

– Авжеж, що в себе. Хіба я кращий од інших? І заради чого я вдивлятимусь чогось в інших? Годі, ми вже це куштували. Тепер скуштуємо холодненького. З сиропом. Душа саме лишень холодненьке сприймає, бо рідне воно їй.

Двійник замовк і взявся до морозива. Хоч він і Двійник, та на вигляд був усе ж старший від Едгара: зморшки під очима густіше помережили, між брів пролягла глибока зморшка, і на щоках, де змалку були ямки, так само пролягли зморшки.

– Даремно ви так, голубчику, – заморожено сказав Блакитний Лицар. – Даремно відмежовуєтесь. І, зрештою, за все слід платити. За розуміння – подвійно. І не скупитися на ціні – вона ніколи не буде зависока.

– А-а! – відмахнувся Двійник.

– Даремно, даремно, – казав Блакитний Лицар що далі, то тихіше й тихіше. – Квапливі висновки, голубе, не завжди бувають правильні... – Він замовк і застиг як статуя. Виявилася звичка до нерухомого способу життя в кутку кімнати, та й заледенів він увесь від поглинутого морозива.

Едгар поглядом шукав офіціантку, щоб розплатитися, а Двійник, суплячи брови, знехотя копирсався ложечкою в морозиві.

– Інша річ, чи цікавий ти комусь з усіма своїми переживаннями й роздумами, – пробурчав він. – Чорта лисого ти цікавий. Це я вам напевне кажу. Ділюся, так би мовити, здобутками тривалих роздумів. – Тепер Двійник звертався безпосередньо до Едгара, не помічаючи, до речі, своєї майже абсолютної з ним схожості. Нікому ти не цікавий, і собі не цікавий, а все це длубання в собі від надмірної зарозумілості.

Завжди вважав себе розумнішим від інших, значнішим від інших, таким собі центром Всесвіту, а насправді виявився найпересічніший з усіх пересічних, тільки боївся зізнатися в цьому собі самому. Бо коли признаєшся, то й у зашморг можна одразу ж. Отож і займаєшся самозаспокоєнням і самовиправданням і намарно силкуєшся довести щось комусь, а головне – собі довести, хоча в глибині душі чудово розумієш, що нікому та нічого не доведеш... Бо неможливо довести того, чого не існує. І злість через це...

– Пробачте, – сказав Едгар, розраховувався з офіціанткою і підвівся.

– Пробачаю, – понуро озвався Двійник. – Від себе однаково не втечеш. І наплюй ти на свої Потрібні Речі. Вже хто-хто, а ти ж бо знаєш, що тобі вони аж ніяк не потрібні. А тим паче – іншим. Все це самоошуканство. Наплюй і дивися собі вечорами телевізор.

Двійник провадив далі, сидячи за столиком навпроти замерзлої подоби Блакитного Лицаря, а Едгар, не обертаючись, залишив залу й зійшов до гардероба.

Коли він одягав перед дзеркалом куртку, в нього раптом промайнула думка про те, щоб щезнути в задзеркальному просторі, та він облишив цю думку – настрої був не той. Двійник дещо зіпсував йому настрої. Тому Едгар вирішив усе ж добутися до Дракона. Дракон принаймні не гарикав і рідко коли пускався в хачі самоаналізу. Хоча проблем у нього теж вистачало..

Едгар зупинився біля Дракона і лягнув долонею по тугій шині.

– Здоров!

– Добридень, – ту ж мить озвався Дракон. – Нарешті. Прочитав мої... е-е... мемуари?

– Не до кінця, – чесно признався Едгар і сів на широку приступку кабіни.

– Ну і як?

З Драконом можна було говорити відверто. Дракон не ображався, не розводився про вражене самолюбство, не був марнославний (до певної міри) і вмів цінувати щирість. Це вигідно відрізняло його від деяких діячів із гіпертрофованим самолюбством.

– Взагалі, не дуже, – мовив Едгар. – Слабеньке. Мова така собі, так, щось таке невиразне. Хоча загалом мені сподобалося. Але головне – не зрозуміла мета. Задля чого написано?

Дракон мовчав. Це не означало, що він образився. Це означало, що він зважує Едгарові слова. В радіаторі в нього щось булькало.

– Сумління не дає спокою, – зітхнувши мовив Дракон. – Неможливість висловити. Неадекватність...

Дракон любляв удаватися до такої побудови своїх висловлювань, інколи навіть похизуватися різними багатозначними солідними словами. Про континуум він так само любляв порозмовляти і взагалі говорив чимало, і це, напевне, можна було пояснити браком спілкування.

– Ніяк не можу усунути суперечності між тим, що відчуваєш, що хочеш висловити, – провадив далі Дракон, – і тим, який вигляд матиме це згодом на папері. Скажімо, так: – багатство внутрішнього світу і убогість зовнішнього зображення. Муки слова. Муки під час спроби відбити почуття в символах. Знаю, що в цьому я аж ніяк не оригінальний, та факти – річ уперта. Доводиться визнати це. До ідеалу так само далеко, як до власної потилиці.

(Дракон був прибічником теорії замкненого Всесвіту, в якому найдалі від спостерігача, певна річ, знаходиться власна потилиця).

– Та не це найстрашніше, – Едгар зітхнув. – Не це найстрашніше... До адекватності можна наблизитися, вдосконалюючи майстерність, повсякчас управляючись. Це поправне. Гірше інше. Набагато, набагато гірше. Коли хочеш щось сказати, а сказати ж бо нема чого. Висловити нема чого. А найстрашніше, коли гадаєш, що є що сказати, а сказати немає чого. Отут уже нема ніякої ради, друже Драконе. Можна писати по десять годин на добу, можна перевершити всіх у красномовстві, та коли немає чого сказати іншим...

Вони помовчали. В Едгара знов трохи зіпсувався настрій, і він курив, дивлячися собі під ноги, на сірий асфальт, а Дракон делікатно дожидався, коли Едгар заговорить.

Незцілених скорбот нема, і тому не сумуй, поете. Стулити вмій рота і знай одно: що глибша скорбота, то ближче дно.

– Гаразд. – Едгар махнув рукою і, опам'ятавшись, квапливо загасив цигарку. – Це Двійник робить усе, щоб зіпсувати мені суботу. Давай поговоримо про інше.

І вони поговорили про інше. Дракон розповідав про свої творчі плани, нарікав на брак часу й замовив Едгарові ряд монографій з історії Ренесансу, “Пісню про Нібелунгів” та “Іспанську поезію в російських перекладах”, а Едгар розповів Драконові про своє перебування в Місті Флюгерів та невдалу спробу спілкування з Марсіянським Сфінксом.

Дракона, здавалося, зацікавило Едгарове повідомлення, і він розповів про деякі факти з життя Марсіянського Сфінкса.

Ось що повідав Дракон. В стародавні часи знався він зі Сфінксом Єгипетським, а той, до речі, доводився якоюсь-там ріднею Марсіянському Сфінксові. А Марсіянський Сфінкс у ті роки вже

мешкав на Марсі, в районі Кідонії, і посідав високий пост Великого Верховного Координатора марсіянського суспільства. Марсіяни жили собі, горя не знаючи, і завдяки мудрим Сфінксовим порадам життя їхне обминали усілякі лиха й турботи. Щодо їжі вони були невибагливі, цілком задовольняючись своїм єдиним продуктом харчування, схожим на звичайну капусту, тому жили вони, не знаючи лиха, займаючись переважно літературою, живописом, музикою та спорудженням красивих каналів, які були для них чимсь схожим на наше різьблення по дереву. Марсіянський Сфінкс, він таки й Великий Верховний Координатор, вчасно вказував легковажним марсіянам на оптимальні варіанти розв'язання тих чи інших виробничих питань, і все було якнайкраще в тому якнайкращому зі світів.

Та одного аж ніяк не чудового ранку марсіяни стали жертвами кіберофобії, що сьогодні відома вже й землянам. Суть її в тому, що машина неодмінно помічає всі помилки людей і повідомляє їм про це з безжальною “нелюдською” щирістю й категоричністю. Така поведінка машини, зі свого боку, викликає в персоналу, що її обслуговує, комплекс неповноцінності.

На суть справи вплинув той факт, що Марсіянський Сфінкс не був машиною в прямому значенні цього слова. Дракон не був цілком певний того, але з деяких висловлювань Сфінкса Єгипетського про свого родича у нього склалося враження, що Марсіянський Сфінкс є породженням доілемового Всесвіту, не машиною й не живим організмом, до того ж не синтезом першого й другого. Якщо вдатися до певної класифікації і до першого розділу занести живі організми, до другого – кібернетичні системи, до третього – кіборгів, сигомів та іншу братію, то Марсіянський Сфінкс, з огляду на особливість своєї природи, потрапляє до четвертого розділу.

Отож, кіберофобія охопила марсіян, і марсіяни поквапилися відмовитись од послуг Марсіянського Сфінкса, що, до речі, виконував свої обов'язки цілком добровільно. Недалекоглядні марсіяни позбавили Сфінкса звання Великого Верховного Координатора, припинили з ним будь-яке спілкування, знищили дороги, що вели до місця перебування Сфінкса, переселилися з Кідонії й дітям своїм хотіли заборонити навіть думати про колишнього Великого Верховного Координатора.

І, як виявилось, поквапились у цьому своєму рішенні. Не встигли заборонити дітям.

Марсіянському Сфінксові було начхати на таку поведінку марсіян, і він повідомив про це, бесідуючи якось зі своїм земним родичем. Він занурився в самоспоглядання, давши можливість марсіянам самим

викручуватися з усіх бід. А біда не забарилася. Невдовзі після розриву їхніх стосунків хтосьна з якої причини загинув на пні весь урожай марсіянської капусти. Запасів легковажним марсіянам ненадовго вистачило, і повмирали вони голодною смертю.

До Сфінкса вони по допомогу не звернулися, хоча той, безперечно, міг би їм допомогти. Та марсіяни були не лише легковажні, а й горді, а Марсіянський Сфінкс не бачив потреби втручатися непроханим, та й до того ж він геть поринув у самоспоглядання.

Отак і загинула марсіянська цивілізація, загинула в ті часи, коли на Землі повного розмаху набуло Велике переселення народів.

У Дракона було іще одне припущення щодо природи Марсіянського Сфінкса. Він вважав цілком імовірним, що Сфінкс є інструментом Інопланетного Розуму, який, експериментуючи, створив колись Сонячну Систему.

– Хоч би хто він був, а пальця йому в рот не клади, – закінчив Дракон свою розповідь.

Едгар погодився з цим висновком Дракона, хоча й не збирався класти пальця до рота Марсіянському Сфінксові.

– А в Місті Флюгерів я, напевне, наступного тижня побуваю, – пообіцяв Дракон. – Погомоню зі Сфінксом. Запитаю в нього про дещо. Може, він мені й відповість.

– Про що запитаєш, якщо це не секрет?

– Та, розумієш, кортить розпитати, що ж усе-таки було до Ілема? Як жилося-дихалось? Є в мене, розумієш, деякі міркування з цього приводу, хочу перевірити, чи правильно я міркую.

Дракон знітився, закректав, засопів радіатором.

– Ну-ну! – захопив Едгар співбесідника.

– Міркую, як це було тоді, п'ятнадцять мільярдів років тому, до Великого вибуху? До початкової сингулярності, як тепер звичайно говорять. Правду кажучи, мені більше до снаги ортодоксальна точка зору, без будь-яких мудрацій. Знаєш, на зразок всякої там первинної, та ще квантової, та ще й просторово-часової, та ще й піни, всіляких отих міхурів, тобто пухиркових інфляційних структур... Язика можна собі зламати. Не схвалюю я таких ускладнень. Зуби від них ниють. Світ повинен бути простим за своєю суттю, складності в нього вносимо ми.

І гадаю я от що: був, певна річ, до Великого вибуху інший Всесвіт, тільки час у ньому біг нібито навпаки. Що далі від Вибуху, – то старше, що ближче – то, відповідно, молодше. Все існуюче в світі з'являлося з хаосу, на межі руйнування, потім досягало найдосконалішого вигляду,

вищої точки розвитку, проходило шлях до юності, дитинства, поступово деградує, і щезало у власному дородку.

Гадаю, що Сфінкса створили задовго до Вибуху, поки тодішня цивілізація ще здатна була щось робити. А тоді цивілізація, природно, впала в дитинство й наказала довго жити, а Сфінкс залишився й живе, як наказано. Як тобі таке припущення?

Едгар подумав трохи й відповів щиро, як і слід було відповідати Драконові, дивлячись просто в його скляні очі.

– Сказати, що твої міркування дуже оригінальні, на жаль, не можу. Хоча сама гіпотеза, може, й не краща, але й аж ніяк не гірша від багатьох інших.

– Той, хто має власну думку, гідний більшої поваги, аніж той, хто не має ніякої, – відрубав Дракон і лягнув хвостом по своїй укритій лускою спині, наполохавши голубів, що повмощувалися на даху майстерні.

– А в мене ще ось яка ідея з'явилася: нашого друга, експериментуючи, закинув сюди Інопланетний Розум, коли створював Сонячну Систему. Як спостерігача і радника. Я вже про це говорив. А згодом або забув про свій експеримент, або не став надавати йому значення, а може, в нього з'явилися нові клопоти...

– Або взагалі переселився з нашого континуума в інші Всесвіти, – підхопив Едгар.

– Може, й так, – погодився Дракон. – Усе може бути. Але є в мене ще одна гадка. Гадаю, що наш приятель марсіанин зв'язку з тим-таки Розумом досі не втрачав, а тому я з ним неодмінно порозмовляю. Знайду вільний час і порозмовляю. А розмова має бути цікава!

Дракон сичав від збудження і поведив своїми рожевими морськими плавниками, як кінь на виступі ВІА. Едгар, як відомо, вже мав досвід спілкування з Марсіянським Сфінксом, тому засумнівався, що Дракон досягне успіху, а втім, промовчав.

А Дракон і далі теоретизував, підтверджуючи правильність положення про позитивний вплив тривалих нічних роздумів на процес зародження як животворних, так і неживотворних ідей. Він якось непомітно перейшов від міркувань про Марсіянського Сфінкса до питання про генезис його, Драконового, племені й розповів Едгарові старовинний переказ про те, як у допотопні часи навідала Землю чергова партія інопланетян. Інопланетяни привезли з собою драконів для вивчення питання про можливість успішного існування вищезгаданих драконів за умов планет земного типу. І вийшло так, що

інопланетяни або загинули, або повернулися на свою батьківщину, а дракони zostалися.

З Драконової розповіді впливав трохи несподіваний для Едгара висновок: непізнані літальні об'єкти шукають на Землі саме драконів, а тому й не йдуть на контакт із землянами, які їх абсолютно не цікавлять. Дракон побідкався з приводу того, що ніяк не може зустрітись із земляками, а Едгар, своєю чергою, пообіцяв посприяти, скільки він міг, в організації зустрічі.

На цьому вони й розпрощалися, цілком задоволені один одним. На прохідній Едгар подякував вахтерові Василю Федотовичу за надану йому можливість побесідувати з Драконом і попрощався, та Василь Федотович відповів досить невиразно, а саме – щось нерозбірливо промугикав – і ще нижче схилився над книжкою. Він читав “Гулянку на узбіччі”.

Жовтий автобус під'їхав іще завидна, розродився, а у зворотний рейс узяв з собою самого Едгара, бо більше на зупинці бажаючих не було. Втім, у салоні виявився ще один пасажир. Пасажир був одягнений у фіалкового кольору вбрання, що нагадувало спортивний костюм з дуже широкими шароварами, на ногах у нього були високі, схожі на лижні, черевики, на шиї – такий же фіалковий пухнастий шарф, а на голові – така ж фіалкова, схожа на спортивну, шапочка. Пасажир був худорлявий, не мав ні вус, ні бороди, й з усього його вигляду видно було, що він зморений. Сидів він проти напрямку, в якому рухавсь автобус. Пасажир спав.

Едгар сів за два крісла від змореного фіалкового пасажира і став дивитись у вікно. За ним пропливав індустріальний пейзаж південно-західного міського промвузла: бетоновані огорожі, прохідні, димарі, підйомні крани, що підносилися понад огорожами, сірі корпуси заводів.

– Де ми?

Едгар відволік свою увагу від споглядання пейзажу і виявив, що Фіалковий не спить, а дивиться на нього стривоженими зеленими очима. Голос у Фіалкового був досить-таки пронизливий, що легко перекривав форкання мотору.

– Наступна – плодоовочева база, – озвався Едгар стереотипною фразою водіїв.

– Та ні! – вигукнув Фіалковий. – Час який?

Едгар глянув на свою “Електроніку-5” і хотів був відповісти, але на втомленому обличчі Фіалкового відбилася така досада, що Едгар завагався.

– Взагалі, взагалі час який? Час який? – пронизливо вигукував Фіалковий, якимось дивно вимахуючи руками. – Доба яка? До Наполеона? Після першого контакту?

Якщо Едгар правильно зрозумів вираз “перший контакт”, то уявлення Фіалкового про історію цивілізації були не дуже-то глибокі. Наполеон, як відомо, належав до досить далекого минулого, а перший контакт – до поки що не відомого майбутнього.

Едгар повідомив Фіалковому порядковий номер поточного року від народження Христа, потім, про всяк випадок, номер місячної хіджери, номер року сонячної хіджери та номер року Космічної Ери.

Обличчя Фіалкового виказало крайню ступінь томи і відчаю.

– Знов не туди! Коли ж я потраплю назад... тобто вперед, до себе?!

Отже ясно було, що в автобусі їхав Мандрівник у часі, заклопотаний проблемою повернення у свою добу. Якщо вслухатись у його пронизливі вигуки, то він уже не раз пробував зробити це, та потрапляв не туди. Незрозуміло було лише, де машина часу, і Едгар спитав про це у Мандрівника.

– Осьде, ось вона! – пронизливо залементував Мандрівник, лясаючи себе по фіалкових колінах. – На мені вона, на мені! Хіба ж би я нацупив на себе отаке хтозна-що, а не одяг, якби саме воно й не було машиною!

Він лаяв і кляв себе на всі заставки, забувши про втому, із його дещо сумбурної мови Едгар утямив таке. Фіалковий мешкав у майбутньому з невизначеними координатами і не в тому майбутньому, що йому належить настати за якийсь проміжок часу в даному просторово-часовому континуумі, а в майбутньому *ймовірному*. Але не обов’язковому. І радше необов’язковому, ніж імовірному. Фіалковий жив у одній з космічних колоній землян і була в нього осяйна мрія дитинства: на власні очі побачити, як споруджуються єгипетські піраміди. Саме з метою здійснення вищезгаданої мрії Фіалковий дістав машину часу, прибув на Землю і почав подорожувати з доби в добу. Оскільки він репрезентував імовірне й аж ніяк не обов’язкове майбутнє, питання про його можливе втручання в хід земної історії не стояло. Фіалковий міг спостерігати, але не міг втручатися, бо був усього-навсього проекцією, проекцією нематеріальною і навіть не зовсім проекцією. Позірністю того, чого, цілком можливо, ніколи й не буде. Димом вогнища, яке можуть і не запалити. Світлом лампи, яку не ввімкнуть. Відгомоном грому, який може й не прогуркотіти, бо грозові хмари розвіє вітер. Відображенням предмета, що його ніколи не піднесуть до дзеркала. І таке інше.

Єдиною втіхою для Фіалкового була можливість спостерігати, та й тут його спостигла невдача. Адже машина часу так само була усього лишень ароматом квітів, яким не судилося розквітнути, а тому вона партачила. Вона не перепроварила Мандрівника в добу будівництва пірамід. Вона занесла його в Трою перед початком Троянської війни. Тоді – на чудесний острів Мадагаскар в тривожні часи урядування Ранавалуни Кровожерної, колишньої першої дружини, а потім, відповідно, першої вдови славного короля Радами. Мандрівник прагнув єгипетських пірамід, а вередлива машина пропонувала йому то палаци й храми Аюттхаї, зведені тайським владарем Раматібоді Першим у чотирнадцятому столітті нашої ери, то безладне будівництво Вавілонської вежі, то зведення перших хмарочосів у Нью-Йорку. Машину кидало не лише в часі, а й у просторі, і незабаром Мандрівник дотумкав, що повернення в рідний час – то, виявляється, досить складна проблема. Замість любого серцеві ландшафту перед очима Мандрівника поставали то панорама будівництва перших підземних міст, то штучні острови відпочинку в Тихому океані, а то й узагалі величезні склепіння блакитних місячних поселень.

На зупинці “Плодоовочева база” Фіалковий урвав свої щемкі спогади, бо порожній досі салон окупувала весела юрба. Спільною ознакою юрби був робочий одяг, авоськи, напхані овочами і фруктами, а також збуджений настрій. Юрба явно їхала з суботника, пробувала співати, і коли за кілька зупинок вона порідшала, невдатного Мандрівника в салоні вже не було.

Едгар подумки побажав йому доброї дороги, проїхав іще трохи і, відчувши нарешті, що зголоднів, вийшов у центрі міста й рушив до найближчої їдальні, що мала скромну, але поетичну назву “Весна”. Точніше, “Весною” називався ресторан на другому поверсі цілком сучасної будівлі, а на першому поверсі розмістилася їдальня.

Вільних місць тут майже не було. Кинувши погляд на столики, Едгар виявив, що перші, другі страви й компоти не мають популярності у відвідувачів. Популярність тут мало червоне вино “Ізабелла”, що його продавали на розлив за прилавком у правому від виходу кутку їдальні. (У ті часи таке ще було можливе). Біля прилавка було людно. Натомість другий довгий блискучий прилавок, що закінчувався касовим апаратом і гладкою молодницею в білому халаті, прилавок, що аж угинався від надміру страв, був цілком приступний для користування усім його добром. І Едгар скористався.

Він поглинав шніцель, запиваючи його компотом і знічев'я позираючи у вікно прикрашене не першої свіжості шторкою. За вікном ішли люди. Континуум, як звичайно, вирував.

Люди йшли кожен у своїй справі, і гадки не маючи про своє місце у Всесвіті. Не розмірковуючи про причини підозріливого мовчання інопланетних цивілізацій. Хоча інколи у застільних розмовах зринали раптом образи на інопланетян, що не балували нас своєю увагою.

Авжеж, космос мовчить. Ну а ми самі? Хіба ми самі доклали зусиль, щоб порушити статус кво? Хіба можна вважати справжнім прагнення до пошуку братів і сестер по розуму наше послання, відправлене з “Піонером-10” через космічний простір подібно до того, як Робінзон кидав у океан пляшку з запискою, не знаючи – хто, де і, головне, коли її виявить? І чи виявить взагалі. Чи можемо ми сподіватися на успіх, лише один раз заявивши про своє існування, вдавшись до радіохвиль, спрямувавши відповідну інформацію до кулевого нагромадження М 13? Та й про який успіх може йтися, коли на відповідь можна сподіватися не раніше, як через п'ятдесят тисяч років?

Ми чекаємо на зустріч із мудрішими, а що коли у Всесвіті немає нікого мудрішого від нас, і це інші чекають не дочекаються звістки, чекають на нас, щоб опанувати наші знання, чекають і покладаються на нас, із надією позираючи в зоряне небо?..

Авжеж, ми ніяк не можемо знайти слідів Вищого Розуму. А з іншого боку, може, наш Всесвіт усього лишень гарненька іграшка на письмовому столі якогось зоряного велета іграшка, яку він змайстрував у хвилини дозвілля якогось суботнього вечора? Хто знає... Ми б'ємося над загадками світобудови, ми силкуємося розгадати природу спалахів найновітніших, ми намагаємося убгати в рамки вигаданої нами гіпотези чорних дірок якийсь об'єкт ЛМС у Великій Магеллановій Хмарі, ми маримо єдиною теорією поля, а зазірковий велет показує наш дід, нашого батька-Всесвіта гостям, обережно тримаючи його на долоні і ще й як пишаючись своїм виробом. Можливо, навіть...

– Сумуєш, земляче? Плюнь, далі буде ще гірше. Досліди – том перший, думка – сто сорок дев'ята. І не найновіша.

Похмільна Особа сіла, не дожидаючись запрошення, обережно поставила перед собою склянку з “Ізабеллою”, поклала поруч цукерку, щоб закусити, зняла шапку і примостила її на колінах. В пальті їй, певне, було зручніше, ніж без нього. Якщо взяти до уваги відсторонено щасливий вигляд П. О., то три Едгарових карбованці давно вже пущено було в обіг.

– Чиї досліди? – запитав Едгар, відсунувши порожню тарілку і склянку на край стола.

– Досліди гіркою життя, – відсторонено відповіла П. О. – Мого життя. Така наша доля – шукати і не знаходити, пориватися і не досягати. Це з перших десяти. Те, що я зрозумів іще тисячі дві з половиною, а то й усі три тисячі літрів тому. Щастя – мара, і ми вважаємо щастям те, з чим давно звиклися. Теж із перших... – П. О. відчужено крутила в руках склянку і що далі, то більше впадала в меланхолію. – Все життя сподіваєшся на майбутнє, а воно, оманливо далеке, непомітно обертається на теперішнє і – не встигнеш хоч би втримати, зупинити, вдивитися – обертається вже на далеке минуле, і що далі, то важче дурити себе бадьорими думками про те, що, мовляв, усе ще попереду...

П. О. потягла “Ізабелли”, скуштувала цукерки, страдницьки сіпнула головою і зажурилася. Говорила вона дуже поволі, затинаючись, – чи то згадуючи, чи то під впливом поглинутих напоїв, – і дуже поважно.

– Так і помирають усі чудові мрії наївної юності, помирають, щоб ніколи вже не відродитися, бо відроджуватися міг тільки птах Фенікс, але ж він жив лишень у казках... Том другий. І взагалі, всі наші шляхи закінчуються глухими кутами. Тому, коли його спитали, задля чого він жив, він відповів, що жив, бо всі живуть. Такий, мовляв, звичай – жити. Там пошепотілися й спитали: чи варт було жити? Він відповів, що, на його думку, не варт... Там презирнулися й винесли вирок: повернути його назад і примусити на покару прожити ще одне життя.

Трохи сп'янілий неголений чоловік років десь так за тридцять у сірому пальті сумно й туманно глянув на Едгара, зітхнув і тихо пояснив:

– Він зітхнув і пішов жити. Том четвертий. Думка передостання.

– А остання? – Едгар нахилився до сірого чоловіка, з якоюсь напруженою, хворобливою, болісною увагою вдивляючись у його рано зів'яле обличчя.

– Жити, коли важко – жити подвійно, – відповів сірий чоловік. – Гадаєш, я завжди був такий? Господи!.. Пам'ятаю, років десять тому... Восени в темному небі падають зірки. Гарно... А тепер і зірки не ті, земляче. Може, скажеш, що це падають зірки? Помиляєшся, земляче. Відра помийні з орбітальних станцій викидають. Абсолютно правдивий факт. Сам читав. Отак і живем, наче в тому пирогу з листкового тіста. Один листок – робота, другий-думки твої, думи твої, фантазії... Третій –

спогади. Сумно, земляче... Отак... А про сюжетець я не забув. Дохленький такий собі сюжетець, та вже – чим багаті.

– А може, не треба?

– Треба, – розслаблено відповів Сірій Чоловік. – Борги треба віддавати. Навіть коли взяв у борг ціле життя... А втім, як хочеш, земляче. Може, й твоя правда. Сюжетець не вартий того, щоб із ним морочитись. Але знай – за мною не пропаде. Однаково завжди одне й те саме – думаєш, викручуєш собі мізки, втілюєш... А тоді виявляється, що все це нісенітниця, яка не часто трапляється, сумбур і штампи, та й ще висловлене було кимось до тебе, тільки набагато краще. А ти не здатний передати навіть сотої часточки того, що хотів. Не можеш, хоча й силкуєшся. Бліденько якось усе виходить. Перечитаєш – і плакати хочеться: яке ж бо все убоге! Отак, земляче. Марудишся, марудишся, і під завісу дістаєш те, що дістаєш... Кривдно!

Едгар мовчав. Сірій Чоловік, задумливо похитуючись, втупився поглядом в якусь цятку на поверхні стола і, судячи з усього, що далі то більше занурювався у невеселі думки, замикаючись, зачиняючись у собі й обертаючись на щось подібне до чорної дірки, в надрах якої, спресовані велетенським тиском, перемішалися шари кривд і нерозуміння, відчуження й гіркоти, приниженого самолюбства й незмірного егоїзму, спроектованості виключно на інтереси власного “я” і цілковитого нерозуміння й навіть більше того – небажання розуміти *реальність*, навколишній світ, з усіма складнощами й доконечностями його численних стосунків.

– Взимку, в холоди, помираєм ми... Засинаємо, – бубонів похитуючись, Сірій Чоловік, бубонів *сам для себе*, а не для Едгара. – Лиш дихне весна подихом тепла – зі снів зринаємо... Сточить кригу вкрай гомінкий ручай... Оживаємо... Після довгих снів б'ють фонтани слів... Знов співаємо... Співи у блакиті височать щомиті... Славлячи свій рід... А тоді знов сон, забуття полон... Так із року в рік...

Сірій Чоловік замовк, заплющив очі, сперся ліктями на хисткий столик й уткнувся чолом у стиснуті кисті рук. Зітхнув тужно.

– Та прийде пора, нам недоля зла... Вже нема зими, але й навесні ми в лихому сні – не встаємо ми... Шелесне вночі вітер вічності... І підхопить нас... Назавжди – зима... Хай прийде весна – не для нас вона... І весь час думаєш, думаєш... От зникну я, а хто мене коли згадає? Хто згадає?..

Сірій Чоловік підвів голову і подивився на Едгара каламутним поглядом. Пправе око в нього було майже повністю закрите важкою повікою.

– Хто згадає, га? Ніхто не згадає. Бо друзів ніколи не мав... Та й нікому потрібен не був. І не цікавий нікому. Отак-то, земляче. І не гризися ти отими Потрібними Речами. Не шукай. Марна то річ, я ж бо знаю... Шукаєш, шукаєш їх десь за обрієм, за морями та долами... А вони ондечки, в тебе під носом. – Сірий Чоловік підняв склянку й труснув нею. – Склянка і те, що в ній. Можна й без склянки... Навіть зручніше. Оце тобі й усе вкрай потрібне... Хильнімо ще, земляче!

Едгар заперечливо похитав головою, і Сірий Чоловік сам допив “Ізабеллу”, важко підвівся й неквапливо пішов до прилавка, щоб узяти ще вина.

Едгар теж підвівся, одягнув куртку і вийшов з їдальні.

На стіні у вестибюлі висіло велике, вище людського зросту, дзеркало. Воно було немите, Едгар поправив шарф, спробував роздивитись у дзеркалі своє обличчя, глянув ліворуч, глянув праворуч, – свідків не було виявлено – і квапливо ступив у задзеркальний простір.

Разом із Відображенням вони вийшли з їдальні-ресторану й зупинилися на високому ганку. Ліворуч від них знаходився фонтан, праворуч – скверик з показниками виробничих досягнень провідних підприємств міста, прямо перед ними – неширока вулиця. Вулицею ішли люди. Все здавалося тьмяним, як і годилось у немитому дзеркалі, хоча задзеркальний простір освітлювало не сонце, а найяскравіший небесний об’єкт, що його досить сухо називали квазаром С50014 + 81.

Квазар докладав усіх зусиль, та однаково безнадійно програвав з немитим дзеркалом. Нелегко йому було боротися звідти, з відстані десь із десять мільярдів світлових років. Квазар знемагав.

Відображення попросило вибачення й помчало на вокзал зустрічати когось – Едгар зостався сам. Він не поспішаючи пішов вулицею повз магазини й ательє, повз ошадні каси й кінотеатри, повз поліклініки й Палац піонерів, повз краєзнавчий музей і аптеки. Магазины й ательє чомусь були зачинені, на дверях ошадних кас висіли об’яви, які у дзеркальному відображенні сповіщали про хвороби касирів і несправність касових апаратів, останній сеанс у кінотеатрі, якщо зважити на афішу, закінчився півгодини тому, а наступний мав початись аж за дві години. Людей на вулиці було небагато. У скверику хлопець і дівчина, обійнявши одне одного за стан, уважно вивчали виробничі показники провідних підприємств міста.

Незатишно було в задзеркальному просторі, хоча квазар С50014+81 й шмагав променями як тільки міг. І – нічого схожого з країною з оповідань Л. Керрола.

Місто було звичайнісіньке і невиразне. Де ховаються від нас надії? В тім краї, де далечінь ясна, – в бездонних дзеркалах. Там втілюються надії. Не вкриє їх імла в бездонних дзеркалах...

Смішно. Так гадають невігласи. І там не менше зла, та й тепла не більш. Бездушні дзеркала.

Ідучи повз краєзнавчий музей – стародавню будівлю, увінчану вежами, прикрашену ліпленими карнизми, поточеними ерозією лев'ячими головами й напівголими богинями, що з двох боків обіймали нішу з погано затинькованим вензелем, – Едгар зупинився й штовхнув масивні двері з лаконічною табличкою “дixB”. Двері важко відчинилися, й Едгар зазирнув до середини. Всередині нічого не було. Тобто, зовсім *нічого*.

– Та-ак, – протягло мовив Едгар і відпустив двері. Грюкнувши, двері повернулися на вихідну позицію, заховавши оте ніщо, яке за ними перебувало.

Поміркувавши, Едгар зрозумів, що так воно й має бути, і надалі не вдавався вже до спроб будь-куди зазирати.

В задзеркальному просторі діяли свої задзеркальні закони.

Незатишно було Едгарові в задзеркальному просторі. Може, тому незатишно, що шляхи в цьому просторі нікуди не вели. Точніше, вели в нікуди. Оберталися на ніщо. І той, хто йшов одним із цих шляхів, теж міг обернутися на ніщо. Навіть якщо шлях той був міською вулицею, яку з двох боків обступали магазини, ательє та ощадні каси.

Едгар дуже швидко усвідомив це і намагався не відходити далеко від ресторану “ансеВ”. Він іще раз пройшов повз скверик з показниками виробничих досягнень, почув позад себе чийсь квапливу ходу. Обернувшись, Едгар виявив Блакитного Лицаря. Лицар, як і перед цим, був у джинсах, у розстебнутій, надітій на блакитну “олімпійку”, чорній блискучій куртці та в блакитній спортивній шапочці. На плечі в нього був знайомий уже спис.

– Салют! – гукнув Блакитний Лицар, наблизившись до Едгара. Його голосовим зв'язкам, як видно, не завадило морозиво. – Вимірюємо стометрівку?

– Щось на зразок того, – ухильно відповів Едгар.

– Зрозумів, що ти не зрозумів. – Блакитний Лицар скинув з плеча спис і, картинно відкинувши руку, сперся ним в асфальт. – Стометрівкою аборигени називають п'ять кварталів цієї популярної вулиці міста, улюбленого місця прогулянок і зустрічей. Коли ти ніяк не можеш застати вдома приятеля чи подругу, коли ти не можеш додзвонитися до них на роботу, – виходь надвечір на стометрівку і

раніше чи пізніше ти зустрінеш приятеля біля коктейль-бару, а приятельку – в скверику з іншим. Така чудна властивість стометрівки – тут повсякчас щось губиш і щось знаходиш. І якщо ти тиняєшся тут, щоб зустріти ту свою пасію з кафе, в якої я допіру позичив пакуночок, – правильно чиниш. Вона неодмінно буде тут, а як не буде її, то буде інша. І не гірша.

Блакитний Лицар засміявся, задоволений своїми розпатякуваннями. Він вочевидь був чимось збуджений.

– А ви куди прямуєте? – спитав Едгар, позираючи на списа.

– Ет! – відмахнувся Блакитний Лицар, але потім усе ж ткнув себе списом поза плечі. – Подуріли трохи заради суботньої днини. Там, у Камелоті, місті славному. Двоє зламаних ребер, чотири вибиті суглоби й одне відрубане вухо... І зауваж, жодного трупа! – Блакитний Лицар з відразою сплюнув. – Дожилися! Скоро битимемося на авторучках! На скорозшивачах! Кидатимемо у воду цеглини, і на воді розходитимуться не кола, а прямокутники. Гарзд, не в тім річ. Живи, як я. Головне що? Головне – жити, ні про що не думаючи. Робота? Не суперечу, робота, але така, щоб відпрацював – і забув. Без проблем. Далі що? Спорт. Трохи роботи, трохи спорту. Для себе. Для підтримання тонусу. Щоб не втратити форми. Списом помахати. – Він помахав списом. – Але не калічитися. Не робити культу. Далі що? Далі – розваги. Дозвілля. Для себе. Ти в гості – до тебе гості. Трохи варнякання, трохи питва, трохи музики. В пивниці пострибати. Але в міру. Знову ж таки не робити культу. Не перебирати через край. Іще що? Все. Вистачить вище голови! І ніяких проблем. Повір мені, маю досвід. І, як бачиш, процвітаю. Живу, як птахи небесні. І голови собі не морочу, та й іншим теж. Отож, настійливо рекомендую. Бувай здоровий!

Урвавши так несподівано свій монолог, Блакитний Лицар узяв списа і бадьорою ходою пішов собі, насвистуючи мелодію з репертуару вокально-інструментального ансамбля ресторану “ансеВ”. Блакитний Лицар пристосувався жити без проблем. Безтурботна, далека від будь-яких сумнівів людина, оточена налагодженим побутом. Але Америку наших душ, можливо, ще не відкрито...

На високий ганок ресторану на тому боці вулиці вийшли двоє. Сірій Чоловік, похитуючись, тримався за рукав Двійника і з досить-таки понурим виглядом щось йому втовкмачував. Двійник слухав неухважно, позираючи знічев'я на небо з його знемагаючим квазаром, і страдницьки морщив лоба.

Едгар квапливо відвернувся, перетнув тротуар і пірнув у найближчу вітрину дієтичної їдальні, що так само була виходом із задзеркального простору.

Вийшов він досить удаю, та, мабуть скло вітрини було не найвищого гатунку, бо Едгар опинився в порожнечі. В тій самій сірій порожнечі, де оце нещодавно вранці йшли двоє, прямуючи чи то до тролейбусної зупинки, чи то на прогулянку серед кілець Сатурна, чи то ще кудись.

По якомусь часі (якщо час буває в порожнечі) він виявив поруч себе Юдіф. Вона була в тій-таки самій славнозвісній сукні.

– Я шукаю Ельзору, – мовила Юдіф.

– Я писав це ночами, – озвався Едгар.

– Вночі пишеться ліпше, як удень, – мовила Юдіф.

– Якщо є про що писати, – відповів Едгар.

– Ельзора... Там пишуть усі, – мовила Юдіф.

– А хто ж читає? – спитав Едгар.

– Там пишуть для себе, – відповіла Юдіф.

– Хіба це так потрібно? – спитав Едгар.

– Розмова з самим собою необхідна. Кожен пише для себе, а тим часом, “пишу, творю – отже, живу”.

– А хіба це потрібно?

– Потрібно, – відповіла Юдіф. – Дуже потрібно тому, хто пише. Потрібно для себе. Щоб писати не прикидаючись, не намагаючись зобразити почуття, що їх ти не зазнав. Писати саму правду. Для себе. Бути чесним з собою. До краю. Писати, коли хочеш, що хочеш і як хочеш, але тільки для себе.

– А чи це потрібно?

– Ти зануда, любий – ніжно відповіла Юдіф. – Ти меланхолік, скиглій, дуже схильний до рефлексії і завжди ширяєш у якихось перпендикулярних світах.

– Може, й так, – мовив Едгар. – Може, я не хапаю зірок з неба і тверезо оцінюю власні здібності, а проте, як мені здається, я все ж трохи ближчий до неба, ніж до землі. Принаймні мені страх як хочеться вірити в це.

– А ти й вір, любий. Вір! І пиши для себе. Пиши, якщо хочеш. Тільки знайди Потрібні Речі,

– Спробую, – відповів Едгар.

– До зустрічі, – мовила Юдіф.

І зникла.

Після цього, звичайно, з'явився Сірій Чоловік з Двійником. Обійнявшись, вони густо видихали “Ізабеллу”, й Едгар вважав за краще залишити порожнечу, бо в ній ставало зовсім не порожньо.

А день тим часом хилився до вечора. Сонце, побоюючись, що його примусять зостатися на другу зміну, квапливо пірнуло за дахи. Сонцеві явно не хотілося світити завжди і світити скрізь. На чати ставали сутінки. І на підтвердження взаємозв'язку між усім суцям похолодало.

Едгар ішов тихим провулком, намагаючись не висуватися з затінку і не наступати на освітлені квадрати, що падали на асфальт з вікон будинків.

За чорною чавунною загорожею простяглося неозоре подвір'я. Ні, тепер подвір'я не здавалося вже неозорим і причина тут була аж ніяк не в сутінках, що робили простір меншим. Подвір'я було невелике, дуже звичайне; подвір'я скулилося й постаріло під вагою років, і будинок у глибині подвір'я так само був дуже-дуже старий і ладен був упасти від удару чавунного кулака, що висів на сталевому тросі. В кутку подвір'я лежали купи будівельного сміття, і давно-давно згнив у землі трояндовий кущ, який сповіщав колись своїм цвітом про прихід тепла.

Що вдієш, зміни – атрибут буття.

Певно, він вимовив ці слова, бо йому відповів знайомий лагідний голос:

– Авжеж, любий Едгаре, зміни – атрибут життя.

Юдіф стояла в затінку під великою тополею біля огорожі у своєму звичайному ветулійському вбранні й тримала в руці той самий меч.

– Але ж ти не змінюєшся, – тихо промовив Едгар, силкуючись роздивитись у сутінках вираз її очей.

Очі в Юдіф були сумні.

– Зміни – атрибут *буття*, любий Едгаре, – з притиском промовила вона знову.

Й Едгар зрозумів.

– Тобі не холодно? – спитав він дуже обережно, так, наче слова були створені з найтоншого кришталю й могли з дзенькотом розбиватись об чавунні ґрати огорожі, розсипатись по тротуару.

Юдіф хитнула головою.

– І не треба мене жаліти, любий Едгаре. Я справді нічого не можу вдіяти, і ти нічого не можеш змінити, і повір: так краще. Набагато краще. Адже бувають явища і речі, котрі не можна змінити. А хто тобі сказав, що мені погано? Хіба мені може бути погано?

– А мені? – прошепотів Едгар.

Юдіф підійшла зовсім близько, підвела до нього обличчя, і в її очах відбилосся вечірнє небо. Вона легенько провела пальцями по його бровах й одразу ж відхилилась від нього і сперлася на меч.

– Лю-у-бий Едгаре, – проспівала Юдіф. – Та ж я завжди з тобою. І погодься, що для цього не конче потрібно бути весь час поруч, перед очима. Адже правда?

– Правда, Юдіф...

– І не треба мене жаліти, любий Едгаре.

Вона ніжно дивилась йому в очі, а тоді перевела погляд на щось поза його спиною, і Едгар зрозумів, що час вичерпано.

– Доконечно потрібне вже чекає, – карбуючи слова, промовив ззаду знайомий уже трохи хрипкий голос.

Едгарові страшенно хотілось озирнутися й побачити нарешті того, кому належав цей голос, та він знав, що то марна річ. Він усе ж обернувся, просто через упертість – і, звісно, нікого не побачив.

Подумайте самі: ну як можна *побачити* Хрипкуватий, Але Не Позбавлений Приємності Голос? Так само, певне, як можна почути асиметричне, та не позбавлене приємності обличчя або відчути запах фіалкового, не позбавленого приємності кольору. І таке інше.

– Ну от, – мовила Юдіф. – Прогулянка наближається до кінця. Я піду через подвір'я, а то незручно якось походжати вулицями з таким озброєнням. І кинути не можна, розумієш, любий?

– Я розумію, – відповів Едгар. – Я все-все розумію. І я дуже щасливий, що все-все розумію.

Юдіф знову підійшла до нього, легенько доторкнулася своїми губами його уст, і зникла, щезла в темряві за чорною чавунною хвірткою. Востаннє брязнув об чавун її меч – і все затихло.

Ні, звичайно, не все затихло. Провулком так само йшли перехожі, інколи проїжджали таксі й особистий автотранспорт, з вікна другого поверху на протилежному боці провулка стихшено линула на тротуар електронна музика, а до Едгара підходили двоє, з яких один ішов твердо, підтримуючи другого під лікоть, а другий ішов трохи похитуючись, зашпортуючись на вибоїнах у тротуарі й розслабленим голосом, інколи затинаючись, декламував римовані слова.

– Пестливий холод шле височина, – декламував розхристаний. – Прозора даль... Врочи... Врочи... Врочи... тиха і ясна моя печаль. Печаль холодна і спокійна – навіки, – нем... немов безодня неба мрійна і чиста, мов сніги. Завжди зі мною, як той ві... той вітер, як шерхит, не вщухає ні на мить, як день з прозорістю ясною, як шум дощу, небес б-блакить. Зі мною, зі мною...

Едгар передбачливо зостався в затінку, і двоє пройшли повз нього, й Едгар чув, як перший неголосно втовкмачував другому:

– Ну, досить. Чуєш, ти, поете-самоуку? В носі вже свербить від рядків твоїх римованих. В-версифікатор! – останнє слово пролунало, як лайка. – Кинь це ганебне діло і роби краще щось корисне. Посади город. Знову ж таки упорядкуй свою квартиру. Кафель, мийні шпалери і таке інше. Або книжки колекціонуй. Повні зібрання. Позгрібай усе своє базграння і здай на макулатуру – навзамін щось путяще одержиш.

Едгар стояв, аж поки їхні голоси змовкли віддалік, і пішов слідом. Він, звісно, впізнав у цій парочці Двійника і Похмільну Особу – Сірого Чоловіка, і не мав особливого бажання спілкуватися з ними. Він і так надто часто спілкувався з ними.

Провулкові не було кінця, і Едгар усе йшов повз освітлені вікна й під'їзди, повз паркани й куточки відпочинку, повз продовольчі магазини та стенди міськдовідки. Затишно світили ліхтарі, над ліхтарями, випереджаючи Едгара, неквапливо пролинув знайомий уже НЛО з псевдо-Вантажником на борту.

Едгара схвилював той шлях до опанування земної цивілізації, що його обрали наші побратими з 62-ї зірки Лебедя. Ніяка розвідка згори, збоку чи знизу не може дати того, що дає погляд зсередини. Другу голову маскують, виготовляють копію земного паспорта з пропискою даного населеного пункту, через відповідні канали пробивають місце вантажника в магазині “Дитячий світ” – і можна, не привертаючи нічиєї уваги, спокійно спостерігати, діставати, аналізувати, робити висновки. Щоправда, не виключена небезпека так ужитися в образ, що скотишся до перепродажу через службовий вхід дефіцитних товарів масового попиту, а такий продаж є дією протизаконною.

Авжеж, погляд зсередини – вигідна річ. І хто знає, скільки *справжніх* землян ходить сьогодні вулицями нашого міста? Може, ми, й гадки про те не маючи, часом цілий день спілкуємося лише з представниками Альдебарана і Сіріуса, Гемеш і Фомальгаута, Проціона й Канопуса і довірчо розповідаємо їм про свої клопоти і турботи, ділимося radoщами і обмінюємося враженнями. Що ж, нехай буде так! Нехай наші сусіди довідаються про нас якнайбільше, адже знання – найкращий шлях до розуміння.

Загуло, загуркало, задзенькотіли шибки у віконних рамах, скочила з проїжджої частини Едгарові під ноги очманіла кішка й зникла у підворітті. З такими гучними ефектами провулком міг рухатися тільки Дракон, і Едгар упевнився в цьому, роздивившись номерний знак грузовика, що прочмихав повз нього. Грузовик ішов у надра провулка

слідом за літаючим апаратом чужопланетної цивілізації 62-ї зірки Лебедя. Грузовик форкав і хурчав набагато гучніше, ніж годилося. Принаймні так здалося Едгарові. І Едгар розумів Дракона. Глибоко в душі Дракон, певна річ, відчував ностальгію, згадуючи ті часи, коли він владарював у повітрі і своєю появою наганяв страх на мирних жителів, що не були знайомі іще з основами цивільної протиповітряної оборони й не оволоділи поки що її засобами. І тепер Дракон намагався зберегти хоча б залишки колишньої слави, що, до речі, було цілком марною річчю і могло скінчитися хіба що тільки неприємностями з боку автоінспекції. А ще через заборону на звукові сигнали Дракон страждав комплексом неповноцінності.

Цікаво, як зреагували б наші далекі предки на появу грузовика, що гуркотів би, їдучи битим шляхом. Певне, вважали б, що то круглоокий, дивовижний звір. Той-таки Іезекіїль наговорив би потім, що бачив якусь потвору, яка сунула в клубах диму й куряви, і на вигляд була потворна, і рикання її було страхітливе. Потвора, певна річ, являла б собою незаперечний доказ гріховності людей і провіщала б кінець світу.

А якщо уявити собі іншу ситуацію? З вірогідного майбутнього. На далекій планеті висадився розслідувальний загін землян і виявив би отакий грузовик, що під'їздив до їхньої ракети. Що передусім подумали б земляни? Звичайно, що до них наближається якийсь механізм. Механізм, штучний витвір, виплід чийогось розуму. І як же здивовані були б земляни, коли, ретельно вивчивши все, з'ясували той разючий факт, що грузовик – це живий організм, плід багатоміліардної еволюції тваринного світу далекої планети. Під час розкопок знайдено було рештки грузовикових предків – автомобілів “АМО” і “ЗіС”. Пагоном, що завів еволюцію в глухий кут, виявилось відгалуження гусеничних артилерійських тягачів.

Неймовірно? Не так уже й неймовірно, якщо зважати на безконечність Всесвіту. Так само неймовірно, як і поява людської цивілізації.

Чорноока Власниця стояла під ліхтарем біля магазинчика, тримаючи в руці того ж таки М. Булгакова, і, здавалося, дожидалась Едгара. Сумочка була граційно перекинута через плече і в штучному освітленні тьмяно полискувала чорним лаком, тоненькі каблучки елегантних чобіток чітко вистукували ритм у стилі “реггей”.

– Салют! – промовила Інга й послала Едгарові елегантний повітряний поцілунок. – Давно не бачилися. Бігаєш перед сном

підтюпцем? А де твій приятель? Між іншим, у “Мелодії” давали потрясну штуку, вмить розмели! Будь другом, пригости сигареткою!

Едгар вистояв перед натиском колишньої бранки водоймищ, подав їй пачку сигарет, підніс сірника і теж спитав, киваючи на М. Булгакова.

– Інго, тільки по-чесному, Ви прочитали?

Інга скривджено відсахнулася й закашлялась від болгарського диму.

– Нащо ти дівчину кривдиш? Я ж хоч не бозна-який, а філолог. Майбутній. Гадаєш, я зовсім уже якесь патякало? Та це ж я так, – вона недбало махнула рукою, – підлаштовуюсь. Боюся, що мене назвуть несучасною.

Едгар стримав усмішку. Інга розкрила книжку, погортала її, притримуючи рукою з сигаретою гарні коси, що спадали на чоло і, освітлені ліхтарем, дуже гарно відбивали темним полиском.

– Чесно кажучи, не все сподобалося. – Вона сховала книжку в сумочку. – Всі оті понти про Понтія Пілата й отого Ієшуа – не дуже. Не фонтан. А от про вар’єте, як вони там чудеса витворяли, про kota отого розумецького – класі Про Степка отого потрясно! Шкода тільки, що мало й кінчається все якось незрозуміло. І знову ж таки того Понтія туди приточили. Краще б більше про походження отих диваків. Штукенції вони, звісно, класні відчубувували.

Едгарові вкотре вже цього дня стало трохи сумно.

– Ви на когось чекаєте? – спитав він і одразу ж додав: – Якщо, звісно, не таємниця.

– А, яка ще там таємниця, – безтурботно відповіла Інга й граційно струсила з сигарети попіл. Навіть витонченіше, як Блакитний Лицар, коли він перебував за старовинним годинником у Місті Флюгерів. – Таємниці мадрідського двору! Ну, які у дворі, хай навіть і Мадріді, можуть бути таємниці?

Едгарові, певне, стало геть сумно, бо він похнюпив голову й став уважно вивчати тріщини на асфальті.

– Отже, ніяких таємниць, – провадила Інга далі. – Стою оце й думаю, йти мені до одного собі такого чи не йти. Розумієш, подзвонив мені такий собі один, приходь, каже, збираємося ввчєрі. Тут недалечко. – Інга граційним жестом махнула в бік провулка. – Оце й стою, морочу собі голову. Розумієш, не пам’ятаю я цього чувака. Я, каже він, Дракон. Ти, каже він, повинна добре мене пам’ятати. Ну а мені начебто й незручно людину смутити, отож я й удала, нібито пам’ятаю. Красунчик Сміт – будь ласка, такого знаю, Валеркою його звать, Едді знаю, Вовкулаку, Шурупа, Лексу-Віршомаза, Беру, Гризлі-апаратурника,

Афоню. А от Дракона... Це ж бо в Штатах якийсь там Дракон нібито є, але хіба мені зі Штатів дзвонили, як ти гадаєш?

Інга граційно пожбурила недокурок у повітря, і він, накресливши в темному небі світлу параболу, впав на тротуар по той бік провулка й покотився до паркана, наполохавши ту саму кішку, що здійснювала свій вечірній моціон.

– Гадаю, Дракон дзвонив не зі Штатів, – відповів Едгар. – Гадаю, він десь тут неподалік. І думаю, ти мушиш його пам'ятати.

Інга здивовано звела гарні чорні брови.

– А ти хіба його знаєш?

– Скажи, а колодязь ти пам'ятаєш? На подвір'ї в тітки Ніни. А город пам'ятаєш, хрести золоті на соборах, човен білий на річці? Пам'ятаєш?

Він нахилився вперед і пильно вдивлявся в її обличчя, намагався роздивитися її обличчя крізь тиньк рум'ян, помади, пудри, туші. Коли б це було можливо, він відкинув би її обличчя назад, підставив просто під безжалісне світло ліхтаря й дивився, дивився, дивився, доти, доки... Аж доки що?

Аж доки вона згадає? А якщо нічого не вийде? Якщо вона забула назавжди?

Він дивився на Інгу, і в її очах раптом промайнуло збентеження.

– Снилось щось... – прошепотіла вона. – Давно-давно... Щось снилося...

Він полегшено зітхнув, так наче скинув з плечей важкий тягар.

Ще є надія.

Є надія.

Є.

– Слухай, іди під три чорти! – сказала Інга. – Чого ти до мене причепився? Гадаєш, знайшов дурну? Не дурніша від інших!

Сердилася вона теж витончено. Тупала каблучком, кусала губи і намагалася плечем закинути сумку за спину.

– І добре, що не дурніша, – миролюбно відповів Едгар. – Саме тому раджу піти.

– А що там буде? – одразу ж спалахнула Інга, легко відкинувши роздратованість. – Музичка буде?

Едгар стенив плечима.

– Музичка – це добре. Я музичку люблю. Теревенитимуть – теж непогано, я люблю теревені слухати, особливо, коли баляндраситимуть про всяке. Але щоб ніхто не робив розумних фізіономій. Знаєш, є такі, сам такий, як валянок, а сигарету до рота встромить, баньки по-

розумному вибалушить і почне терендикати про отих екстрасенсів та про дзен-буддизм. Сам колода колодою, нахапався десь в іншій компанії, сидів там тихесенько, анічирк, дослухався, придивлявся, запам'ятовував, а потім пішов до бібліотеки, газет начитався та журналів, вдома перед дзеркалом натренувався, джинси нацупив і пішов провіщати в простішій компанії, де зовсім уже самі лантухи й мало хто знає, хто він насправді. Та ще перед тим підручник з інглішу погортав, щоб там якесь слівце не наше дзявкнути. Бачили ми таких!

Тирана Чорноокої Власниці була щось на зразок автоматної черги. Стріляла Інга досить влучно, не помічаючи лишень, що кулі рикошетять і влучають у неї саму. Та головне – Інга усе ж стріляла, й це так само вселяло надію...

– Ой, то не той приятель там окопався? – вигукнула раптом вона, повернувшись до магазинчика.

Едгар подивився в той бік і побачив у напівтемній вітрині Відображення. Відображення робило запрошувальні жести і показувало на провулок, куди вже прослідували Юдіф, Сірій Чоловік із Двійником, літаюча тарілка і грузовик з номером “9054 КДТ”.

– Що ж він там у магазині робить? – здивувалася Інга. – Вахтером, чи що, підробляє?

– Та щось таке, – непевно стенив плечима Едгар. – Працює.

Він кивнув Відображенню, даючи знак, що він зрозумів. Майже ту ж мить у магазині засвітилася нарешті лампа, Відображення зникло, й замість нього перед очима постали шерехи молочних пляшок, зграбненькі штабелі сирків і розставлені візерунком слоїки із сметаною.

Інга здивовано розчахнула свої гарні очі.

– Куди ж він подівся?

– Певне, пішов уже.

– Куди?

– Туди ж, мабуть, куди Вас запрошував Дракон.

Інга сплеснула руками.

– Ой, класно! А ти підеш?

Едгар не встиг відповісти, бо поруч них, майже біля самісінького ліхтарного стовпа, раптом матеріалізувався Фіалковий Мандрівник у часі. Фіалковому пощастило: якихось двадцять сантиметрів праворуч – і він надовго застряг би в бетонному стовпі.

– Ну й чувак! Хіпуєш? – отямившись, запитала Інга, встигнувши вже роздивитися дещо чудний одяг Фіалкового.

Вигляд у Фіалкового став іще ошелешеніший. Певно, з Інжиних слів він утямив, до якої доби потрапив цього разу. Він з натугою передихнув і перевів погляд на Едгара.

– Знову ви? Знов не туди потрапив? – простогнав він і, похнюпившись, знесилено прихилився до стовпа.

Фіалковий мав чудову пам'ять, якщо зважити на те, зі скількома представниками різних часів і народів він сьогодні спілкувався.

– Що це з ним? – занепокоїлась Інга. – Коліс наковтався, чи що?

Скориставшись хвилиною, коли Фіалковий перебував у стані, подібному до нокдауну, Едгар коротко розповів їй історію поневірянь Мандрівника в часі.

– Ха! – відреагувала Інга. – Апаратура підвела. Мені Лекс оце нещодавно теж історію розповів. Про одного чувака. Сам, певне, вигадав, Лекс може! Отож чувак отой народився, вчився, виріс і влаштувався кимось там на цю станцію, ну, як наш “Салют”. На орбіті. Все відбувається років через двадцять, у майбутньому. А фізики там, на орбіті, щось напартачили, якийсь, здається, вибух на орбіті, і хлопця того відкинуло в минуле.

Інга розповідала жестикулюючи, переводячи погляд з Едгара, що мовчки кивав і часом супився від її лексикону, на Фіалкового Мандрівника, який усе ще перебував у стані прострації, а проте, здається, починав уже дослухатися до її розповіді.

– Очухався той хлопець на Землі, в якомусь сараї, – провадила Інга далі. – Виліз, ходив, ходив по місту, ну й, звісно, зрозумів, що закинуло його в минуле. Намучився, люди витріщаються на його незвичний комбінезон. Отож надвечір сів він на бульварі й зажурився, геть згас. А мармиза в нього така була приголомшена, ну, як у цього ось. – Інга кивнула на Мандрівника в часі. – Авжеж, така поганюща мармиза була, що проходила повз нього одна така собі подружка та й питає: може, тобі чимось допомогти? Ну, а він геть уже знеміг, та й каже: стомився, мовляв, сил немає, й голови прихилити ніде. А хлопець з себе нічогенький був. Дівчинка виявилася чула, повела його до себе, хотіла нагодувати, а він заснув. Просто на кухні.

Прокинувся вранці в чужій квартирі, записка лежить: їжа – отам, увечері прийду. Він устав, походив по хаті, побачив годинник на столі, й вигравірувано на годиннику: “Любій матусі від доньки Тетяни”. Сторопів, поліз фотокартку тієї дівчини шукати. На бульварі він її не дуже й роздивився, темно вже було, а в дім він напівсонний зайшов. Як знайшов фотокартку, то взагалі мало з глузду не зсунувся. Дочекався ту дівчину й одразу ж усе їй виклав. І про годинник, і про фотокартку, і про себе, і про неї. Годинник він той змалку пам’ятав, він у них вдома стояв, а на фотокартці була його мати, і дівчина ця була його матір’ю.

– О-о! – простогнав Мандрівник у часі, схопившись за голову.

– Що, незрозуміло? – занепокоїлась Інга. – І тобі теж незрозуміло?

– Мені-то зрозуміло, – запевнив Едгар. Йому *справді* було все зрозуміло. – А оцьому ось товаришеві ви все ж розтлумачте.

– Та це ж дуже просто. Як виходить: він, хлопець отой, одружиться потім з тією дівчиною, Тетяною. В них народиться син. Народився, вчився, виріс та й улаштувався на станцію оту орбітальну. А тоді вибух – і його відкинуло в минуле, розумієте?

– О-о! – промовив Фіалковий.

– Відкинули його в минуле, зустрів він на бульварі оту Тетяну, – і далі терпляче розтлумачувала Черноока Владарка. – Прийшов до неї додому, виявив годинник і фотографію, розповів їй усе, а тоді одружився. Тобто він сам собі батько, і сам собі син, розумієте? Штука оця називається – часовими колами. Усе весь час знов і знов повторюватиметься.

– А якщо вона не погодиться вийти за нього заміж? – лукаво спитав Едгар.

– Та ж погодилася!

– А якщо вони не відпустять сина на орбітальну станцію? – наполягав Едгар.

– Ха! Так він їх і слухатиме! Ще б пак!

То вже був невідпорний аргумент, і Едгар не знайшов, чим заперечити.

– Я це до чого веду, – тепер Інга зверталася до Фіалкового, що вже підняв голову. – Трапляються випадки, що хтось застрягне в часі. То не треба журитися. У нас тут гарно.

– О-о! – простогнав Мандрівник у часі.

– А знаєте що? – запалилася Інга. – Дайте мені цю вашу машину, я теж хочу помандрувати. Тільки не в минуле, я його в кіно скільки хочеш бачила, а в майбутнє. Хочеться подивитись, як там...

Інга замріяно підняла брови, чорне волосся розсипалося в неї по плечах, очі сяяли в світлі ліхтаря.

– Хіба у вас можна ходити голому? – спантеличено пробурмотів Мандрівник, натякаючи на те, який вигляд він матиме, діставшись без облачення, що по сумісництву правило йому за машину часу.

– Не можна, – заспокоїв його Едгар. – Я не радив би вам, Інго, користуватися несправною апаратурою. Бо ви й сама можете втрапити в часові кола.

А тоді він знову звернувся до немудрого хронотуриста.

– Гадаю, – мовив він, – якщо ви підете з Інгою, вам там допоможуть.

– Куди? – в один голос спитали Чорнокоса Владарка і Мандрівник у часі.

Едгар показав рукою напрямок. Певне, не варто уточнювати, який напрямок він показав. І так зрозуміло.

Якщо незрозуміло, можна повідомити: Едгар показав на північно-західний напрямок. Хоча точнісінько так само й абсолютно безболісно для нашої розповіді він міг показати й на південно-східний напрямок. Або в зеніт. Або в бік тьмяної зірочки Алькор, за якою вивіряють гостроту зору всі бажаючі. Цілком можливо, що напрямок на зірку Алькор, яка притулилась біля Великого Воза, буде найправильнішим.

Взагалі, не має значення, куди показав Едгар. Важливо, що він це зробив, хоча в будь-якому випадку Чорнокоса Владарка і Фіалковий Мандрівник у часі прийшли б туди, куди слід.

– А ти хіба з нами не йдеш? – трохи ображено спитала Інга.

– Мені треба ще декого почекати, – відповів Едгар. – Але мені здається, що я вас сьогодні ще неодмінно побачу.

Інга, певне, подумала, що слово “вас” стосується саме її, тільки її одної, бо стрельнула в Едгара поглядом, сповненим тріумфу: вона безперечно зарахувала вже Едгара до загону своїх залицяльників.

– Ото дивак! – грайливо мовила вона. – Йому здається. Хіба ти не певен щодо своїх подальших дій? Чи, може, плани зміняться?

– Гадаю, що плани не зміняться, – щиро відповів Едгар.

– Отож-бо! – Інга пустотливо насварилася на нього гарненьким пальцем і взяла Фіалкового попід руку. Хронотурист покірливо відділився від стовпа. – Ходімо! Дорогою розповіси, як там у вас, я таке страх люблю, через це й Лекса обожнюю, я тебе з ним познайомлю, а тоді музичку послухаємо, потеревенимо, тільки не вистромляйся, не пхайся зі своєю завтрашньою мудрістю, я не люблю цього, а сиди собі тихенько, як Лекс, а може, і він там буде, то ви з ним потім і поговорите...

Інжин голос, віддаляючись, затих. Едгар глянув на годинник і відійшов до освітленої вітрини магазинчика. Він сподівався, що незабаром має з'явитися останній учасник сьогоднішніх подій, який прямував до далекої і тому тьмяної на вигляд зірки Алькор.

І не помилився. Незабаром почувся цокіт підків по асфальту. Цокіт наближався.

Цього разу Блакитний Лицар з'явився перед ним у повному лицарському обладунку. Певне, збирався стати на чати біля старовинного годинника зі старовинним написом. Кінь під ним був добрий, білий, поважних розмірів, з білою, накрученою в локони гривною. В лівій руці Блакитний Лицар стискав списа, блакитні пір'їни на шоломі войовничо розмаялись, обличчя, не закрите заборолом, було грізне. Блакитний Лицар нібито зійшов зі сторінок Об'явлення святого Іоанна Богослова, й Едгар про всяк випадок подивився, чи не простує за ним пекло. Пекло за Блакитним Лицарем не простувало. За ним простували “Жигулі”. Водій “Жигулів” засигналив, Блакитний Лицар смикнув поводи, примусивши могутнього коня поступитися до тротуару, і автомобіль квапливо помчав собі далі.

Едгар підійшов до бордюра і підняв руку. Блакитний Лицар загальмував.

– Через службову прохідну дістали? – спитав Едгар, киваючи на коня і натякаючи тим самим Блакитному Лицарю на його потяг до дефіцитних товарів.

Блакитний Лицар пихато випнув нижню губу і промовчав. Він був при виконанні обов'язків.

– То який же це кінний завод офірував вам цього красеня? – не вгавав Едгар.

Замість відповіді Блакитний Лицар тицьнув списом поза спину Едгарові. Едгар обернувся й побачив афішу, наклеєну на паркані поряд з магазинчиком. Афіша повідомляла, що в неділю на міському іподромі буде розіграно великий приз сезону за участю коней Онуфрієвського кінзаводу.

– Зрозуміло, – мовив Едгар, знову обертаючись до пихатого Блакитного Лицаря. Кінь переступав з ноги на ногу й мотав білявою головою. – Тільки не думайте змагатись у цьому обладунку.

– А це чому? – порушив обітницю мовчання Блакитний Лицар.

– Вас обженуть, – лаконічно пояснив Едгар.

– Позбиваю списом нахаб! –заперечив Блакитний Лицар.

– Дискваліфікують.

– Ребра поламаю!

– Притягнуть.

– Нехай спробують!

– І спробують.

– Усіх розжену!

А все ж з нервами у Блакитного Лицаря було не зовсім гаразд. Він з брязкотом опустив забороло, стиснув коня шпорами і, розмахуючи списом, гупаючи, помчав провулком. Перехожі зупинялися й дивились йому вслід.

Едгар задумався про щось своє, та йому не дали часу на роздуми.

– Украй Потрібні Речі вже чекають, – поінформував Хрипкуватий, Але Не Позбавлений Приємності Голос.

– Авжеж, авжеж, – озвався Едгар і попрямував далі.

Украй Потрібні Речі що, власне, мається на увазі? Те, без чого не можемо існувати в дану мить? Вода для мандрівника в пустелі? Шматок хліба для Робінзона на голій скелі? Повітря для космонавта на орбітальній станції, що її пробив метеорит? Чи, якщо ширше глянути, – крила для птаха? Творчість для людини? Щастя для всіх?

Украй Потрібні Речі – це те, без чого неможливе *існування* не у вузькому, а в найширшому розумінні. І в кожного вони, напевне, свої.

І, звичайно, Едгар нарешті згадав. Не міг не згадати.

Це сталося давно-давно, коли він, кваплячись на дзвінок у передпокої, залишав Місто Флюгерів. Тоді, біжучи, він прочитав

надпис золотими літерами на офіційній чорній табличці, що приліпилась на дверях одного з будиночків.

“Пункт видачі Украй Потрібних Речей” – написано було на табличці.

Тепер усе стало на свої місця. Залишилося тільки запитання: де шукати Місто Флюгерів?

Едгар підійшов до рогу вулиці й підняв голову. І побачив на тому боці вулиці стандартну будку телефона-автомата. Над дверима одного з будиночків неонові табличка сповіщала: “Комбінат побутових послуг”. Табличка мерехтіла синім світлом, причому літери “м” і “т” в слові “комбінат” і літера “л” в слові “послуг” не виявляли жодних ознак життя, а перша літера “о” в слові “побутових”, навпаки, була життєрадісна до стану безупинної пульсації, що, втім, нікому робити не заборонено.

Небо було досить ясне, хоча джерела світла спостерегти не можна було. Едгар глянув ліворуч, ступнув на бруківку, глянув праворуч і пішов через вулицю. Проминув “Комбінат побутових послуг”, пройшов уздовж дбайливо підстриженого зеленого газону й зупинився перед двоповерховим рожевим будиночком із різьбленими вікнами і флюгером, що своєю формою нагадував друкарську машинку. Біля дверей будиночка, на рожевій стіні, висіла та ж таки дошка з золотими літерами. Нижче основного напису розмістився напис менший, що його минулого разу Едгар не помітив. Дрібні літери сповіщали про те, що “Пункт видачі Украй Потрібних Речей” є філіалом “Комбінату побутових послуг”.

Біля “Пункту видачі” аж ніяк не було безлюдно. На зеленому газоні лежала літаюча тарілка. Неподалік від неї гарцював по газону, гидливо поскубуючи траву, могутній білогривий кінь Онуфрієвського кінзаводу. На лаві під невідомим Едгарові деревом з розкішною ясно-синьою кроною й досить великими плодами, що зовні схожі були на оранжеві бублики, закинувши ногу на ногу, сидів Двійник, а поруч нього – Сірий Чоловік, який задумливо жував оранжевий бублик. Трохи віддалік до стіни сусіднього будиночка прихилилося Відображення в розстебнутій куртці. Чорнокоса Власниця сиділа з Фіалковим Мандрівником у часі край фонтана, весело хитала ногами й розповідала щось Фіалковому: той сумно усміхався і кивав головою. Кинувши уважний погляд довкола, Едгар виявив Вантажника, що знов спритно замаскував свою другу голову. Вантажник лежав на травичці за фонтаном, підклавши руку під одну з голів і, судячи з усього, дримав. Накопичував сили для подальших космічних перельотів.

Не помітити Дракона було важко. Дракон безцеремонно розлігся на тролейбусній зупинці під дашком для потенційний пасажирів, поклавши вухасту голову на лапи і скляними очима позираючи на довколишнє. Зауваживши, що Едгар дивиться на нього, Дракон задерикуватого підморгнув йому.

Едгар стояв, застромивши руки в кишені, й дивився в небо, що неквапом тьмяніло.

Не було Хрипкуватого, Але Не Позбавленого Приємності Голосу. Взагалі – голос був присутній, але мовчав, а спробуй-но побачити голос, що мовчить! (Власне, як і той, що не мовчить).

Не було Блакитного Лицаря, та білогрива тварина, зрідка косуючи оком на Дракона, давала підстави для припущення, що він перебуває десь тут неподалік.

Не було Юдіфі...

Едгар зітхнув і востаннє озирнув згасаюче небо.

– Едгаре! Голубчику Едгаре!

Едгар зітхнув і обернувся. Вантажник прокинувся, Чорнокоса Власниця лишила теревені. Дракон наставив вуха, а білогривий мало не подавився травною.

Юдіф стояла біля дверей Комбінату побутових послуг у своєму ветулійському вбранні й червоних хатніх капцях з пухнастими кульками і махала рукою.

– Вас викликає Сфінкс!

– О! – рикнув Дракон і став ляскати хвостом по бетонному стовпу, призначеному для кріплення тролейбусних дротів. – Дай мені з ним побесідувати!

Білогривий про всяк випадок чкурнув якомога далі, отаборившись за літаючою тарілкою.

– Зараз він тобі загадку загадає, як його родич Едіпові, – похмуро пообіцяв Двійник. – Чого, мовляв, люди спершу на чотирьох кінцівках ходять, тоді на двох, тоді – на трьох, а потім вже й зовсім не ходять, а кладують їх до гарного ящика, складають їм руки на грудях і несуть у затишне місце. А ти йому відповіси, що все це давня байка. Тепер люди ходять геть усі на головах, щоправда, коли зовсім голів не гублять.

– Потім побесідуєш, – відповів Едгар Драконові, йдучи до дверей “Комбінату побутових послуг”. На Двійникові слова він ніяк не зреагував.

Юдіфі ніде не було. Едгар зайшов зо знайомої жовто-червоної будки, зняв трубку.

– Слухаю, – сказав він, уможуваючись на відкидному сидінні.

Слово полинуло в далеку путь до Марса, алмазним блиском спалахуючи в променях зірок. Слово могло заблукати, загубитись у проваллях космосу. Тому Едгар сказав ще раз:

– Слухаю, – і заплющив очі, зручно прихилившись до стіни телефонної будки.

Шелестіння паперів вивело його зі стану чекання. Він визирнув з будки й побачив Юдіф, схилену над канцелярськими паперами.

– Юдіф! – покликав він.

Юдіф підвела голову й усміхнулась:

– Юдіф, коли ж я розрахуюсь за надану мені послугу?

– Наступного разу, любий Едгаре. Наступного разу.

– Гадаєш, що він буде?

Юдіф кивнула головою й лагідно усміхнулась.

– Авжеж буде. Хіба ти сумніваєшся?

І він нарешті зрозумів, що аж ніяк не сумнівався. Не міг сумніватись. Бо є такі речі, щодо яких не можна сумніватися.

– Аіу утара шохо, – промовила телефонна трубка. – Дація Тума ра гео Талцете.

Голос Марсіянського Сфінкса було чути майже без жодних перешкод, зрідка лишень напливала, зникала і знову лунала тиха музика. Мабуть, у Сфінкса грало радіо.

– Шохо тао тавро шохо ом, – провадив Сфінкс далі. Сфінкс удавався до найбезсоромнішого плагіату. – Аіу ту іра хасхе, Аеліта.

Едгар незворушно чекав. І дочекався. Сфінкс, нарешті, зрозумів, що розмовляє не з марсіянином. Або просто йому набридло вдавати дурня.

До речі, *справжні* марсіяни ніколи не спілкувалися мовою, якою намагався висловлюватися Марсіянський Сфінкс. Їм це й до голови не забігало. По-перше, тому, що вони не мали голів у нашому розумінні, а по-друге...

А от що “по-друге” – невідомо, бо справжні марсіяни вимерли, як уже згадувалося, забравши таємницю з собою в могилу.

Щоправда, Едгарові було дещо відомо. Йому було відомо, приміром, що марсіяни були великою мірою цивілізацією парфумерною і запахи під час прийняття й передачі інформації відігравали в них чималу роль. Для марсіян міг мати важливе практичне значення наш вираз “тримати ніс за вітром”, якби вони мали того ж таки носа.

Хоча там що, а Едгар дочекався.

– Марсіянськими ночами я ні про що не думаю, – повідомив Сфінкс і помовчав, даючи Едгарові можливість засвоїти цю інформацію.

Едгар досить швидко второпав, що Марсіянський Сфінкс відповідає на його ранкове запитання, демонструючи тим самим готовність далі співробітничати з “Комбінатом побутових послуг”.

– Я розмовляю з зірками, – провадив далі Сфінкс. – Зірки розмовляють, треба тільки вміти слухати. Ми бесідуємо на деякі цікаві для нас теми. Зокрема, обговорюємо проблему доцільності з їхнього боку подальшого освітлення простору.

Розмова велась однобічно, бо між запитанням і відповіддю минало б надто багато часу. Сфінкс розумів це, тому намагався давати у своєму монолозі відповіді на не поставлені Едгаром запитання.

– На сьогодні чітко відзначилися три угруповання. Перше вважає, що доцільно світити, друге, певна річ, не світити, а третє – світити всередину. Є й такі, що від слів уже перейшли до діла: деякі не світять, деякі утворили фракцію чорних дірок. Більшість, щоправда, поки що підтримує мою позицію, відповідно до якої світити треба, хоча це й річ марна. Йдеться про те, що я змалку не люблю темряви. Власне, не сприймаю її. В темряві мені важко відбиватися від метеоритів. На жаль, – Сфінкс глибоко зітхнув, – мені що далі, то важче переконувати зірки, отож боюсь, що час уже подбати про винахід нових джерел освітлення.

Крім розмов із зірками, я ночами экзаменую себе. Экзаменую, згадуючи, все, що пам’ятаю. Можливо, що колись це придасться. – (Сфінкс не уточнив, кому придасться). – І перекажіть Драконові, – різко змінив він тему розмови, – що ні про які телефонні контакти зі мною не може бути й мови. Я розмовлятиму з ним тільки у себе. Коли взагалі виявлю бажання розмовляти з ним. Можливості для візиту в нього є. Так і перекажіть: можливості в нього є, а він нехай вирішує. І скажіть іще, що на Плутоні драконів є. скільки завгодно. Земних, я акцентую, земних драконів. Отож нехай поміркує, це корисно. Передачу закінчено. Аіу ту іра хасхо, Аеліта.

Почулося знайоме попискування, і зв’язок урвався.

Едгар вийшов з будки, постояв біля бар’єра, та Юдіф не приходила. І Едгар зрозумів, що сьогодні йому з нею вже не порозмовляти. Може, це було пов’язане із закінченням робочого дня в Комбінаті побутових послуг. Може, з чимось іншим.

Едгар повернувся до рожевого будиночка з офіційною табличкою й озирнувся навкруги. Навкруги нічого не змінилося, всі були на своїх місцях. Едгар хотів був переказати Драконові останню частину

монологу Марсіянського Сфінкса, та вирішив, що зробить це не сьогодні. Завтра.

Отже, усе навкруг завмерло, приготувалося, дослухалось. Застигли в повітрі фонтанові струмені, завмерли фенгери, і навіть пульсар у вигляді літери “и” припинив свої маніпуляції. Всі чекали. Напруження досягло найвищого ступеня.

Досягло апогею.

І – СТАЛОСЯ!

Хрипкуватий, Але Не Позбавлений Приємності Голос об’явився нарешті і гримнув над брукованими вулицями, садочками, деревами й черепичними дахами.

– Украй Потрібні Речі! – ознаймував голос.

Двері будиночка відчинилися внаслідок добрячого копняка, зробленого зсередини, і на порозі з’явився Блакитний Лицар у своєму важезному лицарському обладунку, з ясно-синіми пір’їнами, з опущеним заборолом і без списа. Спис ніяк не міг вписатися в його спорядження, бо обидві месірові руки у важких рукавицях були зайняті. На правій і лівій долонях Блакитного Лицаря лежали Потрібні Речі.

– Ура! – гукнула від фонтану Чорнокоса Власниця і заплескала в долоні. – Класно!

– Що це за жарти? – спитав Фіалковий Мандрівнику часі.

Відображення кивнуло Едгарові. Кивок означав схвалення і підтримку.

Псевдовантажник дрімав собі далі. Насправді він не дрімав, а мав сеанс телепатичного зв’язку зі своїми співвітчизниками.

– Нарешті! – буркотливо мовив Двійник і поморщився. – Непотрібні Речі.

– Ну-ну! – Дракон нервово поворушив вухами. – Не слід квапитися з висновками.

Сірий Чоловік дожував оранжевого бублика, повернувся до Двійника і повчально підніс палець.

– Гай-гай, не кожному дано в майбутнє прозирнуть, – продекламував він, – пізнати сіль. Уздріти дно. Уздріти суть. Не кожному.

Двійник скривився, але промовчав. Блакитний Лицар, карбуючи крок, підійшов до Едгара і простяг до нього долоні з Потрібними Речами.

Небо геть потьмяніло, і настав чи то вечір, чи то ранок.

Едгар обережно взяв Потрібні Речі. Він узяв загального зошита на дев’яносто шість сторінок у червоній обкладинці, ГОСТ 13309-79, і

білу кулькову ручку з довгим стержнем і синьою пастою без вказівки на ГОСТ.

Він розгорнув загальний зошит на першій сторінці, зняв з ручки ковпачок і написав: “Звичайна прогулянка”.

Тоді поклав ручку в зошит, згорнув його і заховав Потрібні Речі до внутрішньої кишені своєї куртки.

– Порядок, – гучно промовив Блакитний Лицар з-під заборولا і рушив до свого білогривого.

– Тільки не відкладай на потім, – порадив Дракон.

– От-от! – підтримало Відображення.

А Сірий Чоловік, певна річ, не зміг угамувати свого бажання знов довести до відома тих, що зібрались у Місті Флюгерів, свої віршовані вправи.

– Ми все завжди відсуваємо на потім, – проголосив він, ставши на лаву й прибравши пози бувалого декламатора, – за себе вболіваємо й ніколи не думаємо про те, що не встигаємо. Відкину все. І сяду до стола, й мрії плекатиму... А врешті, ні. Не пишеться. Хай потім. Можна зачекати! Та завтра – напевне. Вночі, при місяці. Ні дня без слова! Або ж у понеділок... Бо ж так зручніш мені. І знову й знов кажу собі, що потім, як минеться втома. Не пізно братись за перо ніколи. Й життя втекло – історія знайома...

– Т-та-ак... Заради цього не варт було братися за перо, – пробурчав Двійник. – Треба було відкласти на потім.

– А взагалі, хай тобі щастить, земляче. – Сірий Чоловік повернувся до Едгара, пустивши повз вуха Двійникову шпильку. – Напиши щось, гідне не юнака, а мужа.

– Ага, – невдоволено втрутився Двійник. – І віддай на рецензію. Отоді знатимеш, хто ти такий є насправді і яка тобі ціна базарного дня...

– Відключись, чуваче! – обурено вигукнула Чорнокоса Власниця. – Втомив усіх.

Фіалковий отямився. Вантажник рушив до своєї тарілки.

– Ну, навіщо ви так? – лагідно зауважило Відображення, звертаючись до Двійника. – Треба вірити...

В сутінках раптом почувся дуже знайомий звук. Звук тролейбуса, що наближався.

Тролейбус виповз із-за рогу, підкотив до зупинки, примусивши Дракона посунутися, і зупинився. Заскреготали, відчиняючись, двері. Гордо буркнув мікрофон. І всі дружно замахали й закивали, прощаючись. До наступної зустрічі.

Він сидів біля вікна, застромивши руки до кишень куртки, вдивлявся в сутінки, що ховали Місто Флюгерів, і думав про те, що субота минула і попереду ще цілісінька неділя.

Повз нього пропливали вогні світлофорів, неонові літери кінотеатрів, гастрономів і промтоварних магазинів, скреготіли на зупинках дверцята, гордо буркав мікрофон, стукали компостери, заходили й виходили люди, і коли він, відповідно до правил проїзду в міському громадському транспорті, підвівся з місця, заздалегідь готуючись до виходу, над проспектом знялась у небо літаюча тарілка, а в таксі, що обігнало тролейбус, він побачив Юдіф – вона квапилась до аеропорту. На неї чекав Ермітаж.

Він вийшов, провів поглядом тролейбус, перевірів, чи на місці Потрібні Речі – і рушив додому. Чи вночі, чи вранці...

© ЖАДАНИ ПОРОГИ ЗЕМЛІ / О. М. Дурсєв. ЗВИЧАЙНА ПРОГУЛЯНКА / О. Я. Корепанов. КОНТАКТ ІV РІВНЯ. О. В. Покальчук: Фантастичні повісті та оповідання. – К.: Молодь, 1991. – 256 с. – (Компас).